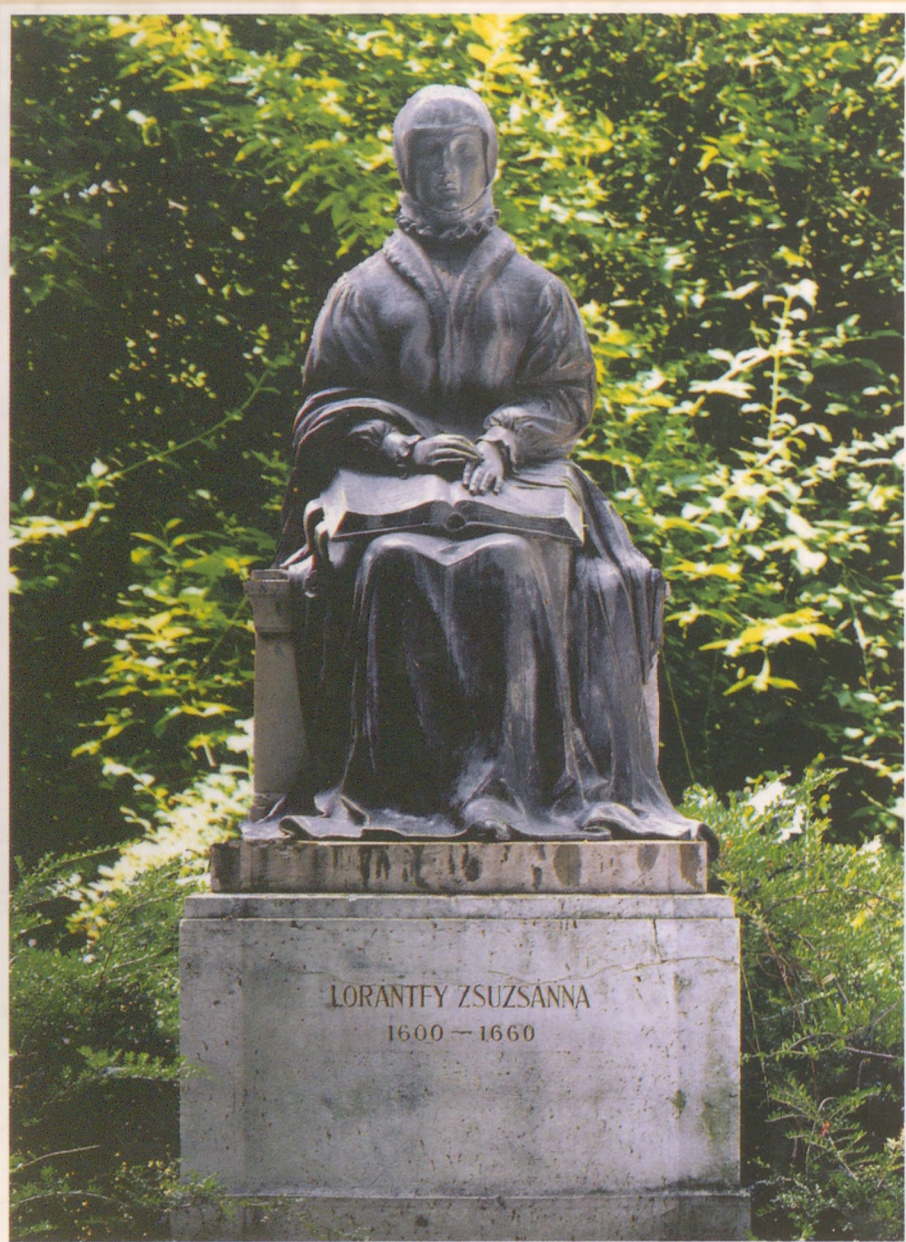
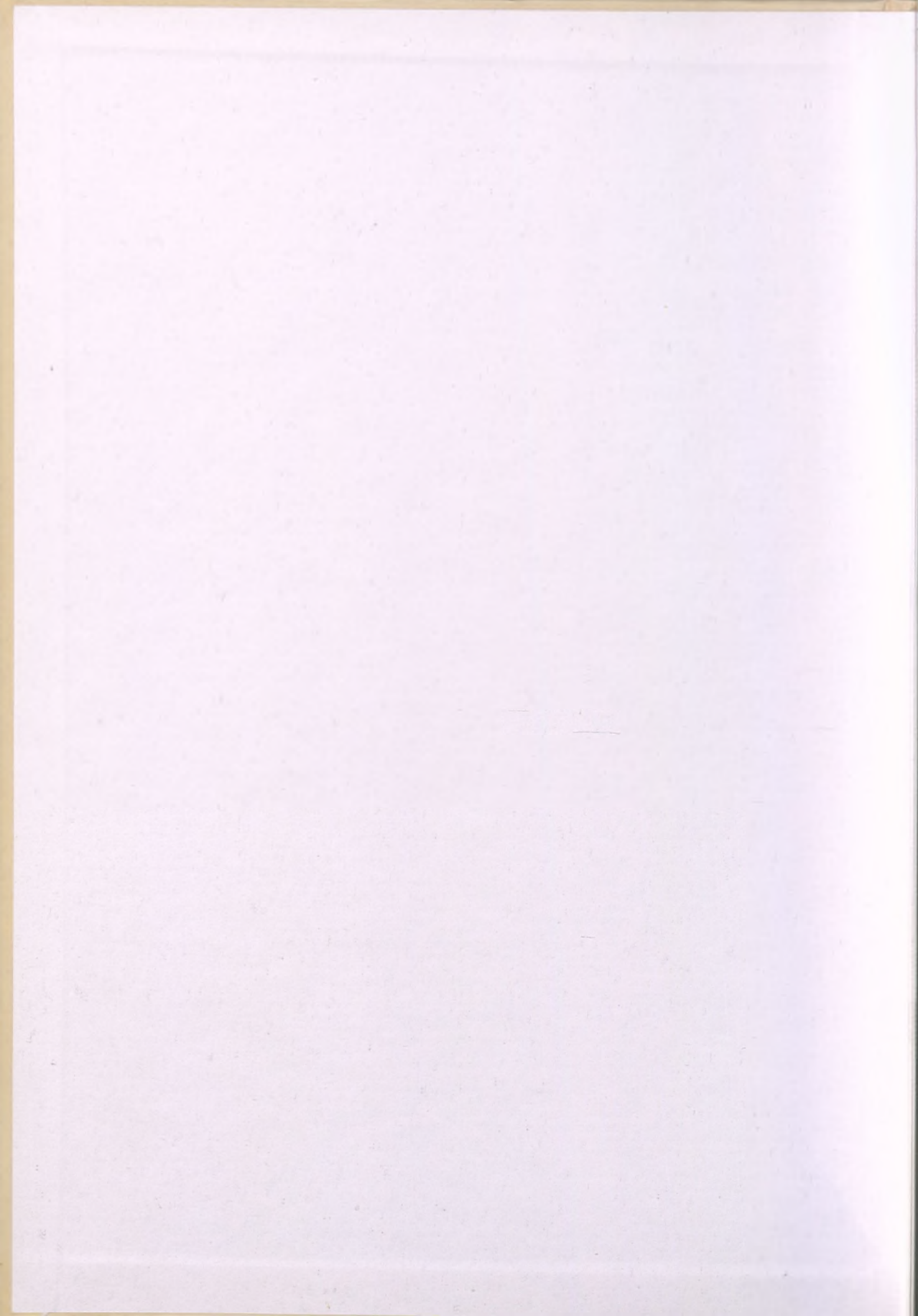

LORÁNTFFY ZSUZSANNA ALBUM

LORÁNTFFY ZSUZSANNA ALBUM

Péter Katalin:
Lorántffy Zsuzsanna

Tamás Edit:
Relikviák

Fényképezte:
Váradi László

Sárospatak, 2000.

Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei
39.

Felelős kiadó:
Jósvainé dr. Dankó Katalin

Szerkesztő:
dr. Tamás Edit

Technikai munkatárs:
Nádaskai Gabriella

A borítón:
Lorántffy Zsuzsanna szobra a sárospataki Iskolakertben

Lektorálta:
Jósvainé dr. Dankó Katalin

Nyomdai előkészítés:
Örökségünk Kiadó Bt
Nyíregyháza, Bercsényi u. 13.
Tel/fax: (06 42) 401-011
Nyomdai kivitelezés:
Color Pack Rt.

A kötet megjelenését
a Nemzeti Kulturális Örökség Múzeuma
a Magyar Millennium megünneplésére kiírt
Szellemi Örökség Program pályázata támogatta

Előszó

2000-ben ünnepeljük Lorántffy Zsuzsanna 400. születésnapját. A nagyszony, Erdély fejedelemsasszonya ezer szállal kötődik szeretett városához, Sárospatakhoz. A történelmi hagyomány szerint Lorántffy Mihály és Zeleméry Kamarás Borbála leánya Ónodon született. A köztudatban azonban Lorántffy Zsuzsanna neve Sárospatakkaal fonódott össze. Ez a történelmi kapcsolódás nemcsak a közgondolkodásba ivódott be, hanem a patakiak szívébe is.

A Lorántffy-Rákóczi örökség gondozását, megismertetését a város két intézménye vállalja, az MNM Rákóczi Múzeuma és a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei. 1996-ban a közelgő évfordulóra előretékinve e két intézmény közös, egyeztetett megemlékezéssel kívánt Lorántffy Zsuzsannának méltó emléket állítani. Kezdeményezésünkhöz, közös terveinkhez többen csatlakoztak, a Magyar Comenius Társaság, az Ónodi Lorántffy Zsuzsanna Honismereti Egyesület és az Erdélyi Múzeum-Egyesület.

Az MNM Rákóczi Múzeuma *Erdély és Patak fejedelemsasszonya Lorántffy Zsuzsanna* című időszaki kiállításán mutatja be a fennmaradt relikviákat, egyúttal bepillantást nyújtva a XVII. századi Erdély történetébe, fennmaradt tárgyi világába. Kiállításunkon a hazai múzeumok kincsei mellett bemutatásra kerülnek jelentős erdélyi darabok is. A csaknem háromszáz műtárgyat felvonultató időszaki kiállítás válogatott relikviái kerültek be kötetünkbe, melyekről rövid összefoglaló, leírások készültek, Váradi László, Képešsy Bence, Kolozs Ágnes, Gedai Csaba és Feld István fotói jelenítenek meg.

Kötetünk nem hagyományos értelemben vett kiállítási katalógus, több annál. Szerettük volna életre kelteni ezeket a tárgyakat, megismertetni azt a kort, amelynek emberei örömet lelvé készítették, ajándékozták és használták őket. Péter Katalin nagyszerű Lorántffy Zsuzsanna életrajza

segít ebben. A korszakot kiválóan ismerő történész életszerűen mutatja be XVII. századi történelmünk kiemelkedő asszonyát. Bepillantást nyújtva az erdélyi fejedelmek mindennapjaiba, családi életébe, felvillantva korának jelentős személyiségeivel fenntartott kapcsolatát.

A kötet készítői remélik, hogy a Rákóczi Múzeum ünnepi kiadványa hozzájárul ahhoz, hogy Lorántffy Zsuzsannát az olvasóközönség újra felfedezhesse.

Tamás Edit
szerkesztő

PÉTER KATALIN

LORÁNTFFY ZSUZSANNA

I. Sárospatak

Lorántffy Zsuzsanna életének Sárospatak adott állandó földrajzi keretet. A későbbi fejedelemasszony itt volt kisleány; körülbelül nyolcéves korában költözött Patakra a szüleivel. Aztán innen ment férjhez fiatalon, és Sárospatakról indult Gyulafehérvárra néhány hónappal az után, hogy a férje erdélyi fejedelem lett. Ide járt haza a fejedelemségből, majd Patakra jött végleg, amikor özvegyen maradt. Utolsó, tevékeny éveit Sárospatakon töltötte, pedig Lorántffy Zsuzsannának, illetve a családjának sok vára, kastélya, udvarháza, mindenféle, lakásra alkalmas birtoka volt.

Miért nem ragaszkodott például, miután fejedelemasszonyként megismerte, Lorántffy Zsuzsanna a fogarasi várhoz? Fogaras gyönyörű vidéken áll, és mint építmény csodálatos. Igaz, a vár középkori múltjára utaló gótikus részletek a 17. századi embereket valószínűleg még nem bűvölték el, de Fogaras nyugodt méltósága, építészetileg kiegyensúlyozott ritmusa minden történeti reminiscencia nélkül is otthonos érzést sugall. Vagy a gyulafehérvári palota? Az kívülről nem nagyon látványos, de belül karzatos hangversenyterme volt, és Lorántffy Zsuzsannának Rákóczi György külön lakosztályt építtetett hozzá belső szökőkúttal. Örményesre, ahová a fejedelemasszony nyaranta járt, a fejedelem énekesmadarakat telepíttetett.

Vagy, ha özvegyen nem akart már Erdélyben lakni, miért nem választotta Lorántffy Zsuzsanna Munkácsot? Hatalmas vár, sasfészek, messzire el lehet látni az ablakaiból. A fizikai tulajdonságai mellett pedig szimbólum értéket is hordozott ez a vár. Mindenki tudta, milyen fordulatos sorsa volt. Bethlen Gábor, aki Esterházy Miklóstól szerezte meg annak idején, külföldről jött, második feleségének kötötte le jegyajándéku. A fejedelmi státust Munkácsnál jobban kevés hely fejezhette volna ki. Ha viszont nem kellett státusszimbólum lakásként, ott volt például a makovikai vár alatt Zboró, amit csak azzal a közhellyel lehet leírni, vadregényes. Egyszerű ott-honnak jó lett volna Szerencs. Lorántffy Zsuzsanna oda költözött valamikor rövid időre mint fiatalasszony, és nehéz nyugodtabb környezetet elképzelni, mint az ottani, tóval körülvett, terebélyes kastélyt. Aztán a sor szinte végételen. Lorántffy Zsuzsanna talán maga sem tudta volna pontosan elszámolni, hány hely lehetne az otthona.

Neki Sárospatak kellett. Itt élvezte a tágas, dombos, lankás vidéket, „*az szép, tér földeket,*” ahogyan egyik pataki látogatása alkalmával, amikor már tartósan a fejedelemségben laktak, a férjének írta. „*Ez igen szép hely,*” tette hozzá, és meg is magyarázta, miért más Erdélyben: ott „*hamar megakad az*

szemem az hegybe."¹ Ha ide jött, tényleg messziről láthatta a pataki vár legmagasabb, méltóságot sugárzó részét, a Vörös-tornyot. Élmény volt ha-zaérnie. Otthona távolról az egész vidéket uralta, de magába a belső várba Patak belső városából egyenesen az utcáról kellett belépnie. Rövid híd vezetett a vár árkán keresztül a belső kapuhoz. A földesúri lakóhelyet gyakorlatilag egyetlen lépés választotta el az egyszerű emberek világától.

Az utolsó lépéshez gyönyörű vidéken keresztül vezetett az út. Mindenütt szőlőhegyek húzódtak. Közvetlenül a város előtt nyugati irányból jövet nagy, Mandulásnak nevezett gyümölcsös volt, keletről a Bodrog vidéke, sok patakkal. De akármelyik irányból közeledett is Lorántffy Zsuzsanna, ma-gán a városon, illetve egy részén végig kellett haladnia. Vagy a Bodrog par-ti utcason vagy a kertek alján, esetleg a Bodrog kocsiktól nyüzsgő hídján át jutott a várfalig. Majd két lehetőség kínálkozott. Kocsival, nagy kíséret-tel jöhetett egy felvonóhidas, tágas, a várfalon átvezető kapun keresztül. Ez után – balra kanyarodva Patak belső városában – néhány ház előtt elha-ladt, és ott volt a vár belső kapuja. Gyalog vagy hintón a várfalnak a város-ból nyíló kapuján keresztül juthatott be a belső városba. Így házak hosszú sora előtt ment végig, mielőtt a belső várárkot és várkaput elérte. Bent tá-gasság, pompa, fényűzés fogadta. Mint mindenütt, Patakon is nagy volt a különbség a földesúri lakás és a birtok népének világa között.

Lorántffy Zsuzsanna mind a kettőt ismerte. Bizonyos adatok arra utal-nak, hogy mintegy belakta a várost, nem csak utazás céljával ment időn-ként végig rajta. Az ő idején a vártól északra fekvő és a Bodrog folyásához viszonyítva felső külvárosban, a Felső-Hóstátban már két utcasor húzódott. Az egyik, a régebbi – ma Kossuth Lajos utca – a Bodrog partján középkori-asan szűk volt, a másik, az Új utca – ma Rákóczi út – vele párhuzamosan, már tágasabb. Ebben a két utcában laktak Sárospatak iparosai. A vár felöli elején élt egy nagy, kovácsmesterekből álló együttes, távolabb aztán voltak itt csizmadiák, bognárok, a legkülönbözőbb, mezőgazdasági termeléshez szükséges áruk előállítói. Mert a lakosság zöme Sárospatakon természet-e-sen szőlő- vagy szántóműveléssel foglalkozott.

A pataki híres iskola eredetileg a szűkebb utcára nyílt, de a 17. század elején már volt kijárata az Új utcára is. Aztán nem messze tőle állt a város kőből épült ispotálya, ami valamikor a prédikátor házaként szolgált. Majd kert jellegű városrész, a Héce vezetett Árdó irányában. A vár ellenkező ol-dalán, az Alsó-Hóstátban is sok volt a kertes ház, és az a negyed Lorántffy Zsuzsanna korában még fokozatos átmenettel simult bele a környező szőlő-

hegyes, gyümölcsös vidékbe. Később tűzvész áldozata lett, úgyhogy ott ma nem lehet látni a régi házhelyek beosztását. A másik oldalon pontosan ki-vehető a telkek ősi szerkezete.

Egyik városnegyed sem volt azonban olyan díszes, mint a vár körüli belső város. Itt, ahonnan a vár is nyílt, több kőház állt. A 17. századi mezővárosokban ilyen drága építkezés, kőből, egyáltalán nem volt általános. Patakon viszont építettek Lorántffy Zsuzsanna idejében olyan tartós épületeket, hogy ma is állnak. A Szent Erzsébet utca nyugati során lévő három ilyen, középkori alapra emelt kőház magántulajdon volt. Velük egy sorban, a várral átellenben álló nagy, emeletes ház eredetileg gazdasági épület céljára készült. A vár oldalán, nem messze tőle pedig a fejedelemszöny idejében a főprédikátoré volt az a ház, amelyik a Bodrogra vezető utca sarkán áll. A többi 17. századi épületet a mai Szent Erzsébet téren és Szent Erzsébet utcában már Lorántffy Zsuzsanna halála után emelték.

Akkor, amikor még ő járt, kelt ebben a városrészben, a vár főhomlokzatával párhuzamosan két utca húzódott. Itt volt Patak világi és egyházi központja. A Nagy vagy Piac utcában állt az a ház, ahol a magisztrátus szokott – ha nem a bíró házában tette – ülésezni. Vagyis ez a mára már átépített saroképület, a Szent Erzsébet utca 14., volt a városháza. Az utca kiszélesedő végén állt a templom.

A vár melletti utcák házaiban prédikátorok, tanárok, uradalmi tisztviselők laktak, továbbá sárospataki színvonalon előkelő családok, gazdag kereskedők, iparosok, a város körüli hegyek kőbányáinak nem egy tulajdonosa. A belső városi tér funkciójára jellemző, hogy Lorántffyt beköltözése idején már régóta két neve volt, *külső várnak* és *belső városnak* egyaránt nevezték. Vagyis a patakiak tudatában részint a várhoz, részint a városhoz tartozott. A várhoz kötötte az, hogy a vár épületeit és a belső város terét közös várfal vette körül; a templom a várfalra támaszkodott. Ugyanakkor a belső város építészeti kapcsolatban állt Patak külső negyedeivel. A várfalon két kapu nyílt. Azokon keresztül jártak a külső város lakói esetleg dolgozni a várba vagy ügyeiket intézni a földesúrnál, illetve a városi magisztrátusnál, és – főleg – a kapukon keresztül jártak templomba.

A templom eredetileg a középkorban épült. Akkor még orsó alakú tér közepén állt. Aztán, amikor a nagy építtető földesúr, Perényi Péter korában a teret átszelő várfalat felhúzták, és ezzel a belső város szerkezete megváltozott, az épület az új struktúra szélére került. Perényiek kezdték meg a templom protestáns szellemű átépítését is. Előbb evangélikus, majd refor-

mátus lett. Még jóval Lorántffyék Patakra költözése előtt helyezték el a templom közepén az úrasztalát. Vagyis Lorántffy Zsuzsanna a sárospataki templomot református formájában ismerte meg. A református kegyurak nem szoktak külön karzaton ülni, és a református úrvacsoraosztáshoz kellett az úrasztala.

Ebbe a templomba járt Lorántffy Zsuzsanna kisleány korában, majd felnőttként. Valószínűleg az utca nyugati oldalán ma is álló házsor előtt haladt el, a templom akkor használt kapuja a déli oratórium bejárata volt. Csak a 19. századi tulajdonosok kezén lett – a belső várkaputól nyugatra álló házak lebontásával – a belső városból levegős park.

Lorántffy Zsuzsanna korában még a belső város, főként az itt álló templom, volt a földesúri család és a patakiak érintkezésének legfőbb színtere. A templomban a família együtt ült az utolsó útkaparóval is, együtt hallgatták a prédikációt, együtt énekeltek, és együtt vettek úrvacsorát. A templomba menet vagy onnan jövet pedig mintegy természetesen találkoztak a város lakóival. Pusztán elmentek mellettük, vagy beszélgettek velük? Nem tudjuk. A fennmaradt dokumentumok alapján az emberek térbeli mozgását, a templomi alkalmak jellegét lehet rekonstruálni, de a személyes érintkezés körülményeit a belső városban nem tárják fel.

Tudjuk viszont, hogy a belső várból nyílt egy hátsó kapu is. Azon keresztül a család magánszférájához tartozó várkertbe lehetett kimenni. És a várkert minden fennmaradt adat szerint gyönyörű volt. Gombos-kertnek nevezték. Talán olyan, gömb alakú üvegdiszkek voltak benne, amilyenek falusi kertekben ma sem ritkák. Amikor Lorántffyék beköltöztek, a Gombos-kertet már vagy száz esztendeje művelték. Különleges növények, virágok nőttek benne. Lorántffy Zsuzsanna nagyon szerette. A férjével folytatott levelezésből kiderül, hogy várta a virágok nyílását, magokat gyűjtött, maga is kertészkedett.

És valószínűleg hallott róla, milyen izgalmas események színhelye volt valamikor régen a kert. Az izgalmat ugyanis Balassi Bálint támasztotta, akinek költészetét Lorántffy Zsuzsanna kortársai vagy egyes kortársai már elismerték, ráadásul Zsuzsanna rokona volt. Feltehetőleg nagy családi sztoriként tartották számon azt, hogy Balassi, a közismert nőhódító titokban feleségül vette az unokahúgát, Dobó Krisztinát. Krisztináé és családjáé volt akkor Patak. Aztán, mivel az ilyen közeli rokonok közötti kapcsolat vérfertőzésnek számított, a házasság ürügyén Dobóék gyakorlatilag kitiltották az asszonyt Patakról. Emiatt Balassi egyszer – állítólag felesége jo-

gait érvényesítendő – a kerten keresztül be akart hatolni a várba. A család talán éppen nem volt otthon, de az bizonyos, hogy egyszerű pataki emberek kergették el. Előzőleg, még mielőtt a házasság miatti botrány kirobbant volna, Balassi írt a kertben. Úgy is lehetne fogalmazni, Balassi Bálint megénekelte a pataki Gombos-kertet.

A vár maga, ezt is tudta Lorántffy Zsuzsanna, a mohácsi vész után nem sokkal épült. Az építtető Perényi Péter címeres díszes kőfaragványait több ajtón, árkádon, kapun és a kandallón naponta látta, ha a várban tartózkodott. És a vár főkapuja felett szembeötlő ma is az egykor 1541. április 18-i dátumot hordozó, már lepusztult építési tábla. Perényi arra a napra tette az építkezés lezárását. Lorántffy Zsuzsanna a feliratot valószínűleg nem olvasta el minden alkalommal, amikor áthaladt a kapun; jelentéktelen részlete volt a várnak. De nyilván sokszor ráesett a tekintete.

Ez a felirat hozzájárulhatott ahhoz, hogy Lorántffykék számon tartsák Sárospatak történetét. Megtették volna egyébként is. Az akkori emberek épületek, birtokok sorsát rendszerint gondos figyelemmel kísérték. És Lorántffy Zsuzsannának különös érzéke volt az építészethez. Amikor a Lorántffy család a pataki várat átvette, a belső fallal körülvett elemek, gazdasági épületek, paloták önállóan álltak egymás mellett. Lorántffy Zsuzsanna teremtette meg a sárospataki vár lényegét, a Vörös-toronnyal egybeépített palotát.

Műve már a 17. század utolsó harmadában pusztulni kezdett. Tűzvész, katonai beszállásolás, különböző hadiesemények rombolták a várat és a várost. A fejedelemszony dédunokája, II. Rákóczi Ferenc, aki a nagy szabadságharcot vezette, azért hívott össze 1707-ben több fontos tanácskozást is Ónodra és Szerencsre, nem pedig Sárospatakra, mert az itteni vár használhatatlan állapotban volt. Egy akkoriban készült uradalmi leltárból azonban az derült ki, hogy az összeírók Patak várát még romjaiban is gyönyörűnek látták. Aztán történtek jóformán csak állagmegőrzésnek szánt javítások. A teljes újjáépítésre csak sokkal később, a magyarországi kastélyépítés modern korszakában, a 19. században került sor. Akkor már védművekre, bástyákra senki nem gondolt; a vár lakótereit kellett kényelmesen élhetővé tenni. A késői tulajdonosok – főként Bretzenheimék – egy újabb kor reprezentációjának igényével nyúltak Lorántffy Zsuzsanna alkotásához. Valószínűleg azért, mert az volt a legelhanyagoltabb állapotban, lebontották a fejedelemszony lakosztályának egy részét, de sokkal többet építettek. Akkor épült a mai, timpanonos főhomlokzat, akkor a nagy, belső

lépcsőház, és akkor nyitották egybe a Bodrogra néző, emeleti gyönyörű teremsort. A modern ízlés kívánta a főhomlokzat közepére a ma is használt kapubejáratot. Így megváltozott a belépőt fogadó látvány. A vár eredeti belső kapujától kicsit jobbra volt Lorántffy Zsuzsanna korában még mindaz, ami ma a bejáratnál szemben van.

Amikor Zsuzsanna, mint kisleány, a várkapun először áthaladt, a várudvar túlsó oldalán, jobbra látta meg a magában álló, szép tagolású, de szinte félelmetes építményt, a Vörös-tornyot. A toronynak ez volt a célja: félelmet kelteni. A 16. század eleji zavaros időkben kellett a Perényi családot védenie. Ennek megfelelően szolgált védekezésre és lakóhelyként. Minden megvolt benne, amit a középkori lakótornyokba bele szoktak építeni. Az alsó szinteken lőréses folyosó, kút, gazdasági rendeltetésű vermek, feljebb lakóterek, kancellária, kincstár, reprezentációs nagyterem, kápolna és lőréses folyosó. Az érdekes azonban az, hogy ez az ősréginek látszó épület bizonyosan a 16. század első felében épült. Perényi Péter építtette a Vörös-tornyot, és ő vont köréje erődítményt. Az építkezéshez felhasználták a Pálócziaknak a Bodrog partján kicsit feljebb Mohács után közvetlenül elpusztult kastélyából származó köveket is. És talán nem tűnik fontosnak, de mivel az emberi civilizáció folyamatában a mellékhelyiség használatát a történetírás kiemelt jelenséggként kezeli, érdemes leszögezni, hogy Perényi Péteréknél a Vörös-toronyban szintenként voltak árnyékszékék.

A lakótorony építése mégis elkésett vállalkozás volt, illetve már a munkálatai közben kiderült, hogy a kastély jött divatba. Perényi el is kezdett építeni egyet a várfalon belül, a Vörös-torony mellett. A két építkezés jóformán egyszerre fejeződhetett be. A szerkezeti kapcsolatot a várfal létesítette. Lorántffy Zsuzsanna első belépésekor még külön álló épületként látta a Perényiek kastélyát a toronytól párméternyire a Bodrog irányában. Egy ideig így is maradt a vár lakóhelyként szolgáló része, darabokban. Kifejezetten Lorántffy Zsuzsanna ötlete volt, hogy egy egységbe szerkesszék a különböző épületelemeket.

Itt két szála válik a történet. Magát a kort sem lehetne egy szálon elbeszélni. Mert ott volt az állandó török fenyegetés, illetve az a remény, hogy nagy hadjárat indul az ellenség kiverésére. De megvolt a lakályosság vágyának csábítása is. A 17. század a jobbágyok házeitől a leghatalmasabb családok váraíig terjedően hozott ennek megfelelő változásokat. Patakon az történt, hogy egyrészt korszerűsítették a vár védműveit, bástyákat építet-

tek újjá, árkokat mélyítették. Másrészt a beszélgető architektúra modorában épültek lakóterek.

Mintegy beszélgetett a környezetével a palotán a Bodrogra gyönyörű kilátást nyújtó és egy másik, a belső városra néző erkély. Ettől valahogy könnyedebb lett az egész vár jellege. Erkélyre nyíló szobák várpalotákban akkortájt még nagy luxusnak, ha nem extravaganciának számítottak. Lorántffy Zsuzsanna azonban nyilvánvalóan nem akart konvencionális otthont. A továbbiakban engedett ugyan a kor divatjának, olyan loggiás lépcsővel kötött össze a palotát a Vörös-toronnyal, amilyen a 17. század elején minden várban és kastélyban épült. Vagy felhúzatott egy ugyancsak divatos, emeleti szárnyat a déli várfalra, ahonnan a zöld-folyosónak nevezett passzázs vezetett a toronyba. Közben könnyedén szabatta és helyezte át a különböző építészeti elemeket, ahogyan például – az egybeszerkesztés során – a Vörös-toronybeli Öregpalota nyílásait. De nem csinált Patakból üres státuszszimbólumot.

Más, hasonlóan nagyjából négyszögletes várak belső udvarán szinte nyomasztó az egyszerre épült, egyforma ablakok vagy árkádok monoton ismétlődése. A pataki vár olyan, mint egy gyöngyszem: villogóan szabálytalan, mert fokozatosan keletkezett. És Lorántffy Zsuzsanna meghagyta a korok nyomát. Ha semmi mást nem tudnánk róla, csak ezt az alkotását ismernénk, akkor is világos volna, hogy határozott akaratú asszony volt. Nem mások építkezéseit utánozta, hanem olyan otthont teremtett, ahol jól érezte magát. Saját igényei szerint változtatott. Az, ami tetszett neki, maradhatott.

II. A Lorántffyak

Zsuzsanna családjában az ilyen erős akarat nem volt kivételes. Az a Bors ispán, akit a 12. század elején egyes pártütő urak királlyá választottak, és a törvényes király, II. István olyan veszélyesnek ítélte, hogy Bizáncba száműzte, a família egyik korai őse lehetett. De bizonyosan elődei voltak a 13. században élt Borsa nembeli Tamás ispán, majd a fiai. A fiúk közül János erdélyi vajda lett 1273-ban rövid időre. Majd János egyik fia mint Vajdafi élt egy darabig, ez az ág azonban az ő fiában kihalt. János vajda másik fia, Lóránd ugyancsak erdélyi vajda lett. A 13. század végi pártharcokban háromszor szerezte meg a méltóságot, mert időnként vissza kellett vonulnia. Ez volt jellemző már Tamásra, fivéreire és az utódaikra: élénken politizáltak, rendszerint a törvényes királyokkal szemben.

Volt aztán Lóránd erdélyi vajdának egy fia, György, aki nagyon sok más birtok mellett megszerezte Zsigmond királytól a 15. század elején a Gömör megyei Serkét. Ő kezdte magát az apjáról Lórántfinak, Lórándfynak, illetve Serkéről Serkeinek nevezni. Hosszú életű ember volt, rengeteg gyermekkel. Az utódok pedig – a történetírás nagy szerencséjére – folyton pereskedtek részint az apjukkal, részint egymással a sok birtok felett. Így a különböző peres iratokból bizonyosan lehet tudni, hogy Lóránd fia Serkei Györgynek hét gyermeke, négy fia és három leánya lett felnőtt. Az is peres aktákból derül ki, hogy unokatestvére, János vajda fia magtalanul halt meg, egyébként pedig csak nők voltak a családban, úgyhogy Lorántffy Zsuzsanna kétségtelenül ennek a Serkei Györgynek, visszafelé pedig Lóránd vajdának, János vajdának és Tamás ispánnak az egyenes ági utóda.¹¹ Lorántffy Mihályék névhasználatából – Serkei Lorántffy – arra lehet következtetni, hogy Lóránd fia Serkei Györgyig ismerték pontosan a családfájukat.

Serkei György rendkívül tevékeny, ambiciózus ember volt. Nem riadt vissza az erőszaktól sem. Egyszer Borsod megye bírósága előtt kellett megjelenie, mert valamilyen szóváltás miatt panaszt emeltek ellene. És nyilván minden eszközt megragadott a gazdagodáshoz. 1446-ban például Pelsőczy Péter özvegye, vagyis magas állású úr felesége követelte rajta a kincseit, mert a zavaros időkben Serkeire bízta őket, de Serkei valami ürüggyel megtagadta a visszaszolgáltatásukat. Más nagyurak családjai is kapcsolatot tartottak vele. Távoli rokona volt a hatalmas Pálóczi famíliának, amiből az ő életében kiemelkedett egy esztergomi érsek és egy nádor. Velük talán nem voltak ellentétei, mert Serkei mint Pálóczi Simon familiárisa működött a közéletben. A hatalmas családból származó Perényi Dániel özvegye viszont mint a nagynénje pereskedett Serkeivel, akit azért is megtámadott a családja, mert Hunyadi Jánosnak adott el bizonyos birtokokat. Ez az utóbbi per 1451-ben folyt, már Hunyadi kormányzósága idején, vagyis Lóránd fia Serkei György az ország vezető köreivel érintkezett.

Olyan hivatalt azonban, ami után az arisztokraták nagyságos címét használhatta volna, nem kapott. Serkeit egy lépés mindig elválasztotta attól, hogy az ország előkelői közé kerüljön. Volt vagyona, voltak kapcsolatai, de az utolsó, döntő lépés nem sikerült neki. Pedig még előkelő feleséget is kapott, ami a felemelkedésben sokat szokott számítani. Serkei György második felesége Széchy Anna volt, akinek egyes rokonai a legnagyobb hatalmú urak közé tartoztak már a 14. század óta; egy esztergomi érsek, Széchy Dénes pedig pontosan Serkei György kortársa volt. És főpapok sok esetben

juttatták rokonaikat a legelőkelőbbek közé. Úgy látszik azonban, Dénes érsék nem törődött vagy nem eléggé törődött Anna férjével. Serkei György első feleségének a létezésére viszont pusztán abból a tényből lehet következtetni, hogy a Serkei utódok a birtokperek tanúsága szerint nem azonos jögon örökölték, vagyis két anyától származtak. De ez a másik anya, illetve a rokonai sem változtatták meg a család társadalmi státusát.

Így aztán Serkei György sok utóda mint vezető pozíciójú köznemes árasztotta el Felső-Magyarország keleti részét. Ott voltak kisebb, nagyobb birtokaik, és a nőtágok is ezen a vidéken házasodtak. Rokonságba kerültek itt mindenkivel. Voltak közöttük alispánok és várkapitányok. A famíliának a Serkei György után következő tagjai azonban mintha nem lettek volna nagyon tevékeny emberek. Vagy nem volt a közéletben szerencsájük. Ilyesmire különösen Lorántffy Zsuzsanna korához egyre közeledve, a 16. század közepe táját, második felében lehet következtetni.

Felső-Magyarország keleti vidéke ugyanis Mohács után, illetve a Szapolyai-Habsburg küzdelmek idején társadalomtörténeti értelemben forrongó katlanhoz lett hasonlatos. A két országrész határán, a fontos vár, Eger körzetében, nagyhatalmú urak mellett kivételes lehetőségek adódtak. Fantasztikus karrierök indultak innen, a sok Serkei vagy Serkei Lórántfi, esetleg Lorántffy – mint minden akkori kortárs sokféleképpen írták a nevüket – azonban nem mozdult a társadalmi lajtorján. Úgy tűnik, csak anynyiban nem maradtak ki a közéletből, hogy az itteni nemesek többségéhez hasonlóan nagyjából következetesen Szapolyai párton politizáltak olyankor, amikor kiéleződött a politikai helyzet.

Így vesztette el 1557-ben, I. Ferdinánd elleni hűtlenség címén Serkét egy Lorántffy éppen úgy, ahogy majdnem ugyanakkor, de tökéletesen ugyanyolyan okból több iktári Bethlen veszített itt el birtokokat. A különbség az, hogy a Bethlen família átvonult Izabella királyné uralma alá, a Lorántffyak maradtak. Köztudott, hogy Bethlen Gábor személyében hova emelkedett a Bethlen család. Aztán itt voltak birtokosok a Rákócziak. Ők is veszítettek el javakat hűtlenség miatt, de Rákóczi Zsigmond előbb Bethlenékhez képest fordított következtetést vont le. Maradt, elvette Alaghy Juditot, Mágóchy András özvegyét, vagyis beházasodott, majd óriási kölcsönökkel lekötölte az uralkodót, I. Rudolfot. Bárói cím, vagyis főrendi státus volt a jutalma. Később aztán – a Bocskai szabadságharc után – belőle is erdélyi fejedelem lett. Vagy itt állt felfelé ívelő pályára Esterházy Miklós. Elvette Mágóchy Ferencnek, a vidék legnagyobb hatalmasságának az özvegyét, Dersffy Orsolyát.

Már mint vőlegény megkapta, mert a birtokok fontosságára hivatkozva kérte, a bárói címet. Belőle idővel gróf és a királyság nádora lett.

III. Lorántffy Zsuzsanna férjhez megy

A Lorántffy család emelkedésében a döntő lépést Zsuzsanna tette meg. Ő lépett olyan házasságra, amelyet előtte már bizonyosan sok családtagja szeretett volna kötni. A sors vagy a történelem fintora, hogy nő volt, pedig minden jel szerint sok elődje tulajdonságait örökölte. Átvitt értelemben is igazi Serkei Lorántffy volt, de a gyermekei nem vihették tovább a nevet. Zsuzsanna ágán apja, Lorántffy Mihály volt az utolsó férfi.

Lorántffy Mihályról nagyjából ugyanazt, részint az ellenkezőjét lehet leírni annak, amit 15. századi őseről, Serkei Györgyről. Különbözött tőle először is abban, hogy kevés gyermeke volt. Eltérő a 15. századi ős és Lorántffy Mihály természete is. Serkei György rendkívül tevékeny ember volt, Mihály szemlélődő. Esetleg jelentéktelen személyiség. A kortársai mindenesetre nem írtak róla, levelekben nem emlegették. Még saját udvari prédikátora, Szepsi Lackó Máté sem jegyzett fel Lorántffyról a krónikájában többet, mint halála és temetése pontos idejét, leányainak számát, illetve a legkisebb leány nevét. Érdemként azt említette, hogy Lorántffy Mihály jó földesúr volt. Halálát *„a közseg igen szánja, mert olyan vala mint édes atyja,”* írta Lorántffyról Szepsi Lackó Máté.^{III} Vagyis az úr nyilván emberséges ember volt, ami nagyon elismerésre méltó, de nem hajtott végre olyan cselekedeteket, amelyeneket az ország nevezetes eseményeiről szóló krónikába fel lehetett volna jegyezni.

Lorántffy Mihály két házassága aztán éppen úgy nem volt a társadalmi emelkedés szempontjából jelentős, mint a 15. századi ősé. Annak ellenére nem szerzett ő sem felfelé utat nyitó feleséget, hogy neki is jó kapcsolatai voltak. Zeleméry Borbála, az első asszony a Lorántffyakhoz hasonló családból származott. A Zeleméryek többnyire sokan voltak, az Árpádok koráig lehet visszakövetni őket, de nem tudtak a főrendűek közé emelkedni.

Az ilyen családok társadalomtörténeti jelenséget jelentettek Magyarországon. A középkorban szerepeltek, illetve egyik vagy másik ősök sokra vitte, aztán valamilyen okból jelentéktelenségbe sülyedtek. Talán egy-egy generációban sok utód vitte szét a nagy ős által összegyűjtött birtokokat, talán más ok játszott szerepet abban, hogy régi származásukat mindenki elismeréssel számon tartotta, de hivatalos előkelőséget nem értek el. Nem címezték őket nagyságosnak, a középkorban nem volt joguk bandériumot,

saját katonaságot fenntartani, és később nem járt nekik az országgyűlés felső házában hely. Ezek voltak a látványos, első pillantásra érzékelhető tünetei az ősi származás ellenére is másodrendű státusuknak.

Úgy látszik, ezek a családok ösztönösen vagy esetleg tudatosan összetartottak. Lorántffy Mihály második felesége, Andrassy Kata ugyanebből a körből jött. Az Andrassyaké volt a Gömör megyei Krasznahorka vára, és Kata mögött 15. századi ősök álltak. A főrendbe azonban a família csak sokkal később jutott be. Ez is jellegzetes volt egyébként: sok család élt meg hullámváz sorsot. A középkorban nevezetes alakok, aztán dicső múlt magas rangok nélkül, és csak a végén, esetleg a 18. vagy a 19. században nagy uralkodói adományok a hivatalos elismerés külsőségeivel együtt. A közbeeső időben ezekből a familiákból származó leányok kezével nem járt gazdagság. Se Zeleméry Borbála, sem Andrassy Kata nem vitt néhány udvarháznál többet a Lorántffyaknak.

Végül hasonlított a távoli őshöz Lorántffy Mihály abban is, hogy minden erővel gazdagságra vágyott. Ehhez a célhoz a nagy lehetőség körvonalai 1602-ben kezdtek kibontakozni, amikor Sárospatak akkori birtokosa, Dobó Ferenc meghalt. Normális időkben ez a haláleset nem jelentett volna Lorántffy szempontjából semmit, mert Patakot annak idején, 1573-ban, miután a Perényiek egyik magva szakadt ágáról a kamarára visszaszállt, négy személy nevére inskribálták, vagyis négyüknek adták zálogba. Az egi hős Dobó István özvegye, Dobó Ferenc, Dobó Krisztina és Dobó Jakab nyerte el. Valószínűleg a Dobó família belső megegyezése alapján lakott haláláig, 1602-ig Dobó Ferenc Patakon. Az ő halála után azonban az eredeti négy zálogos társ minden rokona, minden házasságukból született minden gyermek és az utódok valamennyi házastársa igényt tartott a birtokra. Lorántffy Mihály például úgy került a Patakért versenyt futók csoportjába, hogy felesége az egyik eredetileg birtokos Dobó leányági unokája volt.

Ilyen alapon sok esélye nem volt, de 1602 körül éppen zavaros idők jártak. Akkor folytak azok, a történetírásban hírhedtté vált fiskális perek, amelyek sokak szerint nagy szerepet játszottak a Bocskai-szabadságharc kialakulásában. A megtámadott urak – különös hangsúllyal Illésházy Istvánt szokták említeni – Bocskai mellé álltak. A Dobók esetében azonban a fiskus nem vesződött törvényesnek látszó eljárással. Egyszerűen megemelték a zálogösszeget, vagyis újabb pénzt követeltek. A közvélemény úgy tudta, előbb megszállták és az utolsó szögig kiürítették Patakot. A kortársak a kamara manővereit Dobó Ferenc halála után egy kategóriába helyezték a

fiskális perekkel. Egy röpirat kifejezetten leírja azt, hogy miután Illésházy Istvánt és feleségét a kamara kifosztotta és az urat arra kényszerítette, hogy Lengyelországba meneküljön, „*a nagyságos Dobó Ferenc halálát követően a kamara megvonta javait az örökösöktől.*” Majd kicsit torzítva és a családi kapcsolatokat összekeverve előadja a pataki birtok körül folyt kamarai machináció kezdeteit, és más, a királyi uralommal szemben élő környékbeli sérelmeket tár fel.^{IV}

A valóságban a kamara tárgyalni kezdett az örökösökkel. Lorántffy Mihály rögtön az első, 1602-es tárgyaláson ott volt mint a kamara által főörökösnek tekintett özvegy Forgách Jánosné Perényi Zsófia képviselője. Akkor 6000 magyar forintot követeltek Perényi Zsófiától. Aztán az adatok ellentmondásosak. Nem lehet világosan kivenni, Perényi Zsófia már az első követelést is visszautasította-e vagy csak még tovább emelt összegeket nem volt hajlandó kifizetni. Ő mindenesetre kiszállt a versenyből, és két házasság után férjhez ment harmadszor is. Az egész történet lényege a Lorántffy család szempontjából az, hogy 1608-ban végül Lorántffy Mihály kapta meg 313000 magyar forint zálogösszeg fejében Patakot, illetve a hozzá tartozó uradalmat. Ezek szerint néhány év alatt több mint ötvenszeresére emelték a Patak utáni követelést. Irracionális lett volna nem így eljárni. A kamara illetékesei biztosak lehettek benne, hogy lesz, aki fizet. Nem tévedtek.

Első ránézésre úgy tűnik, mintha Lorántffynak a Bocskai-szabadságharc alatt tanúsított hűségét jutalmazták volna meg Sárospatakkal vagy ő – sunyi módon – elárulta volna a kamara által megtámadott urak ügyét. Közelebről látszik, hogy Patak megszerzésében a szabadságharc prominens személyiségeivel kellett együttműködnie. Maga Illésházy, aki Bocskai mozgalmának lezárása után az ország nádora lett, „*egy termés rubint gyűrű*”-t kapott Lorántffy Mihálytól.^V Nyilván a segítséget viszonzandó. És Lorántffy sikere mögött ott sejlik Rákóczi Zsigmond személye. Nélküle Lorántffy Mihály, aki Ónodon, az egyik 1595 óta Rákóczinak elzálogosított várban volt királyi főkapitány, aligha tudott volna a félelmetesen magas összeghez, több százezer forinthez hozzájutni.

Rákóczi viszont híres volt arról, hogy nagy készpénzei vannak. Hol kölcsönt adott a kamarának, hol zálogbirtokokért fizetett. Birtokstratégiájának nagyon világos volt a célja, a magyarországi bortermelés szívében, a Hegyalján terjeszkedett. Mádot és Tállya egy részét első házasságával szerezte meg, aztán elmaradt zsoldja, zálog, kölcsön fejében 1584-től kezdve darabonként, jóformán faluról, falura haladva összeállította a szerencsi

uradalmat, és 1599-ben megint csak az uralkodónak nyújtott kölcsön hozta meg neki Tarcalt. Ez után már csak Sárospatak hiányzott.

És az utolsó gyöngyszem, Sárospatak egyik lehetséges örököse ott mozgott a közvetlen környezetében. Rákóczi valószínűleg felmérte, hogy az egész Dobó rokonsággal szemben minden jogcím nélkül nincsenek nagy esélyei, Lorántffyn keresztül viszont megszerezheti családjának a Hegyaljából még hiányzó egyetlen, bár legértékesebb darabot. A főkapitány különben is a lekötelezettje lehetett; Lorántffy nem igen tudott hozzájutni a várparancsnokoknak török foglyok után rendszerint jutó pénzekhez a vártulajdonos Rákóczi hallgatólagos hozzájárulása nélkül. Mert a foglyokkal váltásdíjon kereskedni szigorúan tilos volt ugyan, de megtette Rákóczi is, megtette mindenki. Miért akadályozta volna benne Rákóczi Zsigmond éppen Lorántffy Mihályt? Dobó halála idején Rákóczinak volt három kisleánya, Lorántffynak a Rákóczi fiúknál valamivel fiatalabb leányai.

A gyermekek akkor még kicsik voltak, de mint jövődóbeli házastársakkal lehetett velük számolni. Rákóczi Zsigmondnak ez volt a legegyszerűbb megoldás. Egyben természetes. Társadalmilag pedig mindkét fél szempontjából előnyös. Mert Rákóczi Zsigmond nem származott ősi családból, és a főrangot biztosító diplomáján még alig száradt meg a tinta, de volt főúri rangja. Lorántffy oldalán viszont nem volt a királytól kapott rang, de ott állt a nagy Hunyadiak korában tevékeny ős. A 17. századi kortársak a Mátyás kori elődöket minden másnál többre értékelték. Így aztán a tervezett házasságokból származó utódok bölcsőjébe a terv előkelőséget, főúri rangot és gazdagságot együtt helyezett el. Gyermekek házastársának a kiszemelése jó előre abban az időben nem volt szokatlan eljárás.

A hivatalos eljegyzést Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György, illetve Lorántffy Mária és ifjabb Rákóczi Zsigmond között azonban Rákóczi Zsigmond valószínűleg nem élte meg. Az egykori fejedelem 1608. december 5-én elhunyt, amikor az ő fiai még kamaszok voltak, a mátkaságra kiszemelt leányok pedig nagyon kicsinyek. Zsuzsanna nyolcéves, Mária körülbelül hatéves lehetett. A másik apa, Lorántffy Mihály jóval később, 1614. szeptember 9-én halt meg. Akkor már tekinthették hivatalos jegyeseknek a fiatalokat.

Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György esküvőjét 1616. április 18-án tartották, Máriáét és Zsigmondét több mint két évvel később. Vagyis nyugodtan kivárták a házasság szokásos idejét. Zsuzsanna akkor tizenhat éves lehetett, vagyis ha semmi más, az esküvő időpontja alátámasztja születésének a hagyományban élő 1600-as dátumát. Csak nála sokkal előkelőbb

leányok szoktak akkoriban tizenhat esztendősnél fiatalabb korukban házasságra lépni. És a férfiak, akik nagyjából egyenrangú feleségre számítottak, rendszerint nagykorúságuk küszöbén, esetleg nagykorúságuk beköszöntével házasodtak. Ahogyan Rákóczi György tette.

Akkor már a Rákóczi fiúk összekülönböztek apjuk özvegyével, a mostohaanyjukkal, Telegdy Borával. A leányok mostohaanyja pedig, Andrassy Kata új házasságba költözött el Patakról a leányával együtt. A jegyesek, akik minden jel szerint nagyon önállóak voltak, valószínűleg saját elképzeléseik szerint rendezték meg a lakodalmakat, és maguk döntöttek úgy, hogy ne Rákóczi birtokon, hanem Lorántffy Zsuzsanna otthonában rendezkedjenek be véglegesen. Egyébként a feleség szokott férje valamelyik várába költözni. Talán Sárospatak ingatag birtokjoga volt a rendkívüli döntés mögött. Biztonságosabb volt, ha az értékes tulajdont nem egyszerűen uradalmi emberek gondozásában hagyják. Igazuk volt; rögtön 1616-ban jelentkeztek Patakra más igénylők. Forgách Zsigmond nádornak, a Lorántffyak egyik rokonának a segítségével sikerült a helyzetet rendezni. Szerencsen a harmadik Rákóczi fiú, Pál maradt, akinek nem jutott az apák ügyködésével megszerzett Sárospatakból.

IV. A testvérek

A Patak miatt kifundált két házasságot furcsa sorsú emberek kötötték. A Rákóczi fiúk bonyolult családban, fordulatos körülmények között nőttek fel, a Lorántffy leányok előző élete kevésbé volt izgalmas, de apjuk második házassága nekik is okozott bonyodalmakat. Mai ésszel azt lehetne gondolni, valamennyien idegbetegek lettek.

Amikor György, Rákóczi Zsigmond és Gerendy Anna első fia 1593 nyarán megszületett, már élt egy nővére, Erzsébet. Erzse, ahogyan nevezték, a nem sokkal korábban elhunyt Alaghy Judit és Rákóczi Zsigmond közös gyermeke volt. Maradt azonban Judit után előző férjétől két fiú is, Mágóchy Gáspár és Mágóchy Ferenc, akiket semmilyen vérrokonság nem fűzött ugyan a Rákócziakhoz, de mivel még apjuk Rákóczi Zsigmond gyámsága alá adta őket, ott éltek Alaghy Judit halála után is Rákóczi Zsigmond udvarában. Aztán megszületett Gerendy Anna és Rákóczi Zsigmond másik két fia, Zsigmond, valamint Pál.

Itt azonban nem állt meg a család bővülése. Öreg Rákóczi Zsigmond, aki kellemes ember lehetett, mert egyik jó házasságot tudta a másik után kötni, Györgyék anyjának elvesztését követően feleségül vette még özvegy

Csapy Kristófné Telegdy Borát is. Ettől az asszonytól már nem született saját gyermeke, de Bora hozta magával az előző házasságából kisleányát, Csapy Zsuzsannát. Vagyis a három Rákóczi fiúnak kis korában volt egy féltestvér nővére, és tartozott még a családhoz három, az ő generációjukból való személy apjuk különböző feleségeitől. Az utolsó asszony, Telegdy Bora túlélte Rákóczi Zsigmondot.

A fiúk életében volt tehát jó néhány olyan év, amikor összesen öt házasságból származó utódok csoportjának együtt élő tagjai voltak. Ráadásul a csoport felett nem állt vér szerinti családfő; az utódok egy része nem Rákóczi Zsigmond saját gyermeke volt. Mai tapasztalatok alapján nem lehetne mást feltételezni, mint azt, hogy a szüleik szeszélyével összekapcsolt kamaszok és gyermekek között számtalan félreértés, féltékenység, ellentmondó érdek nagy érzelmi feszültséget hozott létre. Ők azonban nem mai körülmények között éltek. Először is mind fizikai, mind társadalmi értelemben igen tág volt a mozgásterük.

Még ha ugyanazon a helyen laktak is, a lakás céljára várak szolgáltak, nem modern lakások. A kor általános főúri gyakorlata szerint a gyermekeknek jóformán csecsemőkoruktól kezdve külön-külön szobájuk, többnyire külön személyzetük is volt. És a szokás ugyan azt diktálta, hogy az egy fedél alatt élők napközben a közös helyiségekben tartózkodjanak, de egy fedél alatt főuraknál soha nem csak maga a család élt. Számtalan ember, szolga, szegényebb rokon tartozott a főúri háztartásokhoz. E mellett pedig vendégek jöttek hosszabb, rövidebb időre. Ahogyan a családtagok is folyton vendégségbe jártak.

A Rákócziak korai levelezését nem ismerjük, de nem igen lehetett az életmódjuk lényegesen más, mint az övékéhez hasonló státusú családoké. Ahol a megfelelő források fennmaradtak, arról tanúskodnak, hogy a várak szinte lüktettek a fiatalok mozgásától. A gyermekek, a kamaszok meg különösen, éppen elutaztak, várják őket haza, a kisleányért kocsit kell küldeni, mert hazavágyik, a fiú lószerszámot kért, mert a barátainak az övénél fényesebb felszerelésük van. A nagymama hívja az unokáit, vagy éppen hazaküldi őket, a nagynénihez lakodalomba kell menni, vagy keresztanyának a família valamelyik lekötelezettjéhez.

Ez a szüntelen mozgás, utazás, vendégeskedés oka is, okozata is volt annak, hogy a főúri emberek sok szabad érzelmi szállal kötődtek a családon kívüli társadalomhoz. A gyermek-szülő kapcsolat alapvető volt; szerencsés esetben már a gyermek magzat korában elkezdődött, aztán harmonikusan

folytatódott. Nem egy egyébként erőszakos főúrról bizonyosan tudjuk, hogy a gyermekeihez bensőséges érzések kötődtek. A kor azonban nem predesztinálta a családokat harmonikus sorsra. Igen sok főúri asszony várta már özvegyen a gyermek születését. Sok anya meghalt gyermekágyban, és számtalan gyermek lett árva, mielőtt a szüleit megismerte volna. Valószínűleg nem túlzás azt állítani, hogy a kora újkori Magyarországon a főúri gyermekek aránytalanul kis része nőtt fel a saját szüleiből és testvéreiből álló természetes családban.

A szülő-gyermek kapcsolat tehát sérülhetett, sérült is sokszor, de a sérülésből rendszerint nem következtek neurotikus betegségek, életre szóló komplexusok. Mostohaanyák, mostohaapák, mostohatestvérek gyakorlatilag mindenütt voltak. Ha ezek a kapcsolatok olyan következményekkel jártak volna, amilyeneket ma tulajdonítunk nekik, illetve amilyenekkel ma valóságosan járnak, a kora újkori magyar történelem idegbeteg, gátlásos emberek vergődéséről szólna. Ennek azonban nyoma sincs.

Mert voltak természetesen idegbetegek, de őket – rendszerint ma már sajátosnak tűnő módszerekkel – gyógyították. Ismerték azonban és sikerrel alkalmazták a nevelés, a jó szoktatás – ma azt mondanánk, a pszichológia – eszközeit is. Vagy esetleg szörny lett a neurotikus főúri asszonyból, mint Báthory Erzsébetből, mert hagyták, hogy szabadon kiélje beteges hajlamait. Ezek voltak azonban a kivételek. Megszokottnak a normális embert tekintették. Azt, hogy mindenki tegye a maga dolgát.

A bonyolult összetételű családokban például az volt a szokás, hogy a mostoha anya vagy a nagymama, esetleg más rokon asszony vegye át a vér szerinti anya szerepét, vagy a vér szerinti apát pótolja valamelyik családtag. A mostoha testvérek pedig alkalmazkodjanak a sors akaratából vagy a szüleik szeszélyéből rájuk szakadt körülményekhez. De mivel az akkoriak még nem tanulták meg azt, hogy bizonyos helyzetekben inkább szorongani, mint veszekedni illik, nem volt ritkaság a nagy, családon belüli gyűlölködés sem. Nem feszengtek, hanem perekben vezették le az indulataikat. Csak a formákhoz ragaszkodtak. Az udvari fogalom eredeti értelmében udvarias leveleket váltottak, mégis időnként a fél ország visszhangzott családi viaszályoktól. A magyar történelem sok nagy alakjáról lehetne nagyon visszás képet rajzolni, ha valaki elszánná magát arra, hogy a rokonaikkal folytatott perek tükrében mutassa be őket.

Nagyjából ez volt a helyzet Rákóczi Zsigmond sok elemből összeeszkábált családjában is. Attól vált náluk bizonyos értelemben sajátossá minden,

mert akármit csináltak, valami úton, módon kapcsolatba került a politikával. Ez részint magának Rákóczi Zsigmondnak a beállítottságából adódott, részint a fiai hajlamaiból. Öreg Rákóczi Zsigmond ugyanis eleinte ódzkodott ugyan a politikusi pályától, majd lelkesen járt rajta. Fiai pedig mintha politikusnak születtek volna. Minden finomságra figyeltek, a politikai részvétel minden lehetőségét megragadták. Nagy baj a csoporttagok ellentéteiből akkor következett, ha a másik oldalon is politikai ambíciókkal kapcsolódott be valaki.

Ott volt például a Mágóchy fiúk ügye. A lehető legszokványosabb módon indult. Az egyik fiatal Mágóchy, Gáspár még gyermek korában meghalt, Ferenc pedig abban a pillanatban, amikor törvényes korúvá vált, vagyis gyakorlatilag felszabadult a gyámság alól, elköltözött Rákóczi Zsigmondtól. Ugyanezt tette minden kortársa hasonló helyzetben. Aztán Ferenc, megint csak ugyanúgy, mint mindenki, elkezdte birtokai jövedelmét követelni Rákóczin. Az öregúr egyezkedett, tárgyalta. Tudta, hogy az ilyen perek hogyan szoktak alakulni. Minden gazdag árva vagyonának gondozója elviselte a kisebb, nagyobb gyanúsítgatásokat, majd kiegyezett. A követelések, illetve tartozások többnyire homályosak, nehezen bizonyíthatóak voltak, de végül is rendeződtek az örökségi ügyek és az emberi kapcsolatok.

A Mágóchy-Rákóczi esetben attól a váratlan fordulattól éleződtek ki a viszonyok, hogy Mágóchy a megegyezés küszöbén meghalt, és özvegyét Esterházy Miklós vette el. Nála szívósabb birtokszerző a 17. századi Magyarországon talán csak Rákóczi György volt. Amikor 1612-ben, voltaképpen mint a viszály örökösei, szembekerültek egymással, Miklós még éppen csak elkezdte a pályáját, György nagyon fiatal volt. Idővel társadalmilag is, korban is összenőttek. Mind a ketten vezető politikusok lettek. Ellentétes oldalon. Így aztán a Mágóchy fiúk ügye a századfordulón kezdődött, egészen más főszereplőkkel, mégis: amikor a 17. század harmincas, negyvenes éveiben Rákóczi György mint Erdély fejedelme, Esterházy pedig mint a királyság nádora harcolt egymással, sok kortárs Rákóczi Zsigmond régen volt gyámságából eredeztette az ellentétüket. A bonyolult családi viszonyok ahhoz az abszurd helyzethez vezettek, hogy György felnőttén apja egyik mostoha fia özvegyének férjével állt szemben.

Rákóczi Erzsébettől, aki egy személyben volt a Mágóchy és a Rákóczi fiúk mostohatestvére, ugyancsak messzire vezettek a szálak, holott a legbanálisabb élethelyzetből indultak. Erzsébet nagyon fiatalon férjhez ment. Történetesen Homonnai Drugeth Bálinthoz adta hozzá Rákóczi Zsigmond.

Ebben nem volt semmi rendkívüli. Előkelő menyasszony, előkelő vőlegény. Ki gondolta volna, hogy a vő nem is túlságosan hosszú idő múlva versenytársa lesz apósának az erdélyi fejedelemségben? Erzsébet ennek a képtelen fordulatnak a bekövetkezésekor már nem élt, vagy talán éppen akkoriban halt meg, amikor Bocskai István Homonnait a maga utódlására kiszemelte. Az ügy elintézett dolog volt a török Portán is, úgyhogy Homonnai Bálint békésen kísérte Bocskai fejedelem temetési menetét Kassáról Erdély felé, miközben ott már Rákóczi Zsigmond választási előkészületei folytak.

Az erdélyi országgyűlés ugyanis úgy döntött, hogy Bocskai kijelölt utódja helyett maga választ magának fejedelmet. Nem sokat tárgyalgattak. A Portával egyszerűen intézték el az ügyet: a Homonnai Bálint nevére kiállított szultáni megerősítő iratból kivakartatták az eredeti nevet, és Rákóczi Zsigmondét írták be helyette. A királyi udvarba Rákóczi írta meg, hogy a fejedelemség végveszélyre jutott, nem hajlandó a további hadakozás kockázatát vállalni. És ez volt a lényeges pont: senki nem akart újabb háborút. 1607. február 11-én fejedelemmé választották Rákóczi Zsigmondot.

A kortársak közül sokan azt hitték, kiegyezik valahogy a vejével. Erre azonban nem került sor. Homonnai inkább ismételten politikailag kényes helyzetbe hozta az apósát. Jelentéseket írt róla hol az egyik, hol a másik pártra, Konstantinápolyba vagy Bécsbe. De nem hagyta magát Rákóczi Zsigmond sem. Folyton Homonnai török kapcsolatait fürkészte. Végül a verseny nem Rákóczi és Homonnai között dőlt el, hanem a nagy Báthory família egyik tagja, Gábor kényszerítette lemondásra az öregurat. A családon belüli feszültség ettől nem múlt el. Sőt, a Homonnai Drugetheknél öröklődött a Rákócziak elleni gyűlölet. Kiterjedt a szabadon választott fejedelemség intézményére is. Generációkon át tudott a bécsi udvar a Homonnai familiából az erdélyi fejedelmekkel szemben szövetségeseket állítani.

Még ennél is szerencsétlenebbül alakult a Rákóczi fiúk és mostoha anyjuk leányának, Csapy Zsuzsának a viszonya. Eredetileg nem voltak rosszban vele, anyját is elfogadták érzelmileg, aztán személyes ellenségek lettek. A Rákócziaknál magától értetődően politikai okból. A baj ott kezdődött, hogy Zsuzsanna egy kalandor alkatú erdélyi politikushoz ment hozzá. Kendy Istvánhoz, akinek már az apja szerencsétlenül politizált; hűtlenség címén kivégezték. A fiatal férj pedig a lakodalom után néhány hónappal nemcsak egyszerűen összeesküvést szervezett Báthory Gábor megbuktatására, de ahhoz is hozzájárult, hogy az ő egyik kastélyában gyilkolják meg a fejedelmet. A gyilkosságból aztán semmi nem lett. A tett kiszemelt végre-

hajtója az utolsó pillanatban visszariadt vagy ügyetlen volt. Akárhogyan történt is, tetten érték a gyilkosság nyilvánvaló szándékával.

Kendy maga, az összeesküvés házigazdája hova futhatott volna? A királyi Magyarországra az anyósához, a Rákóczi fiúk mostoha anyjához. A fiúk ekkor már, 1610-ben, amúgy is lázadoztak özvegy Rákócziné gondoskodása ellen. Kendy megjelenése után az asszony elköltözött Makovicáról, ahol egy ideje Rákóczi Zsigmond fiaival együtt lakott. Visszavonult saját udvarházába, Parnóra, és egyezkedni próbált bizonyos javak átadásáról. Mert Rákóczi végrendeletileg azt hagyta, hogy özvegye abban a várában élhessen, amelyikben akar, de a leleplezett összeesküvő, Kendy felbukkanása magát Telegdy Borát is megzavarta. Miután Kendy Sándor nevű unokája megszületett, nem kereste többet a Rákócziak társaságát. Ők sem érintkeztek vele vagy a leányával.

Mindezek az események 1610 körül rázták szét Rákóczi Zsigmond családját. A fiúk, akik 1593-tól kezdve születtek egymás után, még nagyon fiatalok voltak. Feljegyzéseik vagy utalásaik az ellentétek nyomán támadt érzéseikről nincsenek, illetve nem maradtak ránk. Nem tudjuk, miért került a tágabb csoport széthullása után Rákóczi Zsigmond fiainak saját, szűkebb együttesébe is ellentét. Az természetes, hogy politika lett a dolog vége: Rákóczi Pál, a legfiatalabb fiú elszakadt a család évszázadok óta hagyományosan Kelet-Magyarországra irányuló politikai érdeklődésétől. Látványosan, mindenki számára nyilvánvalóan lekötötte magát az udvari párton, majd korán, amikor még nem volt a magyarországi arisztokrátiák szokása a katolizálás, áttért. A jutalma nem maradt el. 1631. július 24-én, nyolc hónappal az után, hogy a bátyját, Györgyöt erdélyi fejedelemmé választották, Pál II. Ferdinándtól az országbíró magas hivatalába kapott kinevezést.

Akkor már a középső fiú, Zsigmond nem élt. Hármójuk szétválását azonban még végigasszisztálta. Amikor Pál 1617-ben abba a korba jutott, hogy a birtokaival rendelkezessék, Györgyhez és Zsigmondhoz közösen címzett levelekben ment sok felszólítása a családi uradalmak megosztásáról. Támogatta őt az akkori nádor, Forgách Zsigmond is, aki ugyancsak Györgynek és Zsigmondnak együtt szóló írásokban fejtette ki a véleményét a megosztás kíváncsolt voltáról.

Ezek szerint György és Zsigmond összetartott Pállal szemben. De miért alakult ki ilyen helyzet? Nem tudjuk. Osztatlanul hagyni a birtokokat sokkal előnyösebb lett volna. Osztatlan birtokosok ugyanis, akárhányan voltak, a katonaállítás és sok más kötelezettség szempontjából egy személy-

nek számítottak. Pál azonban keresztül vitte az akaratát. Még 1617-ben megkezdődött az osztozás. A hatalmas Rákóczi birtokok minden jobbágyról, valamennyi adóegységéről felmérés készült. A történetírás hálás lehet Rákóczi Pálnak; ezek az 1617 körül készült összeírások a legértékesebb parasztságtörténeti források közé tartoznak.

Egyben felvetnek több súlyos kérdést a Lorántffy – Rákóczi kapcsolatról. Mert 1617-ben, valószínűleg az osztozással összefüggően, felmérték a sárospataki uradalmat is, de az így keletkezett irat szerint csak mint Lorántffy Zsuzsanna és Lorántffy Mária birtokát vették számba. Hol maradt a harmadik akkor még élő Lorántffy leány, Lorántffy Kata birtokjoga? Kata az anyjával együtt elköltözött Patakról, ez a tette azonban semmitől nem fosztotta meg. Elvben éppen olyan alapon örökölt az apja után, mint a nővérei. Kisemmizték volna? És miért kellett Zsuzsannának birtokait felosztani? Jogilag a feleség birtokához a férjnek nem volt semmi köze. A Rákócziak osztozkodása hivatalosan nem tartozott a Lorántffyakra, ahogyan a Lorántffyak birtokaiban hivatalosan a Rákócziak nem rendelkezhettek. Esetleg csak az informális, mert házastársaknál szokásos beleszólási lehetőség miatt osztották el Zsuzsanna és Mária birtokát? Vagy valamilyen speciális szerződés vonatkozott a sárospataki uradalomra? Meghasonlott a két házaspár? Talán maga Zsuzsanna és Mária került szembe egymással? Félték Kata fellépésétől?

Nem lehet, legalábbis egyelőre nem lehet tudni a választ ezekre a kérdésekre. Lorántffy Mária és Rákóczi Zsigmond személyét tekintve voltaképpen nem is lényegesek. Ők minden jel szerint végig mellékszereplők voltak az idősebbek mellett. Aztán Zsigmond 1620. december 26-án, Lorántffy Mária valamivel később meghalt. A Rákóczi Zsigmond gondozása alatt volt sok utód népes csoportjából csak hárman lettek hosszú életűek, Lorántffy Zsuzsanna, Rákóczi György és Lorántffy Kata.

Végül ennek a hármasnak az ellentétéből következett olyan robbanás, ami elemeiben sem volt az akkori emberek között megszokott. Kata férjhez ment először egy erdélyi úrhoz, Alia Sámuelhez, ami még mindenkinek a tetszésével találkozott. A lakodalmat 1632-ben Rákóczi György rendezte. A házasságból született kisleányt mindenki üdvözölte. Az adatok semmi rendkívüliire nem utalnak. Aztán özvegy Alia Sámuelné Lorántffy Katánál új kérő jelentkezett, megint erdélyi úr, Apafi István. Ez – állítólag azért, mert Kata anyja és Apafi rokonok voltak – mindenkit felháborított. Rákóczi

György udvari papját küldte el sógornőjéhez, hasson az asszony lelkére. Majd a jószágai elvételével fenyegették meg Lorántffy Katát.

Semmi nem használt. Kata nem szakította meg a viszonyát Apafival. Az ügy elején Alia kisleánya még az anyjánál élt. Rákócziék többször követelték a kiadását, majd, miután Lorántffy Kata következetesen ellenszegült, 1645 tavaszán erőszakkal hozták el tőle. Lorántffy Zsuzsanna katonái adták a kíséretet. Felháborító eljárás volt. Megmagyarázhatatlan. Valami borzalmas indulat lehetett mögötte. Erősebb Lorántffy Zsuzsannánál, pedig ő nemcsak másoknak, rendszerint magának is tudott parancsolni.

V. A házaspár

Lorántffy Zsuzsanna indulataival, erős akaratával hasonlított Rákóczi Györgyhez. Egyébként azonban az asszony apja szemlélődő alkatát örökölte, míg a férjnek életeleme volt a cselekvés. Vagyis szinte minden eseményt eltérően értékelték, de általában pontosan megértették egymás indítékait. Talán ezek miatt az alapvetően azonos, csak a felszínen eltérő jellem tulajdonságok miatt lett a házasságukból egyenjogú társkapcsolat.

Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György viszonyának kezdetéről csak feltevéseink lehetnek annak alapján, ami hasonló helyzetű emberekről abban a korban köztudott. Jegyességük idejéből nem maradtak fenn levelek. Valószínűleg nem is sokat írtak akkor egymásnak. Ebből a tényből azonban a viszonyukat tekintve semmi nem következik. Levelet egymástól távol lévő emberek szoktak váltani.

A 17. század még nem ismerte az öncélú levél fogalmát. Szerelmesek még nem írtak levelet esténként azért, hogy másnap reggel – futó találkozásnál – az imádott nő vagy férfi kezébe csúsztassák, majd délután, amikor végre kettesben lehetnek, alaposan megbeszéljék. Vagy nem írtak a saját fiókjuknak abban a reményben, hogy egyszer majd, ha szerelmük tárgya észre veszi őket, átadhatják neki a leveleket. Az érzelmek ilyen bonyolult kifejezését a romantika kora óta megtanultuk, a kora újkori emberek azonban akkor írtak, ha a levélírásnak tárgyilagos értelme volt. A tárgyilagos értelem lehetett a szerelem közlése is. Nagyon jellemző ilyen szempontból az első fennmaradt magyar nyelvű szerelmes levél. Thurzó Elek országbírótól ment a menyasszonyának, Ormosdi Székely Magdolnának. Néhány sor, és így fejeződik be: „*Úr Isten tartson meg, én szerető Magdolnám, nagy jó egészségben. Minket el ne feledj!*”^{VI} Thurzó azért írta, nehogy Magdolna fél-

reértse hosszas távolmaradását. Ha nem lett volna a menyasszonyától távol, nem ír neki levelet.

Rákóczi György pedig házasságkötésük előtt nagyon ritkán volt távol Lorántffy Zsuzsannától. A két család közel lakott egymáshoz. A fiatalok bizonyosan már gyermekkorukban ismerték egymást. Nehéz lenne feltételezni, hogy a kelet-felső-magyarországi, ezer rokonsággal, ismeretiséggel, kölcsönös lekötelezettséggel összefűzött társaságban, amihez Lorántffyék is, Rákócziék is tartoztak, ne találkoztak volna. Lorántffy ráadásul egy Rákóczi tulajdonban lévő várban szolgált, Ónodon. Bizonyosan ebből a tényből származik az a hagyomány, hogy Lorántffy Zsuzsanna Ónodon született. Nem kizárt, bár nem valószínű, hogy egy Zeleméry leány, Lorántffy Mihály felesége mintegy lakóként – ma úgy mondanánk, albérlő – férje szolgálati helyére költözzék.

De akárhol laktak is 1608 előtt Lorántffyék, otthonuk csak Rákóczi birtok közelében lehetett. 1608 után pedig, miután Patakra költöztek, ott voltak néhány kocsijárásnyi órára Szerencstől, ahol akkoriban Rákócziék rendszerint tartózkodtak. Patakról Lorántffy Mihály, illetve a leányai csak ide-oda, látogatóba mentek el. Zsuzsannáék anyja életében ez a mozgás földrajzilag szűk körre terjedt ki. Mind a Lorántffyak, mind a Zeleméryek atyafisége a közelben élt. Zeleméry Borbála halála után kapcsolódtak az ország távolabbi tájai a kisleányok életteréhez. A Kárpátok mélyén lévő Krasznahorkán lakott nevelő anyjuk, Andrassy Kata anyja. Ő az után, hogy Lorántffy Mihálytól saját unokája megszületett, mint nagymama fungált a többi Lorántffy kisleány mellett is. Apjuk halálát követően aztán, amikor Andrassy Kata Hédervári István felesége lett, Nyugat-Magyarország nyílt meg előttük. Zsuzsannáék nyilván voltak a Győr megyei Héderváron. Itt viszont bizonytalan elem következik.

1615 körül Andrassy Kata végleg távozott Patakról. Már a lakodalma sem lehetett Sárospatakon; özvegyek nem szokták új esküvőjüket a néhai férj birtokán tartani. Lorántffy Zsuzsanna akkor még nem volt tizenhat éves, Mária fiatalabb. Márpedig a kora újkori Magyarországon tizenhat évesnél fiatalabb leányok nem tartottak fenn háztartást önállóan, idősebb asszony rokon nélkül. A korabeli viselkedési normák szerint kizárt, hogy Kata Zsuzsannáékat egyszerűen ott hagyta volna Patakon, illetve a lakodalom után rögtön visszaküldje őket egyedül. Velük élő rokon asszonyról viszont nincsenek adatok. Amennyire meg lehet állapítani, Zsuzsanna később sem emlegetett senkit úgy, mint aki egy ideig az anyát pótolta volna mellette. Elképzelhető, hogy

Andrássy Kata saját leánya mellett vitte magával Hédervárhoz – legalábbis rövid időre – Zsuzsannáékat.

A Rákóczi fiúk mozgástere kezdetben pontosan egybe esett a Lorántffy leányokéval. Aztán, amikor apjuk Erdély kormányzója, majd fejedelme lett, laktak Erdélyben. Ez a távollét Zemplén vidékétől azonban nem tarthatott sokáig. Rákóczi maga 1606 legvégén lett kormányzó, és 1608 márciusában mondott le a fejedelemségről. A közbeeső időben a hajdúk mozgalma zajlott, háborús viszonyok voltak. Nem nagyon kedveztek a nyugodt családi életnek. Rákóczi a reprezentáció céljával vitethette Telegdy Borát, akit mindenki szép asszonynak tartott és a jó kiállítású fiúkat, meg az anyját formázó Csapy kisleányt rövid időre Erdélybe.

Aztán apjuk halála után a fiúk Telegdy Borával Makovicára költöztek. Ez a vár sem volt távol Zempléntől. De György és Zsigmond 1612-ben már megint Szerencsen lakott. Itt vette át Rákóczi György 1613-ban az értesítést arról, hogy II. Mátyás udvari méltóságot, a királyi étekfogó tisztelet adományozta neki, majd Borsod megye főispánja és Ónod királyi főkapitánya lett, vagyis a legfelső hivatalos és udvari körökben kezdett el mozogni. Tanácskozássokra, a bécsi udvarba járt.

Bécsben Rákóczi György szívesen látott vendég volt; a Bocskai-szabadságharc egyik főszereplőjének, a néhai erdélyi fejedelemnek a fiát igyekeztek lekötöztetni. Emellett személyében is érdekes színfolt lehetett. Társaságilag Rákóczi bizonyosan jól érezte magát az udvarban. Ki ne élvezné húszévesen, ha a legelőkelőbb emberek keresik a kedvét? Politikailag azonban nyilvánvalóan nem kívánta elkötelezni magát. Alig kapta meg a főkapitányi és főispáni kinevezést Rákóczi György a királytól, felkereste az erdélyi fejedelmet. Bethlen Gábort, akinek a megválasztása 1613 októberében Habsburg párton óriási riadalmat keltett. A Rákóczi család évszázadok óta hagyományosan az ország keleti részére irányuló politikai érdeklődéséből viszont logikusan következett ez a látogatás.

Végeredményben tehát sem Lorántffy Zsuzsannát, sem Rákóczi Györgyöt nem szabad úgy elképzelni, mintha provinciális magányban, otthon ülve várták volna jegyességük beteljesedését. Nem. Jártak, utaztak, rengeteg, nagyon különböző emberrel találkoztak. Rákóczi, mint az akkori előkelő férfiak általában, Zsuzsanna életterénél tágabb körben mozgott. Tartósan azonban nem igen voltak távol egymástól. Amikor apja meghalt, Rákóczi György már tizenötödik évéhez közeledett, vagyis alig egy esztendő választotta el attól, hogy – bizonyos, törvény szabta korlátok között – a bir-

tokaival rendelkezék. Nyilván 1608 és 1612 között is, amikor állandó lakása Makovicán volt, gyakran járt Szerencsre és a környező uradalmakba. Makovica egyébként sem volt messze Sárospataktól.

Így aztán, ha Lorántffy Zsuzsannát Andrásy Kata valóban elvitte Hédervárra, Rákóczi György és Zsuzsanna az esküvő előtt néhány hónapot tölthetett földrajzi értelemben távol egymástól. Egész gyermekkorukat beszámítva sem kell a találkozásaik között több időt feltételezni. De – ha érzelmileg közel voltak egymáshoz – még ennyi sem valószínű. Hédervár a Bécs felé vezető út mentén fekszik. György akár minden utazása alkalmával beugorhatott a menyasszonyához.

Nem tudjuk, megtette-e, vagy nem. Csak az bizonyos, hogy miután összeházasodtak, Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György úgy viselkedett egymással, ahogyan jól összeszokott, egymásra hangolódott emberek szoktak. Talán furcsa, de harmonikus viszonyuk legmeggyőzőbb bizonyítéka abból fakad, hogy sem Lorántffy Zsuzsanna nem tisztelte Rákóczi György családon kívüli életének legfontosabb művét, sem Rákóczi Lorántffy Zsuzsannáét. Egyik házastárs sem volt a másik művének értékéről meggyőződve, mégis segítették egymást az alkotás létrehozásában.

Az asszony külső életében a legfontosabb mű a sárospataki vár. Rákóczi Györgynek nem tetszett. Bizonyosan tudjuk, mert egyszer, amikor már Erdélyben laktak, a palota munkálatai pedig nagyjából befejeződtek, elment Patakra, és tapasztalatairól zsörtölődő, lesújtó véleményt írt a feleségének. *„Az mely házban magunk szállásán voltunk, az boltozás is nem szép forma, az kémény szűk, mehentest hátra ég az fa benne, mindjárt füstöl igen. Az mi nehezebb, nem nyugodalmas ház, kovács méhely, praefectus háza közel levén hozzája, zajgást, dörömbölést eleget kell hallani. Az grádics is alkalmatlan helyen vagyon, mert soha az asszony házában az úr nem mehetne különben, hanem sok ember láttára... az asszony házainak boltozatjok alacsony, rút forma... az mely palotát úgy csináltak képekkel, mint az fejérvári ebédlő palota, az szép ház, de mivel az mennyezetet nem igen száraz deszkából kezdeték csinálni, máris hasadozni kezdett...”*^{VII}

E szerint még a loggiás lépcső – a grádics – sem nyerte meg Rákóczi György tetszését. Az az eleme az épületnek, amire Lorántffy Zsuzsanna az építkezés során különös gondot fordított, és könnyed szépségével az udvarra lépéskor a mai szemlélő pillantását is azonnal magára vonja. Rossz helyen van, zsörtölődik Rákóczi házassága tizenhatodik évében, mert mindenki látni fogja, ha a feleségét felkeresi. Nyilván nem nappali látogatásra

gondolt. A Rákóczi – Lorántffy házaspár jó viszonyának érzékeltetéséhez ennyi is elég volna. Bizonyosan kellemes, kielégítő volt a szexuális életük.

Mélyebben jó kapcsolatra lehet aztán következtetni egyrészt abból, hogy Rákóczi nem titkolta rossz véleményét. Úgy látszik, egyenes, szókimondó érintkezési mód volt Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György között szokásban. Másrészt jellegzetes a férj reakciója a feleség által szerinte enyhén szólva tökéletlenül megoldott alkotásra. *„Isten őfelsége valamennyire való üreséget adna, oda tekintenék – tudniillik Patakra – ha miben lehetne, jobbítást is intéznék, az mennyiben lehetne,”* áll valamivel lejjebb a levélben. És feleségek nem feltétlenül örülnek a férjek ilyen, javító szándékú beavatkozásának, de a közönnél bizonyosan jobb. Talán még jobb az, ha a férj mintegy természetesen részt vesz a feleség alkotásában. Úgy ahogy Rákócziéknál történt. Valamivel a grádicsos véleménynyilvánítás után egyszer kiderült, hogy azt a *„képeskönyvet,”* amiből Lorántffy Zsuzsanna a pataki vár újabb díszítéséhez nézett ki mintát, a fejedelem véletlenül magával vitte.^{VIII} Vagyis Rákóczi György éppen úgy nézegette, forgatta a könyvet, mint a felesége.

Mindez nem azt jelenti, mintha a férj téblábolása az ő ügyeiben Lorántffy Zsuzsannát nem bosszanthatta volna. De akár bosszantotta, akár nem, a fejedelemasszony ugyanezt csinálta. Bírálta Rákóczit, és a jobbítás vagy a segítés szándékával beavatkozott a dolgaiba.

A férj családon kívüli életének nagy műve a III. Ferdinánd ellen folytatott hadjárat volt a királyi Magyarországon. A fejedelem a protestáns vallásgyakorlat szabadsága illetve a nemzeti királyság visszaállítása céljával szállt háborúba. Hadba lépését nemzetközi figyelem, itthon élénk várakozás kísérte. I. Rákóczi Györgyben a nagy elődöt, Bethlen Gábort látták, aki hasonló szándékkal kapcsolódott be a harmincéves háborúba annak idején, 1619-ben. Bethlen hazai téren odáig jutott, hogy királlyá választották, megszerezte a Szent Koronát, és a koronázás csak az ő ilyen értelmű döntése miatt maradt el. A nemzetközi porondon ismeretlen, idegenszerű figurából vezető hatalmak megbecsült szövetségesévé változott. Végső célját ugyancsak kettős okból kifolyólag nem érthette el. Itthon a vezető politikusok, vagyis a legnagyobb hatalmú urak nem kértek Bethlen Gábor erőskezű uralmából. A külső szövetségesek csak addig támogatták, míg saját érdekükben szükségük volt rá.

I. Rákóczi György idejében már a harmincéves háború sokadik szakasza zajlott. Mint egy örvény, egész Európát magába rántotta. A fejedelemnek úgy tűnt, Bethlen óta megváltoztak az erőviszonyok; a siker reményében csatlakozhat újra a nagy küzdelemhez. Lorántffy Zsuzsannának nem tet-

szett a gondolat. Bethlen idején még nem nagyon figyelt oda férje politikai cselekedeteire. Úgy tűnik, egyrészt nehezen illeszkedett bele a politikus-feleség szerepébe; apja környezetéből jött, ahol nem nagyon érdeklődtek a közügyek iránt. Másrészt Bethlen hadjáratának éveiben Lorántffy Zsuzsannát több terhesség, szülés, a gyermekek betegsége, kettőnek a halála kötötte le. Mivel azonban fiatalasszonyok, várandós anyák sem szoktak teljesen visszavonulni, megtette a kötelességét. Időnként megjelent Bethlen környezetében, ahol a férje főszereplő volt. Főként olyankor ment, amikor Bethlen Gábor felesége is átjött Erdélyből. Egyszer például egyik szülése után hat héttel látogatta meg a fejedelemasszonyt. Véleményt az egész ügyről azonban nem nyilvánított.

Most viszont, amikor 1644 elején maga I. Rákóczi György indult hadjáratba III. Ferdinánd ellen, már felnőttek voltak a gyermekek. Lorántffy Zsuzsanna ráért, odafigyelt, és nyilatkozott. Helytelenítette a vállalkozást. Lesújtó véleményét – közös szokásuk szerint – közölte Rákóczival. Szavairól nem maradtak feljegyzések, de mindent elmondanak róluk I. Rákóczi Györgynek már a hadjáratból hazaküldött mentegetődző levelei. *„Volna miért búsulnod, ha az mi vött fáradságunk magunk privátumáért volna, de mivel az Isten dicsőségéért, ez szegény haza szabadságáért vagyon, igen keresztyén módon és mértékletesen kell magadat viselned,”* írta Rákóczi. Vagy: *„bizonynal meg is nyugodjál édesem benne, semmi világi dologért szánszándékkal az Isten dicsőségének s tiszteletinek, előmenetelének... kárt nem akarunk tenni.”*^{IX}

Ezek szerint Lorántffy Zsuzsanna nem keresztyén módon és mérsékelten viselkedett, hanem búsult és nyugtalan volt, amikor megmondta a véleményét. Tisztábban fogalmazva: dühöngött. A fejedelemasszony azt hánysta Rákóczi szemére, hogy személyes becsvágy hajtja. Hadjáratával nem Isten dicsőségét fogja szolgálni, inkább árt neki. Isten, vagyis az egyház ügyének kárt okoz.

Aztán, miután hiába beszélt, Lorántffy Zsuzsanna a maga módján a javítás munkájához fogott. Mindent megtett azért, hogy a külvilág ne a fejedelem becsvágyának tudja be a hadjáratot. Isten, az egyház ügyét lássák benne. Az asszony minden fenntartása ellenére segített a férjének. A nyilvánosság előtt a hadjárat idején úgy viselkedett, ahogyan a vezér feleségétől el lehetett várni. Áttette székhelyét Erdélyből a hadakozás közelébe, Sárospatakra, ahol a fejedelem királyságbeli háborújának propagandaközpontját szervezte meg. *„Az mi kegyelmes asszonyunk azt kívánja,”* tájékoz-

tatta Verécsi Ferenc pataki prédikátor a környék lelkészeit már 1645-ben, hogy a fejedelem közeledésének vagy valamely győzelmének hírére hálaadó istentiszteletet tartsanak a templomokban.^x Ilyen és hasonló, nagyon jó pszichológiai érzékről tanúskodó eszközökkel segített Lorántffy Zsuzsanna I. Rákóczi György hadjáratának érzelmi alapjait megteremteni.

Végül sem Lorántffy Zsuzsannának, sem Rákóczi Györgynek nem lett igaza. A nemzeti királyságot nem lehetett visszaállítani, és az egyház ügyének nem ártott a fejedelem háborúja. I. Rákóczi György voltaképpen előnyös különbékét tudott kiharcolni. Talán a magyar történelemben először fordult elő, hogy az itteni fél hagyta cserben nyugati szövetségeseit, nem pedig azok őt. Rákóczi kiugrott a harmincéves háborúból. Szövetségesei előtt a Porta parancsára, más kényszerítő körülményekre hivatkozott. Valóságosan abbahagyta a háborút, mert elért annyit, amennyit elérhetett. Az ő saját királyságáról szó sem esett, de az uralkodóval 1645 legvégén kötött békében kimondták a protestánsok szabad vallásgyakorlatát a királyi Magyarországon. A következő, hosszan húzódó országgyűlés visszaadott sok, a protestánsoktól korábban elvett templomot.

Ami pedig a Rákóczi – Lorántffy házaspár viszonyát illeti, az ilyen helyzetekhez már régen hozzászoktak. Egyikük tett valamit, amit a másik helytelenített, de ebből nem támadt közöttük sem ellentét, sem folyamatos vita. Sűrűn leveleztek, ha tehették, találkoztak. Ez alatt a háború alatt kiderült, milyen intenzíven tudnak levelezni érzelmileg közel, földrajzilag távol egymástól. Volt olyan nap, amikor több levelet is írtak. Zsuzsanna aggodalmaskodott a harci események veszélyei miatt ugyanúgy, ahogyan nyugtalanította, ha tudomására jutott, hogy férje éjszaka olvas vagy akkor ír levelet. Feltette Rákóczi szemét. A férj is aggódott, mégis, mintha azt élvezte volna a levélírásban, hogy megoszthatja valakivel a gondjait vagy a sikerei feletti örömet. Csak írt, csak írt haza. És kikelt magából, ha néhány napot válasz nélkül kellett töltenie. Egyszer, amikor nyolc napja nem kapott levelet a feleségtől, azt írta neki, csaknem gutaütést kapott a bizonytalanságtól.

A házaspár legtöbb levele – a kedveskedő megszólításoktól eltekintve – olyan, mint két nagyon tájékozott, a közügyekben és a gazdasági dolgokban jártas férfi eszmecseréje. A rendszerint tárgyilagos szövegekben feltűnő elmentmondás az, hogy Lorántffy Zsuzsannáék fiaikat, Györgyöt és Zsigmondot úgy emlegetik bennük, úgy foglalkoznak a fiukkal, úgy törődnek minden lépésükkel, mintha gyermekek volnának. Ténylegesen mind a ketten elmúltak akkor már húszévesek. György nős volt és 1642 óta apja megvá-

lasztott utódja a fejedelemségben. Zsigmond, akit I. Rákóczi György elvitt a hadjáratba, vonzó lényével és diplomatikus magatartásával mind az ellen-ség, mind a szövetségesek figyelmét magára vonta. A szülei szemében a két felnőtt gyermek maradt.

VI. A gyermekek

Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György életében egy ügy volt, amin soha nem vitatkoztak, a gyermekek körüli dolgok. Egy alkalommal, amikor a fejedelemasszony nem volt otthon, és Rákóczi télen olyan mentében vitte Györgyöt templomba, amiben a fiú fázott, Lorántffy Zsuzsanna nem György esetleges náthája miatt aggódott, hanem a férjének adott igazat. Szégyen, hogy mindenki szeme láttára húzott fel valamit a fiúk, írta haza. *„Máskor is úgy öltözzék, ha kegyelmed olyan mentét ad neki,”* volt az anyai döntés.^{XI} Vagyis a fiú járjon abban, amiben az apja akarja. György majdnem tizenöt éves volt akkor.

Maga I. Rákóczi György ebben a korában már elveszítette az apját, önállóan intézett ügyeket, de most természetesnek tartotta, hogy fia ruházódásába beleszóljon. Megírta továbbá a templomi fázás jelentéktelen eseményét a feleségének. Lorántffy Zsuzsanna pedig – két fontos politikai esemény említése között – szükségesnek tartotta, hogy az ügyre levélben reagáljon, bár nyilván hamarosan hazament. Nem szokott otthonától sokáig távol lenni. Ez az eset mindent elmond a Rákóczi – Lorántffy házaspár és gyermekeik kapcsolatáról éppen úgy, ahogyan jól érzékelteti azt, hogyan viszonyultak egymáshoz a gyermekek dolgában. Egyetértettek, és mindent, a teendőket, az örömeiket és a gondokat a gyermekek körül megosztották.

Összesen hat fiuk született, az első, akit nyilván a nagyapjáról Zsigmondnak neveztek, 1618. június 27-én, az esküvő után jó két évvel jött a világra, az utolsó majdnem húsz esztendővel később. Az utolsó gyermek azonban huszonnégy óráig sem maradt életben. Alig kétévesen meghalt az első is. A második, Samuka vagy Samulka – sokféleképpen becézték – élt körülbelül két évig. Ferkót viszont, bár ő 1624-ben mint koraszülött jött a világra, Rákócziéknak sikerült hatéves koráig megtartaniuk. Végül is két fiuk nőtt fel. Az egyikkel, Györggyel, aki 1621. január 30-án született, a csodát súroló módon még csecsemőként vagy gyermekkorában sem voltak egészségi problémák, és a második Zsigmond nevű kisfiú, ő 1622. július 14-én jött a világra, sokat betegeskedett ugyan, de élt egészen harmincéves koráig.

Hat élve született gyermekből négynek az elvesztése abban a korban sem nem feltűnően sok, sem különösen kevés. Voltak olyan főúri családok, amelyek valamennyi gyermeküket fel tudták nevelni, de ők képviselték az elenyésző kisebbséget. A másik véglet II. Rákóczi György egyik kortársának a familiájában fordult elő: Esterházy Pálnak két feleségétől huszonhét vagy huszonnyolc gyermeke született élve, de jó részük nem is ismerte egymást. Egyszerre négynél többen soha nem éltek. Az első feleséggel lehetett genetikai összeférhetetlenség: Esterházy Pál és Esterházy Orsolya több szálon is közeli rokon volt. A második asszonynál viszont valószínűleg nem sújtotta a gyermekeket örökölt hátrány: Thököly Éva és Esterházy között nem volt vérségi kapcsolat.

Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György házasságába nem keveredett rokoni szál. És mind a ketten szokatlanul egészségesek voltak. Ha pedig betegség tört rájuk, a kor fogalmai szerint magas színvonalon gyógyították magukat. Használták természetesen a népi gyógymód eszközeit, mint mindenki, de – ha orvosi beavatkozásra volt szükség, vagy úgy érezték, hogy orvost igényel a baj – nem kapkodtak, nem kísérleteztek hallomásból ismert tanulatlan emberekkel. Állandó orvost tartottak, illetve lehetőleg mindig ugyanazt az orvost hívták. Ez csak a tudatosan élő főúri családoknál volt szokás. A Rákóczi familiában már az előző generáció elkezdte. Rákóczi György egyik nagybátyjának az orvosát maga György és más rokonok jutalmazták meg. Az illető orvos doktor, Marcy András Zomborban jó helyen lévő házat kapott és a ház külső, mezei tartozékait. Rákócziék feltehetőleg nem éppen a szakítás szándékával juttatták neki az adományt. Később egy késmárki orvost hívtak gyakran, és több orvos neve ismétlődik folyamatosan a bajokkal kapcsolatos írásaikban. Valószínűleg különböző betegségek specialistái voltak.

Végeredményben sok közvetett és néhány közvetlen tény arra utal, hogy a Rákóczi gyermekeket életük első pillanatától kezdve az átlagosnál gondosabban tartották. Közvetett adatok a családnak a betegségekkel, illetve a gyógyítással kapcsolatos attitűdjéből adódnak. Közvetlenek részint abból, hogy 1622 őszén Sárospatak körül súlyos járvány pusztított, részint abból, hogy Lorántffy Zsuzsannának csak egy gyermeke halt meg 1622 őszén. Három fia élt akkor, Samuka, Gyurgyóka és Zsigó. Egyik gyermek kisebb volt, mint a másik. Mégis, miközben rokonok, felnőttek haltak körülöttük, ketten életben maradtak. Nagyon vigyázhattak rájuk, és – főleg – tiszta volt a közvetlen környezetük. Nem hurcoltak be szennyet a dajkák sem, akik a két kisebbet szoptatták.

György és Zsigmond volt még szopós csecsemőkorban, Samut nem sokkal korábban választhatták el. Bizonyosan ez a körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy a három kisgyermek közül őt nem tudták megtartani.

Mert a főúri gyermekek nem a szó szoros értelmében anyatejet kaptak ugyan, de feltétlenül szoptatták őket. Szoptatós dajka táplálta a főúri újszülötteket. Egyes nagy udvarokban a gyermekeknek kezdettől két dajkájuk, egy szoptatós és egy száraz dajkájuk is volt. A dajkák minden ismert esetben a gyermek családjánál laktak. Magyarországon nem volt szokás az az egyébként Nyugat-Európában általános gyakorlat, hogy dajkaságba adják a gyermekeket. Egy Rákóczi csecsemő, vagy bármelyik előkelő família gyermeke elképzelhetetlen lett volna valami alsóbbrendű ember házában. Miért adták volna ki? Otthon rendeztek be neki saját kis udvartartást. A dajkák alkalmazásához viszont az akkoriak érthetetlen szívóssággal ragaszkodtak. Főúri anyák csak ordítóan rendkívüli esetekben szoptatták maguk a gyermekeiket. És elviselték a tej befojtódásából adódó mellgyulladást. Néha a fél család levelezett kétségbeesetten egy-egy főúri anya mellgyulladása miatt, főzeteket, kenőcsöket szereztek, de nem jutott eszükbe, hogy a gyulladt mell kezelése helyett az anyáknak szoptatniuk kellene. Pedig láthatták a sok, mellgyulladás nélküli, mert szoptató egyszerű asszonyt. Ez talán a kor legnagyobb rejtélye a kora újkori előkelő anyaság jelenségében.

Lorántffy Zsuzsannánál nem maradtak adatok anyai életének kezdetéről. Nem tudjuk, kellett-e neki is küzdenie a fájdalmas és veszélyes mellgyulladással. A szülés másik nagy kockázatát, a gyermekágyi lázat azonban minden valószínűség szerint sikerült elkerülnie. Szüléseinek szabályos ritmusa, a körülbelül másfél évenként bekövetkező első négy terhessége arra utal, hogy nem voltak nőgyógyászati problémái. Az utolsó, későn született kisfiú korai halálának konkrét okáról, mivel tényeket nem ismerünk róla, nincs értelme találgatni.

Mindössze az valószínű, hogy Lorántffy Zsuzsanna már nem számított a szabályos időközökben érkezett első négy gyermek után újabb terhességre. Sem neki, sem a férjének nem volt sok testvére. Utódaik aztán még kevesebb gyermekkel bővítették a családot. Ha ez a családtervezés szándékos volt, rossz irányba vezetett. I. Rákóczi György családja férfiágon a 18. században kihalt. Igaz, a familiák nevének továbbéléséhez a megfontolt családtervezés mellett kellett szerencse. A Nádasdy név sorsa például a 16. század második felében egyetlen szálon függött: Nádasdy Tamás és Kanihsay Orsolya házasságából egy gyermek született. Aztán a Nádasdy férfiak

egy-egy generációja később sem volt soha népes, mégis nagyon hosszú életű család lett belőlük. Ha Nádasdy Tamásnak leánya született volna, eltérően alakul a történet. Akkor – úgy, mint Lorántffyék esetében – más néven, vagyis női ágon élnének.

Érdekes lenne tudni, bánkódott-e Lorántffy Zsuzsanna amiatt, hogy tőle a Serkei Lorántffy név nem megy tovább. Ennél azonban – a szerencsétlen forrásadottságok miatt – sokkal fontosabb dolgokat sem tudunk róla. Még az is csupán valószínű, nem bizonyos, hogy a gyermekek körüli teendőket, örömeiket és gondokat tudatosan osztotta meg a férjével. Mert lehetett véletlen. Nem egy akkor élt házaspárnál, és nemcsak főuraknál, részt vettek az apák a gyermekek gondozásában.

Lorántffy Zsuzsanna életében egyrészt az utal tudatosságra, hogy a gyermekek miatt rendszerint nem vitatkozott a férjével. Feltehetőleg nem ösztönösen értett vele mindig egyet, ha a gyermekekről volt szó, hiszen sok más ügyet ítelt meg Rákócziól nagyon eltérően. Lehetetlen feltételezni, hogy éppen csak a fiúkat kezelte volna I. Rákóczi György pontosan úgy, ahogyan a felesége elképzelte. De a nézeteltérések, a viták nem tettek volna jót sem a házasságuknak, sem a gyermekeknek. Így aztán Zsuzsanna hallgatott, és szép csendben, ragyogó pszichológiai érzékkel magához hasonlóvá alakította Rákóczi Györgyöt azon a téren, amelyen a legtöbbet és legbensőségesebben érintkeztek, a családban. Lorántffy Zsuzsanna nem engedte, hogy Rákócziól eltérő természete miatt ellentétek kerüljenek a családi életükbe.

Szerette ugyanis Rákóczi Györgyöt, aki – felületesen nézve a dolgokat – jó férj és gondos apa volt. Körültekintő elemzés azonban többet is elárul Lorántffy Zsuzsanna férjéről. Az derül ki róla, hogy közéleti énjéhez képest a legközelebbi családtagjaihoz fűződő viszonyában más ember volt. És talán még feltűnőbb az, miszerint a feleségéhez és a gyermekeihez fűződő bensőséges kapcsolatát nem titkolta, holott a kor szokása az érzelmek területén konvencionális semmitmondást igényelt.

Rákóczi sajátos családi énjéről olyan tények tanúskodnak, mint például az, hogy ő, aki rendszerint mindent alárendelt a politikának, Zsuzsanna szüleiére bármilyen áron hazament. Nagyon jellemző az az eset, amikor Bethlen Gábor hadjárata alatt, 1621 januárjának közepe tájt, egy kritikus pillanatban Rákóczi Bethlen tiltása ellenére otthagyta a táborn, mert felesége szülését várták. Bethlen Gábor még évekkel később is mint saját személyére mért nagy sérelmet emlegette Rákóczi hallatlanul szokatlan cselekedetét. Zsuzsanna viszont nyilván természetesnek tartotta a leendő apa

magatartását, mert bizonyosan tudta ugyan, hogy a férfiak, még a legjobb férjek is, gyakran nincsenek otthon gyermekeik születésénél, akkorra azonban, amikor ez az országos politikában sokat tárgyalt eset történt, már megszokta Rákóczi közéleti természetétől független családi lényét. Első kisfiúk éppen akkor született, amikor Rákóczi György a politikába vetette magát, és azt lehetne gondolni, a karrierjén kívül semmi nem foglalkoztatta. Ismerjük olyan kortársát, Thurzó Imrét, aki hasonló helyzetben, mint friss házас és mozgékony fiatalember, valószínűleg nem is látta az ő korai halála előtt megszületett egyetlen gyermekét. Közéleti teendői miatt, vagy legalábbis azokra hivatkozva állandóan otthonától távol tartózkodott.

Rákóczi viszont sok időt töltött együtt a gyermekeivel. Madarászni vitte, saját szórakozásaiba is bevonta őket. De nem maradtak ki a politikából sem. Egyszer, amikor az erdélyi belpolitikában fellépő török parancsnok hadát I. Rákóczi Györgynek sikerült megvernie, az alig kamaszodó fiúk Lorántffy Zsuzsanna tanácsára elutaztak apjuk táborába. A fejedelem, aki török fennhatóság alatt uralkodott, megmutatta gyermekeinek, milyen az ellenség, amikor csúfos bukás után elvonul. Azokat a gyermekeket pedig, akiket elveszítettek, Rákóczi mélyen gyászolta. Nem titkolta fájdalmát a haláluk felett, holott a konvencionális viselkedéshez szokott 17. században a minden más érzést elsöprő szeretetről, illetve a gyermekek elvesztése feletti megrendítő gyászról rendszerint nem beszéltek. Rákóczi családi érzelmeiben nem törődött a szokásokkal, nem bánta, ha a külvilág tudomást szerez róluk. Ebben odáig ment, hogy Ferkó halálának napját egész életében hetente egynapi böjttel gyászolta, ami nemcsak kiáltóan szokatlan volt, de igen nagy feltűnést is keltett.

Végül Rákóczi, a racionális, sokak szerint kegyetlen ember hasonló lett a feleségéhez abban is, hogy a gyermekekkel szemben nem tudott tárgyilagos lenni. Egyrészt elfogultan nézte a fiait Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György egyaránt, másrészt nem egyforma mértékkel mérték nekik. Mindig volt kedvencük. Ezek persze örök, már a bibliai történetekben előforduló szülői hibák. Az első nem is árt a gyermekeknek. Talán inkább segíti őket az életben, ha korán azt tanulják meg, hogy mindenkinél különbek. A második, a kedvenc megkülönböztetése azonban ritkán nem okoz a testvérek között konfliktust.

Lorántffy Zsuzsanna igyekezett minden gyermekét egyformán szeretni, mégis először Samuka volt a kedvence neki is, Rákóczi Györgynek is. Samu halála után pedig Zsigmond, aki alighanem Samulka helyét foglalta el a

szülők érzelmeiben. Már a kortársaknak feltűnt Zsigmond kivételezett helyzete, és ugyanezt tanúsítják a szülőktől fennmaradt levelek vagy Lorántffy Zsuzsannáék intézkedései. Egy-egy levélről első pillantásra meg lehet állapítani, hogy melyik fiúnak szólt. Zsigmondhoz kedves, gondoskodó hangú levelek mentek. György rendszerint dorgálást kapott. Hol a szülei szerint rossz időpontban vadászott, hol rosszul intézett el valamit, amit rábíztak. Miután megnősült, általában a felesége cselekedeteivel voltak kisebb, nagyobb bajok.

Az érzelmi megkülönböztetés azért vált feltűnővé, mert Györgyöt, az idősebbet nevelték fejedelmi apja utódjának, vele kellett volna tehát többet törődni. A szülők mégis nyilvánvalóan Zsigmondot részesítették előnyben. Apja a magyarországi hadjáratra őt vitte magával. A hivatalos indoklás az volt, hogy Györgynek otthon a fejedelmet kell helyettesítenie. Nagyon átlátszó volt azonban az ürügy, mert I. Rákóczi György a királyságbeli háború idején is maga tartotta kézben az erdélyi ügyeket, és több bizalmasát hagyta fia mellett, holott huszonhárom évesen engedhette volna II. Rákóczi Györgyöt önállóan tevékenykedni.

György és Zsigmond viszonya mégsem alakult úgy, ahogyan fel kellene tételezni. Györgynek minden oka megvolt rá, hogy irigykedjék Zsigmondra, és ott ártson neki, ahol éri, de nem tett ilyesmit. Zsigmondból sem lett alattomos kis szörnyeteg. Rendkívül jó öröklött tulajdonságaik lehettek. Lepe-regtek róluk a neveltetésük hibái. Szinte érthetetlen, de nem alakult ki közöttük feszültség sem gyermekkorukban, sem később.

Nincs nyoma továbbá annak, hogy az apjuk fejedelemségével járó nagy változás és maga a fejedelmi élet megviselte volna őket. Mai gondolkodással azt lehetne feltételezni, identitás-válságba kerültek, illetve ellenükre volt a méltósággal járó bezárt élet. Kiskamasz korukig a királyi Magyarországon arisztokráciájához tartoztak, annak az életét élték. Egyeseknél előkelőbbnek tekintették őket, másoknál kevésbé, de ezek az eltérések csak viselkedésbeli, érintkezési nüánszokkal jártak. A gyermekek talán nem is érzékelték őket. Miért értesülne egy gyermek arról, hogy az ő anyját hívja-e meg valaki vagy az anyja kéret magához vendéget? Miért tudná, hol ülnek a szülei egy-egy terített asztalnál, de – még ha tudja is – miért tulajdonítana jelentőséget az ülésrendnek?

Az erdélyi fejedelem viszont társadalmilag toronymagasan állt Erdély urai felett. Ilyen helyzet következett egyrészt a közelmúlt történetéből, másrészt az éppen adott körülményekből. Mert a valamikor, nagyon régen

volt erdélyi vajdák – a Rákóczi gyermekek anyai ősei, János és Lóránd vajda például – még a király által kinevezett tisztviselők voltak. A török magyarországi megjelenése következtében azonban Erdélyből fokozatosan a konstantinápolyi Portától függő, de önálló ország lett. Az uralkodóit az erdélyi országgyűlésen választották, és olyan személyiségeket választottak meg korábban, mint Báthory István, akiből Lengyelország királya lett. Vagy fejedelem volt a nagy Bethlen Gábor. Róla, miután hadjárata során magyar királlyá választották, Erdélyben élete végéig mint királyról beszéltek. A Rákóczi fiúk saját nagyapja két nagyhatalom szándékával szemben volt rövid ideig Erdély uralkodója.

Az éppen adott jelen pedig I. Rákóczi György fejedelemmé választásakor azt jelentette, hogy nála gazdagabb urat az erdélyiek nehezen találtak volna. Azok, akik még Rákóczinál is gazdagabbak voltak a királyságbeli arisztokráciában, nem kívántak erdélyi fejedelmek lenni. Legalábbis az 1630-as év zavarai nem ítélték kívánatosnak az erdélyi fejedelem méltóságát. Aztán I. Rákóczi György mint uralkodó tovább gyarapította a vagyonát. Mire György és Zsigmond abba a korba jutott, hogy a környezet gesztusait tudatosan regisztrálja, az apjuk nemcsak fejedelem volt, hanem több uradalom és jobbágyságot felett rendelkezett, mint az összes erdélyi birtokos együttvéve.

A gyermekeket tehát fényévek választották el mindenkitől, akivel érintkeztek; ennek megfelelően kezelte őket a környezetük mélységes reverenciával. Ugyanakkor sajátosan zárt körülmények közé kerültek. A Rákóczi fiúkkal kortárs királyságbeli fiatal főurak külföldre jártak. Egyik a pápát látogatta meg, másik beiratkozott egy kicsit egyetemre. Aztán továbbmentek. Műkincseket csodáltak, idegen udvarok vagy szélesebb körök életmódjával ismerkedtek meg. Belekóstoltak szabados lehetőségekbe. A velencei farsangon gondoláztak, kurtizánokkal szórakoztak, vagy bordélyházba mentek. A két Rákóczi fiú ezektől a dolgoktól is fényévnnyi távolságra került azzal, hogy az apjukat fejedelemmé választották.

Mit tehettek az erdélyi fejedelem fiai? Senki nem tudta. Nem volt a fejedelem fiai nevelésére kialakult szokás. I. Rákóczi György előtt egyetlen erdélyi fejedelem sem büszkélkedhetett fiúval. Báthory István maga annak idején járt egyetemre, de akkor még a legvadabb fantáziával sem sejthették, hogy egyszer majd fejedelem lesz belőle. Mint uralkodó egyik unokaöccsét neveltette utódnak, és a nagyhagyományú gyulafehérvári kollégium helyett jóformán magániskolába, a tanítás céljával Erdélybe telepített jezsuiták házába járatta. Ott a kisfiú, Báthory Zsigmond helyi előkelők

gyermekeivel együtt tanult, mert divatba jött a jezsuiták iskolája. Aztán Bethlen Gábor neveltette az egyik unokaöccsét utódlásra, ifjú Bethlen Istvánt. Istvánt otthoni tanulmányok után a heidelbergi református egyetemre írárták be. A nagybátyja óriási kísérettel küldte.

Itt, az iskoláztatás körül nagyon el lehetett volna rontani valamit II. Rákóczi György és Zsigmond nevelésében. Ha Lorántffy Zsuzsanna és a férje bizonytalankodik, kapkod, nem tudja, kivel, mivel azonosuljon, esetleg nem tulajdonít a tanulásnak jelentőséget, könnyen félrevihették volna a fiúk életét. I. Rákóczi Györgyék azonban mint szülők talán gyermekeik iskoláztatásának megszervezésében teljesítették szülői kötelességeiket a legmagasabb színvonalon. Ők maguk a fejedelmi szereppel rendkívül könnyedén azonosultak. Megtalálták a fejedelmi gyermeknevelés megfelelő módját is.

A magyarázat lehet az, hogy ismerték a kor idevonatkozó elméleteit, mert ismerték őket. Lehet Báthory István példája, mert végül is azt módosították a saját igényeik szerint. Lehet a jó pszichológiai érzék, mert különösen Lorántffy Zsuzsannának nagyon jó lélektani ösztöne volt. Végül bizonyosan közre játszott az, hogy a harmincéves háborúban elpusztult a hesseni Herborn egyeteme, mert három tudós jött onnan Erdélybe.

Végeredményben a fejedelmi fiúkat nem küldték külföldre, hanem a külföldet hozták ide nekik. Ez Györgynek és Zsigmondnak lényegesen kevésbé volt élvezetes, mint ha szülői felügyelet nélkül, egyszerűen nagy kísérettel világ látni és – a saját szempontjaik szerint alighanem melleleg – tanulni mehettek volna. Kiváló tanárok szerződtetésénél többet azonban fejedelmi szülőktől abban az időben nem nagyon lehetett elvárni. Alsted, a veje, Bisterfeld és Piscator, a három Hessenből menekült professzor még Bethlen Gábor meghívására jött, majd I. Rákóczi György alatt maradtak. Az akkor legmodernebb tudományos elmélet, az enciklopédizmus képviselői voltak, vagyis azt vallották, hogy az emberi tudás teljessége összegyűjthető és rendszerezhető egy hatalmas enciklopédiában. A tudás rendszerbe szervezésének gondolatától objektív értelemben a modern tudományossághoz vezetett az út. Alstedék, a maguk korában, azt hitték, ha a rendszerezés sikerül, vége lehet a világnak. Addig is kapcsolatban álltak az egész akkor ismert tudományos világgal. Leveleztek, mindenki ismerte őket. Erdélyi tartózkodásuk megerősítette azt a kapcsolatrendszert, amellyel az itteni egyetemet járt értelmiség már sokkal korábban hozzákötötte Erdélyt a nemzetközi tudományos információáramláshoz.

Ilyen értelmiségiekre bízták Lorántffy Zsuzsannáék a fiaikat. A gyulafehérvári kollégium mellett szerveztek egy fejedelmi iskolának nevezett intézményt, ahol György és Zsigmond erdélyi előkelők fiaival együtt tanult. A szervezés ötletét külföldi példák mozgathatták, valamint a Báthory István féle megoldás. Az utóbbitól az volt a felszíni eltérés, hogy Lorántffy Zsuzsannáék nem bízták a véletlenre, divat lesz-e, vagy nem a fiaikkal együtt iskolába járni, hanem meghívták a kiszemelt fiúkat. Mélyebb különbség volt az iskola felekezeti hovatartozása. Jezsuiták működtek még Erdélyben, de – bár sokan igen elismerték a tanítási módszereiket – a református fejedelem fiait természetesen nem adták a kezük alá. A fejedelmi iskola éppen úgy szigorúan református lett, ahogyan a gyulafehérvári kollégium az volt; a Kollégiumhoz közel állt az épülete is.

A fiúkat főként Keresztúri Pál tanította, a kor legnagyobb pedagógus egyénisége Erdélyben. Szeretett tanítani. Ezért alakult a pályája olyan sajátosan, hogy bár több egyetemet is látogatott, járt Heidelbergbe, Odera-frankfurtba és Oxfordba, tanár maradt sokáig. Mások akkoriban rendszert csak a lelkeszség előszobájának tekintették a tanárságot. Keresztúri viszont addig ragaszkodott a tanításhoz, míg legmagasabbra emelkedett tanítványa, II. Rákóczi György – már fejedelemként – rá nem beszélte, hogy vállalja az udvari prédikátor hivatalát. Keresztúri bevonulása az udvarba jellemző volt. Mindig szigorúan ellenőrizte a tanítványait. Pedagógusi nagysága azonban nem ebből a vonásából adódott, hanem abból, hogy nemcsak a tanítás végeredményével törődött, hanem a tanulás folyamatával is. Úgy lehetne fogalmazni, felismerte az egyéni képességek szerepét az anyag elsajátításának a folyamatában, és gépies magolás helyett – más akkori tanároktól eltérően – értelmes okfejtést várt el a diákoktól. Keresztúri Pál törődését aztán a tanítványai ragaszkodással viszonzták.

Lorántffy Zsuzsannáék Keresztúrinál jobb tanárt a fiaiknak nem igen találhattak volna. Jól választottak, és jó megoldás volt az is, hogy a külföldi professzorokat csak időnként, akkor sem elhamarkodottan vonták be a felnövekvő fiúk oktatásába. Így mintegy imitálták az egyetemi képzést. Voltak tudományos viták, disputációk, és volt színjáték. II. Rákóczi György tizenhat éves koráig vett részt a tanulásban. Rákóczi Zsigmondnál elhúzták egészen tizennyolcig. Akkor, 1640 tavaszán volt egy emlékezetes, nagy vizsgája. Meghívtak rá előkelőket, meghívták a lengyel követet; látványos színjáték keretében búcsúztatták a fejedelmi iskolát és ünnepelték azt, hogy Zsigmond tanulmányai befejeződtek. Ezt az ünnepséget már Bisterfeld szervezte.

Lorántffy Zsuzsannának a fiúk felnőtté nyilvánításában nem sok szerepe volt. György apjától kapott kinevezést 1640-ben a váradi vár főkapitányságára, ami a fejedelemségben a legmagasabb tisztségnek számított, és I. Rákóczi György írt II. Rákóczi Györgynek apai intelmeket a kinevezés alkalmából. Ez volt a szokás. Apák a 17. században szoktak a fiúknak intelmeket írni. Megszokott továbbá, hogy az apa arassa le a fiúk sikereit. A fejedelem adatta ki a vizsgák anyagát, ő írt büszke beszámolókat róluk. Zsigmond helyzetét viszont nem hivatalosan és nyilvánosan, de az anyja oldotta meg.

Megoldani azt a problémát kellett, hogy mit tegyen Zsigmond a tanulmányai lezárása után. Mert milyen szerepe van az erdélyi fejedelem fiatalabb fiának? Erre éppen úgy nem volt gyakorlat, ahogyan fejedelmi fiakat korábban soha nem neveltek Erdélyben. Erőskezű apja és a tettvágytól égő bátyja mellett Zsigmond semmi feladatot nem talált. Lorántffy Zsuzsannának mégis kézen fekvő ötlet jutott eszébe. Ott voltak a királyi Magyarországon fekvő birtokok. Eddig főleg a fejedelemasszony levelezett az ügyeikben. Ő járt időnként ezt, azt elintézni.

Most Lorántffy Zsuzsanna csendes szívóssággal Zsigmondot kezdte a királyságbeli ügyek felé terelni. Kisebbik fiát különböző feladatokkal folyton Patakra küldte. Volt elég intézendő dolog. És neki is kényelmesebb volt így. A fejedelemasszony utazásai mindig nagy feltűnést keltettek. A fejedelem ellenségei és barátai egyaránt politikai szándékokat gyanítottak vagy reméltek mögöttük. Zsigmond személye viszont sokkal kevésbé volt érdekes. Fiatalember, jön, megy. Semmi szokatlan nem volt benne. Zsigmond pedig, mint minden fiatalember, szívesen utazott. Nem volt különös célja. Intézte a rábízott sok, apró-cseprő feladatot. Senki nem gondolta, hogy nem is nagyon sok idő múlva fél Európa fogja figyelni, mit csinál Sárospatakon Rákóczi Zsigmond.

VII. Henrietta és Comenius

Lorántffy Zsuzsannát, magát közelről érintették a Zsigmond személye körül nagy nemzetközi figyelmet kiváltó események. A történet abból indult, hogy Rákóczi Zsigmond apja halálát követően, miután a bátyja erdélyi fejedelem lett, önállóan kezdett politizálni. Közben ragyogó házasságot kötött, amivel ide vonzotta a csehországi emigráció legnagyobb alakját, Comenlust. Végül meghalt, mielőtt nyugati szövetségesek és vezető magyar politikusok támogatásával tervezett akciójából a Habsburg ház magyarországi uralma ellen bármit is megvalósíthatott volna.

A fejedelemsasszony életében mindebből a házasság, kedvencének a boldogsága jelentett sokat. A történetírás itthon és külföldön egyaránt Comenius idejövételét szokta kiemelni. Őt tekintik főszereplőnek, holott a főszereplő Zsigmond volt. A félreértést részint maga a tudós és politikus, Comenius okozta, aki öregén írt visszaemlékezésében azt állította, hogy Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi Zsigmond könyörgése hozta őt Sárospatakra. Másrészt azért értették félre a helyzetet, mert Zsigmondot, aki alig harmincévesen meghalt, kevés történész ismeri.

A kortársak többet tudtak Rákóczi Zsigmondról. Apja királyságbeli hadjáratának külföldi szövetséges részvevői elragadtatott hangú beszámolókat küldtek róla haza. Olyan nagy hírre emelkedett, hogy a harmincéves háborút lezáró béketárgyalásokon, a távoli Münsterben és Osnabrückben együtt ülő politikusok Rákóczi Zsigmondról és Krisztina királynőről pletykáltak. Egyesek úgy tudták, a svéd királynő Zsigmondhoz akar férjhez menni. A ragyogóan fiatal és nagyhatalmú Krisztina várható házassága, amiből aztán semmi nem lett, a kor legizgalmasabb társalgási és egyben politikai témái közé tartozott. Egy királynő szívbeli szándékainak óhatatlanul volt politikai vetülete, és Krisztinát nem akárkikkel hozták hírbe.

Rákóczi Zsigmond felesége aztán mégsem királynő, hanem egy király leánya lett. A kapcsolatot Bethlen Gábor anyósa hozta létre. Hozzá küldött megbízottat Zsigmond, hogy a nyugati szövetségesek iránti érdeklődés jeleként menyasszonyt kérjen tőle. A kérés voltaképpen próbálkozás volt. Fogadtatásából kiderülhetett, hogyan értékelik a nagy fejedelem egykori partnerei Rákóczi Zsigmond Habsburg ellenes szándékait. És Rákóczi Zsigmondot jól fogadták. A harmincéves háború ugyan véget ért, de nem lehetett tudni, hogyan alakulnak a viszonyok. Az erdélyi fejedelem öccse, aki kiváló képességeit már bizonyította, ráadásul IV. Habsburg Ferdinánd egyik országában, a királyi Magyarországon lakott, a jövő reményteljes szövetségese lehetett. Hosszas tárgyalások után Brandenburgban, a protestáns hatalmak egyik központjában, a protestánsok egyik vezető személyiségének, Frigyes Vilmos választófejedelemnek az egyetértésével úgy döntöttek, hogy legyen Zsigmond felesége Pfalzi Henrietta.

Henrietta a csehországi felkelés idején, 1619-ben II. Habsburg Ferdinánddal szemben királlyá választott Pfalzi Frigyes és Stuart Erzsébet angol hercegnő leánya volt. A felkelés leverése után Frigyes családjával együtt Hollandiába menekült, újabb Habsburg ellenes vállalkozásokat tervezett. Különösen a Csehországból vallásuk miatt elűzött protestánsok ve-

tettek bele nagy reményeket. Henrietta eljegyzése idején Frigyes már nem élt, de nagy létszámú családja tagjai valamilyen módon minden politikai kombinációba belekerültek. Így Henriettának házasságok révén rokona volt maga Frigyes Vilmos, akit már a kortársai Nagy Választóként emlegettek, továbbá a nagyhatalommá emelkedett, dúsgazdag Hollandia élén álló Orániai Vilmos és Krisztina királynő mellett mindenki, aki a protestáns Európában számított. Henriettát is nyilvánvalóan politikai házasságra szánták. Elmúlt ugyanis már huszonhárom, amikor a sorsáról döntöttek, és a Brandenburg körüli hatalmak várható együttműködésének zálogaként Sárospatakra küldték.

A királyleány nehéz szívvel vállalta a feladatot. A házasságról szóló döntés idején éppen Bethlen Gábor rokonainál lakott. Az is izgalmas környezet volt, még inkább anyja hollandiai udvara, ahol felnőtt. A szellem és a politika találkozó helyének tekintették. Descartes például, a kor legnagyobb tudósa Henrietta egyik nővérével, Erzsébettel élénk levelezést folytatott. A tudomány sok kiváló alakja megfordult Henrietta anyjának udvarában. És mentek oda vég nélkül politikusok, mert Frigyes özvegye, Stuart Erzsébet a forradalomban nem régen kivégzett király, I. Károly testvére volt. Erzsébet udvara nyüzsgött a csehországi Habsburg ellenes és az angol royalista emigránsoktól, de az az elképesztő, hogy az özvegy királyné szellemes lényével, a csehországi királyság rövid, kalandos történetével elbűvölte a forradalom egyes híveit is. Henrietta attól félt, hogy a távoli Magyarországon unalom és provincializmus fogadja.

Féltek Rákócziék is. Elsősorban Lorántffy Zsuzsanna. Mert Zsigmondhoz eljutott ugyan a hír, hogy Henrietta nem hasonlít a róla küldött szép arcképhez, de őt főként az ügy politikai vonatkozása foglalkoztatta. Pontosan felmérte a menyasszony kijelölésével küldött szimbolikus üzenetet. Bethlen Gábor egykori szövetségesei befogadták. Nyilván úgy gondolta, ezek után nagy baj nem lehet. A fejedelemsasszony viszont, aki körülbelül sejtette, milyen környezetből érkezik Henrietta, aggódott. Sárospatak szép, ezt tudta. Tudta azonban azt is, hogy nem sok szórakozást nyújthat egy nagyvilági fiatal nőnek. Végül ott volt a nagy akadály: Henrietta beszélt angolul, németül és franciául, Lorántffy Zsuzsanna tudott magyarul, és talán megértette, ha latinul olvasott. Milyen nyelven fog az anyós érintkezni a menyével?

Ezek a gondok és örömök kavarohtak Sárospatakon, amikor ott Comenius először megjelent. A tudós, akit a csehországi emigránsok egyik vezéré-

nek tekintettek, ismerte Henriettát. Amikor még élt Pfalzi Frigyes, többször meglátogatta a volt királyt. Aztán járt, utoljára 1642-ben, az özvegy királynénál is. Továbbá közvetítők révén folyamatos kapcsolatban volt vele. Jó néhány évig pedig Angliában, illetve Svédországban élt. Mindenütt ragyogóak voltak a politikai kapcsolatai, és mindenütt marasztották. Comenius azonban 1648-ban Lengyelországba költözött. Egy svéd nagyiparos fegyverszállító, Louis de Geer, akitől a cseh emigránsok és személyesen Comenius már régen nagy anyagi támogatást húztak, ott jelölte ki a lakóhelyét. De Geer mellesleg Krisztina királynő egyik tanácsadója volt, a kiváló politikus, Oxenstierna svéd kancellár barátja.

Ezeket a Pfalzi Frigyes családja, Krisztina királynő, de Geer, Oxenstierna féle szálakon messzire el lehetne kalandozni Comenius Rákóczi Zsigmondhoz vezető történetében. A lényeges azonban mindössze az, hogy a tudós politikus azért jött Sárospatakra, mert hallott Henrietta és Zsigmond készülődő házasságáról. Hivatalos magyarázatként Magyarországon élő hitsorsosaira, a cseh és morva testvérgyülekezetek tagjaira hivatkozott. Comenius azt állította, őket látogatja, akiket 1624, a protestánsok csehországi kiűzetésének ideje után I. Rákóczi György királyságbeli birtokain telepített le. Messze földön híres iparosok voltak; agyagáruik, a saját nyelvükből vett szóval nevezett habán cserépedényeik és dísz tárgyaik ma is kincsnek számítanak. Akkor a habánok sajátosan zárt közösségekben éltek. Volt közöttük egy magát prófétának tekintő lelkész, Mikulaš Drabik.

Drabikról külön történetet kellene írni, mert kicsi, Trencsén megyei faluban élt ugyan, de látomásai, a látomások sorsa fél Európával kapcsolatba hozta őt. Comenius jóval később Amszterdamban több latinra fordított kiadást készített a víziók feljegyzéseiből. Az egész művelt világ tudomására hozták, hogy az isteni látomás egy időben a Rákóczi család különböző tagjait szemelte ki a bűnt megtestesítő Habsburg ház lerombolására és a cseheknek hazatérést nyújtó út megnyitására. A próféciák fantasztikus következetességgel követik a magyarországi politizálás alakulását. Körülbelül azt lehet megtudni belőlük, mit tudott egy isten háta mögötti faluban élő egyszerű ember a vezető politikusok terveiről. Sokat.

Comenius első magyarországi útja alkalmával tényleg találkozott Drabikkal, meglátogatta a testvérgyülekezetek tagjait. Kapcsolatot keresett, vagy egyszerűen kapcsolatot talált Klobusiczky Andrásához, Rákóczi udvari emberéhez, aki sok feladata között a testvérgyülekezetek ügyeit is intézte. Klobusiczky ajánlólevelével ment Comenius Sárospatakra. Lehetetlen nem látni az

összefüggést: ahogy Rákóczi Zsigmond a nemzetközi politikában a Habsburg ellenes oldalon jelentkezett, a politikai alakulások minden rezzenését figyelő Comenius érdeklődési körébe került. Zsigmond 1650 legelején küldött követeket Brandenburgba, Comenius az év tavaszán megjelent Sárospatakon. 1650 augusztusában hangzott el a hivatalos leánykérés, és októberben a cseh emigráns Sárospatakra költözött.

Hogy miért írt öregkori visszaemlékezésében Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi Zsigmond könyörgéséről? Néhány évtizeddel ezelőtt még azt lehetett gondolni, azért, mert utólag is titkolta Zsigmondhoz fűzött politikai reményeit. Ma már, miután a szóbeli történet módszerei és tanulságai kialakultak, az a magyarázat kívánczik ide, hogy idővel ő maga is elhitte a ránézve hízelt verziót. A szóban előadott történetek legfőbb tanulsága ugyanis az, hogy az emberek – ha nem valóságos eseményeket mondanak el – rendszerint nem szándékosan ferdítenek, hanem rosszul emlékeznek, vagy ösztönösen megszépítik a múltjukat. Márpedig az írott visszaemlékezés és a szóbeli történet között nem sok különbség van. És Zsigmond tervezett vállalkozása, amit a halál megakasztott, utólag irreálisnak tűnhetett. Egyszerűbb volt egy politikai villanás emlegetése helyett azt gondolni, hogy a sárospataki kollégium megreformálása miatt könyörögve hívták a nagy tudóst Zsigmondék. Kollégium tényleg volt már 1651-ben régóta Sárospatakon. Csak Comeniust nem tekintették még olyan végtelenül nagy tudósnak, mint élete vége felé. Később híressé vált könyvei közül néhány éppen Patakon született.

Comenius 1650 tavaszi, futó látogatása meglepte Lorántffy Zsuzsannát. Váratlanul, mint „égi küldött” jött ide, írta neki barokkos túlzással.^{xii} Ez a fordulat már tényleg meghívó levélbe került bele. A futó látogatást követően ugyanis a fejedelemsasszony meghívta Comeniust vezető tanárnak a kollégiumba. A tudós visszaírt. De Geer hozzájárulása nélkül nem mehet, mentegetődzött. Meg kell várnia, míg Svédországból megjön az engedély és hitsorsosainak előjárói is beleegyeznek a költözésbe. Ezt mind Lorántffy Zsuzsanna, mind Zsigmond – az előjáróknak és Comeniusnak szóló udvariass levelekben – tudomásul vette. A levelek ismertek, 1650. júliusi a dátumuk, és Comenius októberben már Patakon volt. Lengyelországi lakóhelye és Patak között jó esetben hat hét alatt fordultak meg a levelek, vagyis könyörgés nyilvánvalóan nem volt, nem fér bele a júliusi levelek és az októberi költözés közti időbe. Inkább az feltűnő, milyen hanyatt-homlok jött Comenius. Jött vele az egész család, felesége, gyermekei, veje, tanítványai, a könyvtára. Tavasz óta nem nagyon sokat habozhatott. Az óriási háztartás

októberi költöztetése még akkor is nagy teljesítmény volt, ha a futó látogatás után azonnal elkezdték szervezni.

Henrietta a következő év júniusában érkezett. Kíséretével és holmijával együtt nyolc hintót és számtalan stráfkocsit foglalt el. Háromszáz ló húzta őket. A házassági szerződés szerint udvara németekből és angolokból állhatott. És a sok ember pontos nyelvi megoszlását nem közlik a feljegyzések, csak az derül ki, hogy férfi udvarmester, nő udvarmester, udvari prédikátor, orvos, titkár, két udvari ifjú, két apród és harminchárom, különböző státusú szolgáló személy szobaleányoktól a szakács segédeiig jött Rákóczi Zsigmond menyasszonyával. Vagyis Henrietta udvara negyvenkét tagot számlált. Nehéz elképzelni, hol helyezték el őket Patakon. Vagy hogyan oszlottak meg a feladatok? A német, esetleg angol szakács együtt dolgozott a konyhán Lorántffy Zsuzsanna szakácsával? Külön főztek Henriettának? Külön udvart rendeztek be neki? Vajon mit szóltak a patakiak, amikor a sok idegen, egyenruhás udvari személyzetet meglátták?

A legfontosabb ügy, az esküvő sem zajlott le nehézségek nélkül. Mert a szertartást Comenius végezte. Ennek Henrietta feltehetőleg örült. Medgyesi Pál, Lorántffy Zsuzsanna udvari papja viszont megsértődött, és aligha vették jó néven más magyar lelkészek sem. Arról, hogy Henrietta udvari papja hogyan reagált, nem tudunk. A fejedelemasszony bizonyosan nehéz helyzetben volt. A legsúlyosabb aggodalmai beteljesülését várhatta, amikor a méregdrága ruhába öltözött menyasszonyt elnézte.

Aztán megtörtént a csoda. Henrietta beleszeretett Zsigmondba. És – ami még ennél is váratlanabb volt – megszerette az anyósát. A fiatalasszony és Lorántffy Zsuzsanna együtt járt ki hintón Sárospatak környékére. A fejedelemasszony magyar ruhát ajándékozott a menyének. Henrietta úgy tett, mintha tetszenék neki, bár idegenkedett tőle. A távolból jött királykisasszony furcsállotta, hogy Magyarországon az urak ruhája nem különb a szolgálók ruházatánál. Mégis örült, mert az anyósát örülni látta. Megírta haza. Megírta továbbá azt is, hogy a férje tökéletes. Mivel azonban úgysem hinnék el, hogy létezik hibátlan ember, elárulja Zsigmond egyetlen hibáját. A hiba: „*Engem túlságosan szeret.*”^{xiii} A boldogság azonban nem tartott sokáig. Henrietta betegségbe esett, és pontosan három hónappal az esküvő után, 1651. szeptember 28-án meghalt. Akkor derült ki ország-világ előtt, mennyire szerette őt az anyósa. Lorántffy Zsuzsanna Henrietta holmiját hazaküldte, de kedvenc fia feleségét a fejedelemasszony Lorántffy Mihály sírjába, Sárospatakon temettette el.

Zsigmond életében ez után még néhány, fordulatos hónap következett. A királyságbeli politikusok vezető pártja megüzente neki, hogy hajlandó a Habsburg uralom elleni szándékait fegyverrel támogatni. És üzentek a nyugati szövetségesek. Egy magát műgyűjtőnek álcázó úr, Benedict Skytte, Krisztina királynő embere jött jelezni, hogy Henrietta halálával nem tekintik politikai értelemben megszakadtnak a kapcsolatokat. Valódi cselekvés azonban már nem alakulhatott ki. A magyar történelem egyik legvonzóbb alakja, Rákóczi Zsigmond 1652. február 4-én meghalt. Lorántffy Zsuzsanna a gyászárról azonnal értesítette a királyságbeli párt akkori fejét, Zrínyi Miklóst.

Comenius maradt. Most már nem politikai cél tartotta Patakon, hanem főként az, hogy át kellett rendeznie Zsigmond váratlan halála miatt bizonytalanná vált helyzetét. Ezen kívül a maradás mellett szólt a munkára alkalmas, nyugodt környezet. Továbbá a nyomda, aminek a felállítását régen tervezték, de Lorántffy Zsuzsanna valósította meg. 1652. május 1-én becsültetett fel hozzá egy házat udvarával és kertjével együtt a Kollégium szomszédságában. Szép, nagy ingatlan lehetett, mert a tanács 250 magyar forintra taksálta. Ennél magasabb összegért csak egy prédikátor vett ez idő tájt házat, azt is a belső városban.

A Kollégium melletti házba költözött a nyomdász, és oda került a nyomda. Zsigmond halálakor éppen Comenius egyik könyvén dolgozott. Mert a nagy tudós politikusként sem tagadta meg magát. Sárospatakon folyamatosan dolgozott. Írt két, műfaját tekintve intelemszerű munkát Rákóczi Zsigmondhoz arról, hogyan kellene a Habsburg ház elpusztítására a fény társaságát megszerveznie. Ezeket titkos iratként kezelte, és sok későbbi tudósban azt a benyomást keltette velük, mintha neki kellett volna Zsigmondot Habsburg ellenes vállalkozásra rábeszélnie. A tévedés tartósan befészkelte magát a Comeniusról szóló irodalomba. Tény viszont, hogy a tudós több pedagógiai művet alkotott és jelentetett meg Patakon.

Comenius egészen 1654-ig maradt Lorántffy Zsuzsanna környezetében. Magas javadalmazást kapott a fejedelemasszonytól saját személyére és hitsorsosainak. Bevonták a Kollégiumnak az ő érkezése idején már megkezdődött átszervezésébe. Részt vett a pataki gyülekezet életében is. Egyszer, amikor a templomi helyeken két asszony összeveszett, Comenius tett igazságot közöttük. Vagyis nem csinált mást, mint amit csinált volna, ha tényleg a Kollégium ügyében hívják Lorántffy Zsuzsannáék. Végül, ahogyan politikai céllal jött, új politikai remények jegyében távozott.

VIII. A református egyház ügye

Rákóczi Zsigmond halála idején a sárospataki gyülekezet felbolydult állapotban volt. Az események tetőpontjának az tekinthető, amikor 1652 húsvétján Lorántffy Zsuzsanna megvárta, míg Verécsi Ferenc prédikátor úrvacsoraosztáshoz szólítja a híveket, majd kiment a templomból. Szabályosan az ünnepi istentisztelet és az úrvacsoravétel összetartozott, és elsőként mintegy természetesen a fejedelemasszonynak kellett volna az úrasztalához járulnia. Távozása példátlan cselekedet volt. Ugyanakkor jól tükrözi Lorántffy Zsuzsanna és a református egyház viszonyát.

A helyzet lényegének megértéséhez az egyszerű hívek és az egyház kapcsolatát kell ismerni. Erről általános értelemben szólva igen sokféle vélemény van a történetírásban. Egyes felfogások szerint a kora újkori gyülekezet tagjai élénken részt vettek az egyház életében, mások szerint minden úgyszólván a fejük felett történt. Vagy van köztes álláspont: az emberek egy része igen, más része nem törődött a vallás dolgával, illetve a legszélsőségebb: a hívek semmit nem tudtak egyházuk tanításairól ebben a korban, azaz az egyházak voltaképpen nem is léteztek. És nyilván minden álláspontnak vannak érvei. Ebben a konkrét ügyben érdemes azonban az általánosítástól eltekinteni. Mert Lorántffy Zsuzsannához Sárospatak példája kínálkozik, és itt bőven maradtak fenn tényszerű adatok. Valamennyi arról tanúskodik, hogy azok az emberek, akiknek a véleménye vagy a cselekedetei az írásbeli rögzítésig eljutottak, tudatosan voltak egyháztagok.

A 17. századi Patakon az emberek nem egyszerűen ültek a templomban és hallgatták a prédikációt, esetleg nem figyeltek oda, hanem véleményük volt arról, amit hallottak, véleményük volt a prédikátorról, arról is, hogy hogyan osztják nekik az úrvacsorát, kik szólhatnak bele a gyülekezet életébe, kik hívhatják a prédikátort, illetve kik dönthetnek úgy, hogy további szolgálatát nem kívánják. A sárospataki városkönyv, amibe nemcsak jogi ügyeket, adásvételi szerződéseket és hasonlókat jegyeztek be, hanem a gyülekezetet érintő eseményeket is, tele van a templomra, a prédikációra, a prédikátorokra, a gyülekezeti döntésekre vonatkozó tényekkel. A magisztrátus, azaz a főbíró és a tanács tagjai magukat tekintették a gyülekezet elöljáróságának, és a város magát tekintette a gyülekezetnek. Mint ahogyan – néhány személy kivételével – valóban református volt a lakosság Lorántffy Zsuzsanna idején már vagy száz esztendeje.

Éppen 1650-ben indult egy nagyon jellegzetes, a hívek és az egyház kapcsolatát tükröző eseménysor. Akkor még csak nem régen volt Patakon Tolnai

János tanár tudományos, valamint személyes ellentétben Veréczai Ferenc prédikátorral. Azt lehetne gondolni, a két egyházi férfiú viszállya hidegen hagyta a patakiakat, Nagy János mészáros azonban a legteljesebb odaadással vetette magát Tolnai János oldalán a küzdelembe. Úgy látszik, figyelték mások is, mert idők folyamán az egyház felsőbb fórumán történt feljelentéstől kocsmai verekedésig terjedően vettek részt patakiak az ellenfelek harcában. Egyszer egyesek állítólag baltával fenyegették Veréczit arra az esetre, ha nem változtat a prédikációkban hangoztatott nézetein. Máskor mások nem voltak hajlandók Tolnai Jánost mint városi prédikátort túrni, mert nem értettek egyet a teológiai felfogásával. Valószínűleg megint mások nem vettek úrvacsorát Veréczai kezéből. Jóval ezek után az események után, az 1660-as években nem kevés pataki Ardóra járt templomba. A pataki prédikátor ugyanis szerintük méltánytalanul szidta őket a szószékből.

Lorántffy Zsuzsanna ugyanilyen módon volt egyháztag. Figyelt, véleményét nyilvánította, részt vett az egyház életében. Nagyon magas társadalmi állása ellenére sem volt kívülálló. Ezt azért érdemes megfigyelni, mert másként viselkedett az egyház ügyében, mint azok, akik pedig közel álltak hozzá, a férje és a fia, Zsigmond. Ők nem azonos módszerrel ugyan, de lényegében egyformán, a hatalom pozíciójából, a fegyver erejével küzdöttek az egyházért, illetve a protestáns vallásszabadságért. Rákóczi Zsigmond Habsburg ellenes terve közvetve szolgálta ezt a célt. A fejedelemszökevény fiatalabb fiának az volt a felfogása, hogy a vallásszabadsággal a nemzeti királyság visszaállítása után kell foglalkozni. Miután „*az ausztriai iugumot*”, vagyis az idegen uralom igáját a Habsburgok országai lerázzák magukról, azt tehetjük a vallás ügyével, amit akarunk, írta bátyjának, a fejedelemszökevénynek.^{xiv} Az előző fejedelem, Lorántffy Zsuzsanna férje, I. Rákóczi György viszont annak idején a vallásszabadság biztosításának jelszavával harcolt a királyi Magyarországon. Nála a nemzeti királyság volt a közvetett cél.

Maga a fejedelemszökevény, aki éppen úgy mélyen vallásos ember volt, mint a férje vagy a fia, nem karddal támogatta az egyházát. Az ő tudatában a vallás mindennél előbbre való, de bensőséges, személyes ügy volt. Szóval, vitával, a gyülekezetek támogatásával kívánt hatni. Saját adottságai tették a hívek státuszát vállaló egyházzaggyá, és társadalmi helyzete emelte a kegyúr szerepébe. Kegyúr volt, mert ennek a fogalomnak a magyarban nincs női megfelelője, holott sok nő látta el Magyarországon igen jól a kegyúr feladatát. Nem igen ismerünk azonban olyan női vagy férfi kegyurat, aki Lorántffy Zsuzsannához hasonlóan tudott volna egyszerre kegyúr

és egyszerű egyháztág lenni. A hatalom birtokosa és egy a hívek közül. Ez a kettősség tette a fejedelemszöny és a református egyház kapcsolatát személyessé és emberivé.

A kegyúr szerepét Lorántffy Zsuzsanna hagyományos módon értelmezte. Helyesebben fogalmazva, a jó kegyurak cselekedeteit hajtotta végre. Rossz, a birtokain élő gyülekezeteket és templomokat elhanyagoló kegyurakról az akkoriak sokat tudtak beszélni. Lorántffy Zsuzsanna korában mind a királyságbeli országgyűléseken, mind az erdélyieken – eltérő okokból – ez volt az egyik főtéma. Sőt, nem pusztán az elhanyagolás eseteit tárgyalták, hanem a földesúr felekezetétől eltérő gyülekezetek elleni támadások szaporodtak el mind jobban. A fejedelemszöny élete a főúri katolizálás korszakára esett. A sors abszurd alakulása, hogy míg ő a református egyház legtevékenyebb támogatói közé tartozott, az áttérési hullámot gyakorlatilag az egyik menyé zárta le. Ez a meny, Báthory Zsófia vitte magával a katolicizmusba a fiát, Rákóczi Ferencet is. Így lett a Rákócziak generációkon át református ága katolikus.

Lorántffy Zsuzsanna nem volt a saját felekezetétől eltérő emberekkel szemben erőszakos. Sárospatakon, illetve a környező uradalomban, ahol kegyúri tevékenysége elkezdődött, az ő élete során végig éltek katolikusok. Magasabb méltóságában, fejedelemszönyként pedig a vallásüggyel nem neki kellett foglalkoznia. Talán mégsem véletlen, hogy a kor egyik krónikása, Szalárdi János feljegyezte: Péchi Simon leányát a fejedelemszöny saját udvarában nevelte, és ő adta férjhez egy előkelő úrhoz. Szalárdi, aki I. Rákóczi Györgyöt ellenségesen szemlélte, talán azt akarta jelezni, hogy Lorántffy Zsuzsanna a férjétől eltérő szellemi alkat volt. Mert Rákóczi felekezeti erőszakáról a szombatosokkal és vezetőjükkel, Péchi Simonnal szemben nagy ellenszenvvel írt.

Lorántffy Zsuzsanna kegyúr volt, hatalmas uraság, nő volta mégis ebben a feladatkörben nyilvánult meg a legélesebben. Mert a legtöbb ajándék, amit gyülekezeteknek adott, női munkával készült hímzés volt, úrasztali terítő, a helyre vagy az úrvacsorai kenyérhez való tányérra szánt kendő. Kevés maradt meg belőlük, pedig nagyon sok készülhetett. Kolozsvárott, a Farkas utcai híres templom leltára szerint csak az ottani gyülekezetnek többet is adományozott. És ugyanott sikerült egy nagyon szép úrasztali terítőt restaurálni. Bonyolult hímzését, csipkéjét, egész, szabályos darabokból összeállított valóságát a hagyomány szerint maga Lorántffy Zsuzsanna készítette. A feltevés nem lehetetlen. Akármennyi üggyel kellett is a feje-

delemasszonynak törődnie, olyan jellegzetes, az ő korában minden nő által gyakorolt foglalatosság, mint a hímzés, varrás nyilván nem maradt ki az életéből. A nők társas időtöltésének legáltalánosabb formája a varrogatás, hímzés bizonyosan dívott az udvarában. Ez munka is volt, nem is, közben lehetett beszélgetni, és arra gondolni, akinek az egyes darabok készülnek. Mert az akkori emberek még hittek a tárgyak bűvös erejében. A földi szerelem jelképe a keszkenő volt; azt adott a menyasszony a vőlegénynek. Lorántffy Zsuzsanna egyszer húszévi házasság után küldött keszkenőt a férjének. „Az *kis keszkenőt is édesem, meghozta Belléni uram, melyet kedvesen vöttünk,*” köszönte meg a fejedelem.^{xv}

A hímzések ilyen, szimbolikus értelmű használata vezet arra a következtetésre, hogy a gyülekezeteknek ajándékozott sok úrasztali terítő és kendő a templomokban Lorántffy Zsuzsanna személyét, személyes vallásosságát jelképezte. Emellett, ugyancsak a személyes érintettség jeleként adományozott úrasztali edényeket, és segített templomok építésében vagy helyreállításában. Az egyháziaknak járó jövedelmeket Lorántffy Zsuzsanna mintegy természetesen tartotta számon és fizette ki.

Ezek az utóbbiak már nem voltak kifejezetten nőktől várt vagy nőkre szabott tevékenységek. Éppen olyan kevésbé tekinthetőek nőiesnek, mint az iskolaügy támogatása, ami az akkori kegyurak működésének külön fejezete. Nagyon nehéz elképzelni olyan 17. századi kegyurat, akinek a falvaiban iskola ne lett volna. A méretek voltak különbözőek. Egyik, másik helyen a tanító a neki kijelölt ház egyik szobájában tanította a gyermekeket, de a legtöbb település külön iskolaépületet tartott fenn, sokszor több osztályteremmel. És az egyházi előjárók egyházlátogatási jegyzőkönyveiből az derül ki, hogy sokszor egyébként jelentéktelen településeken tanított akár több tanár is. Más forrás viszont nem nagyon van róluk. Könnyebb egy-egy falusi iskolából egyetemre került sok magyarországi fiataalt a külföldi egyetemek gondosan kiadott névsoraiban, mint hazai feljegyzésekben megtalálni.

A sárospataki kollégium tehát, ahol Lorántffy Zsuzsanna az iskolafenntartói tevékenységét elkezdte, nem néhány magyarországi iskola közül emelkedett ki toronymagasan, hanem sűrű iskolahálózat egyik szilárd elemét alkotta. A reformátusoknál Pápa, Debrecen, Várad, Kolozsvár, Gyulafehérvár iskolái voltak hasonlóak Lorántffy Zsuzsanna idejében. Ő, mint magánföldesúr és mint a fejedelem felesége egyaránt ellátta részint maga, részint férjével együtt a rá tartozó iskolák patrónusának a feladatát. Ez akkor olyan természetes volt Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi György helyze-

tében, mint a lélegzetvétel. Az iskolákat nem lehetett elhanyagolni, a külföldre vágyó tanulókat nem lehetett nem támogatni.

Itt azonban két nagyon fontos tényt hangsúlyozni kell. Az egyik az, hogy Rákóczi György élete jelentős részében mint erdélyi fejedelem tevékenykedett, és ilyen minőségében uralkodóként látta el a kultúra támogatójának az ő szemében és más erdélyi fejedelmek számára is természetes feladatát. Ezzel valamennyien élesen különböztek a királyi országrész uralkodóitól, a Habsburg házból származó királyoktól, akik nemcsak nem vették magukra Magyarországon ezt a kötelezettséget, de még halvány kapcsolatba sem kerültek a magyar vagy a magyarországi műveltséggel. Ami tehát egy erdélyi fejedelemnél annyira köztudott és magától értetődő, hogy említése felesleges szószaporításnak hat, arról a magyar királyok esetében cselekedeteik hiányában nem lehetne írni.

A másik hangsúlyozandó tény a kegyurasággal kapcsolatban Lorántffy Zsuzsannára vonatkozik. Őt, mint fejedelemasszonyt ebben a tevékenységében senki mással nem lehet összehasonlítani. A Habsburg királyok feleségei olyan távol álltak a magyarországi kultúrától, mintha más bolygón éltek volna. Sem jó, sem rossz nem származott tőlük; a Habsburgok dinasztiájában a királynék nemcsak Magyarországon, máshol sem szoktak az alattvalók ügyeivel törődni. És az erdélyi fejedelemasszonyok? Lorántffy Zsuzsanna előtt két fejedelemasszony vehetett volna részt férje oldalán az uralkodás feladatában, Bethlen Gábor első és második felesége. Más fejedelem-feleségeknek túlságosan rövid időt szabott a történelem, és több fejedelem házastárs nélkül uralkodott.

Bethlen két felesége, Károlyi Zsuzsanna és Brandenburgi Katalin azonban éppen nem a részvételre adott példát. Károlyi Zsuzsanna élvezte a fejedelemség külsőségeit. Időnként, nyugati királynékhoz hasonlóan, végigvonult férje országán. Szellemi kapcsolatot azonban nem alakított ki sem egyháza képviselőivel, sem más értelmiségiekkel. Nagyon jellemző, hogy egyetlen neki ajánlott könyvet sem ismerünk. A műveltség szélesebb értelmében pedig minden jel szerint közömbös volt. Brandenburgi Katalin ezzel szemben életet, mozgást vitt a gyulafehérvári udvarba. Férje uralkodói teendői azonban hidegen hagyták. Nem lett belőle igazi fejedelemasszony. Igaz, Zsuzsanna és Katalin semlegessége mögött ott volt talán az is, hogy Bethlen Gábor nem igényelte a részvételüket. A nagy fejedelem magának való emberként élt. Gondjait, de örömeit sem igen osztotta meg senkivel.

Lorántffy Zsuzsanna tehát példa nélkül lett társa férjének a fejedelemségben. Példát azonban aligha keresett. Nem lett volna rá jellemző, ha másoktól vár eligazítást. Azért lett jóformán társuralkodó Erdélyben, mert ez a szerep adódott a férjéhez fűződő kapcsolatából, és ez következett mindkettőjük lényéből. Különböző módon, de mind Rákóczi, mind Lorántffy Zsuzsanna élénk érdeklődéssel nézte a világot. Semmi nem hagyta őket közönyösen. Különösen nem voltak közönyösek egymás tettei ügyében. Ha egyszer I. Rákóczi György fejedelem lett, Lorántffy Zsuzsanna természetesnek tekintette, hogy ő maga viszont minden téren tájékozott és tevékeny fejedelemasszony legyen.

Legsajátosabb tettét a művelődésügyben mégis már özvegyen hajtotta végre: 1657-ben intézkedett a Fogaras-földi román tannyelvű iskoláról és ugyanott a gyülekezetekről, illetve a papokról. Úgy írta, hozott bizonyos rendelkezéseket, amelyek *„sem az köz igazsággal, sem ország törvényével semmiben nem ellenkeznek, az Isten dicsóságára penig és az oláh nemzetnek épületekre igen szükségesnek látszanak.”*^{xvi} A rendelkezések lényege az volt, hogy az akkori nyelven oláhnak nevezett románok lakta fogarasi uradalomban rendszeres egyházlátogatások legyenek. Nincs benne a szövegben, de köztudott: az egyházlátogatás, vagyis az egyházi előjárók rendszeres gyülekezeti vizitációja minden felekezetről általános gyakorlat volt. A fejedelemasszony a fogarasi román iskola vezetőit bírta meg vele. Menjenek és tájékozódjanak a papok képzettségi állapotáról, arról, van-e énekeskönyv és katekizmus a templomokban. Mindenek előtt arról, hogy *„az ifjú rendet mindkét nemben mint tanítják, oktatják oláh nyelven”* a vallásos élethez szükséges tudnivalókra. Majd még egyszer hangsúlyozza: *„a fiú és leánygyermek”* egyaránt járjanak templomba és részesüljenek románul hitoktatásban.

Lorántffy Zsuzsanna Fogaras-földi rendelkezéseivel kapcsolatban éppen csak megemlítendő az a vita, hogy a reformáció terjesztése, illetve a protestáns egyházszervezetek kialakítása Erdélyben az egyébként görög keleti románok között, ami egyes román történészek szerint erőszakkal történt, mások áttérítésnek látják, ártott-e a románoknak. Szándékában bizonyosan nem irányult a románság ellen. Nem irányult ellene, mert a román anyanyelv megerősödésével járt. Erdélyben előbb adtak ki román könyvet, mint akármelyik román vajdaságban. És a 16. századi Erdély alighanem legszebb nyomtatványa az 1561-ben megjelent román nyelvű *Négy Evangélium*. Lorántffy Zsuzsanna idején az erdélyi román protestáns egyházszervezetek

már régen működtek; a Fogaras-földi reformátusok gyülekezetei is. És min-
tegy természetesen anyanyelvükön, románul gyakorolták a vallásukat.

A fejedelemasszony intézkedésének különlegessége abban van, hogy az
oktatásba bevonta a leányokat. Mai szemmel nézve talán az lett volna a
nagy cselekedet, ha az iskolába járást teszi nekik kötelezővé. A 17. század
azonban a kötelező iskoláztatást Európában sehol nem ismerte. A fiúk a
legtöbb helyen jártak iskolába, mert az volt a szokás. Talán az egyházi ha-
tóságok is szorgalmazták. Leányok iskolába járatása azonban – nyugaton
kevésbé, a Magyarország körüli térségben inkább – ritkaságnak számított.
A ritkaság arányát egyelőre nem tudjuk felmérni, mert nincsenek hozzá
megfelelő források. Elvértve derül ki valakiről ebben a korban, hogy iskolá-
ba jár, és alig van adat arról, hogy kik járnak iskolába. Mivel egyetlen egy
kora újkori kisiskola névsorát sem ismerjük, a tanulók összetételéről bár-
mit fel lehet tételezni. A hagyományos feltételezés szerint Magyarországon
legfeljebb fiúk jártak iskolába.

Nagyon véletlenül előkerült, de világos adatok vannak azonban leányok
iskolalátogatásáról. Így például egy katolikus egyházlátogatási jegyző-
könyvből tudjuk, hogy a pozsonyi evangélikus iskolába jártak leányok, és
egy boszorkányper jegyzőkönyve említ iskolás leányokat, valamint tanító-
nőt az Ugocsa megyei Halmin. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvbe azért ke-
rültek az iskolába járó leányok, mert a katolikus iskolát a városnak kellett
fenntartania, míg az evangélikust „*a fiúk és leányok szülei*” tartották el, il-
letve a rektor abból élt, amit „*a fiúk és leányok összehordanak.*”^{xvii} Ha nem
zavarta volna a katolikus vizitátort az evangélikusoknak a katolikusokénál
nyilvánvalóan nagyobb buzgalma, nem fogalmaz ilyen részletesen. Vagyis
ez az adat leányok iskolábajárásáról soha nem kerül papírra. A boszor-
kányper jegyzőkönyve pedig azért adja meg két, latinul „*virgines schola-
res*”-nek nevezett tizenkét éves iskolás leány nevét, mert tanúnak idézték
őket, és azért szerepel benne egy tanítónő – „*tanító asszony*” a forrás szöve-
gében – mert az egyik tanú szövevényes előadása során beszélt róla.^{xviii} Ha
történetesen más tanúkat hívnak a perhez, soha nem tudjuk meg, hogy
Halmin tanítónő tanított leányokat. Leányok iskolázásáról a kor legkülön-
bözőbb forrásaiban akárhány adat lappanghat.

Az általános, mindenkire érvényes nőnevelés Lorántffy Zsuzsanna ide-
jén azonban bizonyosan csak az első fázisát élte. A parasztság leányainál
hitoktatás formájában éppen akkortájt kezdett elterjedni. Saját felekezetük
káteját, a miatyánkot és hasonló, a vallásgyakorlatban nélkülözhetetlen

tudnivalókat tanítottak nekik. Ez a tanítás alapvetően egyházi célzatú volt, de nehéz a világi értelemben vett civilizációs hatását nem felismerni. A gyermekeknek meg kellett szokniuk, hogy bizonyos, meghatározott időpontban elmenjenek valahová otthonról, a szüleik közvetítése nélkül érintkezzenek olyan tekintélyes személyekkel, mint a pap vagy a tanító, a tanítás helyén nyugodtan üljenek viszonylag sokáig, és – főleg – válaszoljanak, ha kérdezik őket. Nagyjából ugyanezt kell megtanulniuk ma is az iskolába kerülő gyermekeknek. Mindent összevetve: hatalmas előrelépés volt a korábbiakhoz képest, amikor a társadalom minden rétegének fiai mellett a leányok is átmentek ezen az elemi civilizációs fegyelmezésen.

Lorántffy Zsuzsanna Fogaras-földi iratának ünnepélyes hangnemén érzékelhető, hogy tudja, fontos ügyben intézkedik. A világi hatóság, márpedig a fejedelemsasszony az volt, nem szokott ilyen mélyen, a gyermekek oktatása színvonaláig belenyúlni az egyházak életébe. Az ő világi kortársai – ha jó kegyurak vagy uralkodók voltak – alapítottak iskolákat, támogatták a tanárokat, segítették diákok hazai és külföldi iskolázását, de az ügynek azzal a felével, hogy kik tanulnak, mennyien vesznek részt az oktatásban, nem foglalkoztak. Nem az ő feladatuk volt a gyermekek tanulásra készítése. Az oktatás körüli feladatoknak az a fele az egyházra hárult. Az egyházak képviselőitől várták el azt saját előjáróik, hogy a vallástanítást megszervezzék és gyakorolják. Csak sokkal később, a felvilágosodás korában került a világi hatóság feladatai közé az oktatás ellenőrzése, szervezése. Akkor már világi iskolázásról volt szó; egy későbbi kor követelményeiről.

A fejedelemsasszony idején a népoktatás még a vallásgyakorlathoz nélkülözhetetlen alapismeretek mindenkre kiterjedő tanítását jelentette. A nagy cél az volt, hogy a legeldugottabb falvak lakói is személyválogatás nélkül, a fiúkra és a leányokra egyaránt kiterjedően jussanak hozzá. Erről Erdélyben a magyar és a szász egyházi előjárók többé, kevésbé gondoskodtak. A románok ellátottságával azonban Lorántffy Zsuzsanna nem volt elégedett. És intézkedett. Vonják be a román gyermekeket is az általános oktatásba. Azzal, hogy az ügy az egyházakra tartozott, a fejedelemsasszony nem törődött. Sok mindenben nem kötötte magát szokásokhoz. Nem kötötte magát a szokáshoz a román gyermekek hitoktatása ügyében sem. Ezt lehet úgy értékelni, hogy Lorántffy Zsuzsanna túllépett saját kora normáin; felfogásával előtte járt más kortárs világi hatóságoknak. És lehet úgy látni, mint egy erős akaratú asszony öntörvényű cselekedetét.

Ez a motívum, az erős akarat és a szokások semmibe vétele Lorántffy Zsuzsanna élete elbeszélésében minduntalan előkerül. Előkerül akkor is, amikor mint egyszerű egyháztagot kell bemutatni. Itt a történet azzal kezdődik, hogy a fejedelemasszony szinte érthetetlenül erősen intellektuális beállítottságú volt. Azért szinte érthetetlenül, mert gyermekkorában az ismereteken túlmenő képzést valószínűleg ő maga sem kapott. Magasabb iskolába természetesen éppen úgy nem járt, ahogyan előkelő leányokat az ő korában egyetlen családból sem küldtek el otthonról tanulni. Apja udvarában lehetett tanítója, akinek a személyét azonban nem ismerjük. Aztán bizonyosan sokat olvasott, mert felnőttként feltűnően érdekelték a szellem dolgai. Szívesen folytatott teológiai vitákat akár a saját felekezetén lévő, református prédikátorokkal, akár katolikusokkal. Nem egyszer kora hajnalig folytak az asztalánál tudós beszélgetések.

Aztán írt Lorántffy Zsuzsanna két teológiai tárgyú könyvet is. Az egyik, *A Szentlélek származásáról* valószínűleg nem jelent meg, példánya nem maradt fenn. A másik viszont, a *Mózes és a próféták* 1641-ben országos botrányt kavart. A fejedelemasszony műve őszintén szólva nem volt különösen eredeti, de úgy látszik, a sok férfi tudóst felbosszantotta a szellemi vadászterületükre behatolt asszony. Ahelyett, hogy szabályosan vitatkoztak volna vele, egy katolikus teológus mocskos hangú röpiratot írt a fejedelemasszony személye ellen.

A könyv által kiváltott reakció jól mutatja, milyen elképesztő volt Lorántffy Zsuzsanna korában nő mint a teológia iránt aktívan érdeklődő személy. És valószínűleg már a kortársakat is elképesztette az, ami a mából nézve a fejedelemasszony legsajátságosabb cselekedetének látszik. Az egyházat megosztó teológiai és egyházszervezési vitákban a radikálisok oldalára állt. Ezt a radikális oldalt képviselte Tolnai János, aki mellett a pataki mészáros, Nagy János baltával verekedett. A mészárost ezen a helyen azért kell újból megemlíteni, hogy kellő hangsúlyt kapjon az a tény, miszerint a szóban forgó teológiai vita nem ezoterikus, hanem a gyülekezetek legmélyéig ható nézeteltérés volt.

A nézeteltérést Angliában tanult református értelmiségiek hozták haza. A lényege a reformáció egyik alaptételéig ment vissza, addig, hogy Isten előtt valamennyien egyenlők vagyunk. Az egyenlőségből az egyház tisztaságát valló, puritánusnak nevezett irányzat képviselői szerint egyrészt az egyházi hierarchia tagadása következett, másrészt a hívek részvétele az egyházkormányzatban és a tanítások megítélésében. Gyakorlatilag az,

hogyan a lelkészek nem tartoznak engedelmességgel az előjáróknak, vagyis egyházi előjárókra nincs szükség, illetve a gyülekezet tagjaiból választott testület, a presbitérium illetékes lelkészek állítására éppen úgy, mint minden egyházi ügy intézésére.

Magyarországon a puritanizmus 1639-ben, Tolnai Dali János vezetésével, több lelkésznek tanult fiatal értelmiségi személyében jelent meg. Akkor már az angliai puritánusok egy része az üldöztetés elől emigrált Amerikába, mások nagy hivatalos ellenállással szemben tartották magukat. De azt mindenképpen tudni lehetett, hogy egyházi reformköveteléseik társadalmi demokratizálódást hordoznak. A hatóságok szemében veszélyesek voltak. Veszélyesnek minősítették őket Magyarországon is. Mivel pedig a puritánusként fellépők között minden jel szerint Tolnai János volt a legsajátosabb egyéniség, ő lett a botránykő.

„Olyan megátalkodott elmétől viselkedik, hogy az mit nem akar, akárki parancsolja is, hogy meglegyen, semmiképpen nem cselekedik,” írta róla egy esperes, vagyis egyházi előjáró, miután Tolnait I. Rákóczi György a pataki iskolába tanítani küldte.^{XX} Alighanem ez a kulcsmondat a magyarországi puritánusok és a hivatalos református egyház kapcsolatáról. Az engedetlenséget nem tudták tűrni azok, akik engedelmességet vártak. Tolnai esetében konkrétan például azt viselték el nehezen, hogy nem hajlandó a tanárok csoportjában, a diákok és a lelkészek után bevonulni a templomba. Vagy kifigurázza a papokat a diákok előtt, és hasonlókat. Viszonzásul a papok gyűlése házasságtöréssel gyanúsította Tolnai Dali Jánost. De támadták mint tanárt is: egy diák az ő verésébe halt bele, állították. A forrásokban a legkevesebb szó a teológiáról van. Bár nyilvánvaló mind a lelkészek, mind Sárospatak város feljegyzéseiből, hogy Tolnai Dali János és mellette főleg Medgyesi Pál a puritánus eszméket is terjesztették az iskolában vagy a szószékről.

Lorántffy Zsuzsannának minden logika szerint a hivatalosság pártjára kellett volna állnia. Ezt tette – mintegy magától értetődően – a férje, és ezt tette a fia, II. Rákóczi György, miután fejedelem lett. A fejedelemasszony azonban ebben az esetben is a saját elképzeléseit követte. A puritánusok mellé állt.

Fejedelemasszony mint a puritánusok támogatója a lehető legellentmondásosabb jelenség. Az új tanítások forradalmi jellegűek voltak. Mire Lorántffy Zsuzsanna és Tolnaiék tevőleges kapcsolata kialakult, Angliában tényleg forradalomhoz vezettek. 1649 januárjában a fő angol világi puritán,

Cromwell vezetése alatt zajló forradalom kivégezte az angol királyt, 1652-ben Lorántffy Zsuzsanna felszólította Patak tanácsát, válasszák lelkésszé a két fő magyarországi egyházi puritánt, Tolnai Jánost és Medgyesi Pált. Valamivel később pedig, 1653. augusztus 23-án felhívta az előjáróságot a várba „*az presbitérium felállítása végett,*” ahogyan a főbíró feljegyezte.^{xx}

A tanács azonban a másik párton állt. Nem kívántak sem puritánus lelkészeket, sem presbitériumot. Az eszmék és a valóság sokszorosán ellentmondásos viszonyát kevés helyzet érzékeltethetné jobban. A forradalmárok tanításait megvalósítani igyekszik az ország leghatalmasabb asszonya, de a földesúri hatalommal hivatásszerűen szembenálló mezővárosi vezetők nem kérnek belőlük. Más személyi összetételű tanács talán másképp viselkedett volna, hiszen a pataki gyülekezet tagjai között voltak puritánus hívek. És ezen a szalon nagyon messzire el lehetne bolyongani a magyar valóságban.

Lorántffy Zsuzsanna történetéhez az tartozik, hogy nyilvánvalóan nem a hatalom pozíciójából nézte a puritánusok eszméit. Valami megkapta őt a teológiájukban. Hogy mi? Nem tudjuk. Nyilván része volt benne a fejedelemsasszony egész életében feltűnően érvényesülő szellemi érdeklődésének. A lényegét tekintve azonban éppen úgy rejtélyes, ahogyan vallási tanítások személyes hatását, a személyes hatás okát gyakorlatilag lehetetlen kideríteni. Az bizonyos, hogy amikor Lorántffy Zsuzsanna 1652 húsvétján úrvacsoravétel nélkül kiment a templomból, azért tette, mert a lelkész az úrvacsorához hívó szavakat nem a puritánus bibliaértelmezés szellemében mondta.

IX. Az élet utolsó szakasza

Lorántffy Zsuzsanna mélyen hívő ember volt. Élete kedvező alakulását az isteni gondviselésnek tulajdonította. Kívülről nézve nagy része volt benne annak, hogy a fejedelemsasszony tudatosan élt. Nem hagyta magát sodortatni, így sok csapdát, méltatlan helyzetet elkerült. A legnagyobb hibát férje halála után követhette volna el. Ha beáll az özvegy fejedelemsasszony pózába, és valamilyen, különleges státust követel magának, zavarba hozta volna az erdélyi rendeket, még nagyobb zavarba II. Rákóczi Györgyöt. Mert Lorántffy Zsuzsanna az erdélyi urakkal jó viszonyban volt, de mindenki tudta, hogy idősebb fia és közte soha nem volt felhőtlen a kapcsolat. Öreg Rákóczi György özvegyének követelését mégsem lehetett volna megtagadni.

A fejedelemsasszony azonban, akit férjének a halála mélyen megrendített, nem kereste az özvegység előnyeit. Megvárta, míg I. Rákóczi György fehér, fekete és veres márványból készült, díszes síremlékét felállítják,

majd kilépett az új fejedelem életéből. A fejedelemasszony szerepét átengedte menyének, Báthory Zsófiának. Attól kezdve a kortársak Zsófiát nevezték fejedelemasszonynak. Lorántffy Zsuzsanna lett szóhasználatukban az öreg fejedelemasszony.

Az öreg fejedelemasszony akkor negyvenkilenc éves volt. A fogalom mai értelmében még nem öreg. És valószínűleg nem tekintették életkora miatt öregnek az akkoriak. Mert sok nő sokkal fiatalabban meghalt, sokan viszont éltek sokkal tovább. Igen nagy különbség volt az asszonyok megélt életkora között. Volt, aki első gyermeke születésébe akár húszéves kora előtt belehalt, mások negyven felett szültek sokadszor, vagy költöztek harmadik, negyedik házasságba. A főúri udvarokban nem volt szokatlan az, hogy két generáció, egy-egy házaspár gyermekei és unokái játsszanak együtt, illetve a házaspár korábbi családjaiból származó, nagyon eltérő korú gyermekek és esetleg felnőttek legyenek féltestvérek.

Rákócziéknál ilyen bonyodalmak nem voltak. Mire Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György abba a helyzetbe került, hogy unokákra számítsen, talán már el is felejtették, milyen furcsa szerkezetű családban nőttek fel mind a ketten. Nekik a legszabályosabb, saját idejükben mondhatni, szokatlan sors jutott osztályrészül. Nem sokkal negyvenéves koruk után lettek nagyszülők, és Rákóczi György csak ötvenhat esztendősen halt meg. Lorántffy Zsuzsannának újabb házasság meg sem fordult a fejében. A férjéhez fűződő érzelmektől teljesen függetlenül sem lett volna értelme. Kihez mehetett volna hozzá egy erdélyi fejedelem özvegye?

Az öreg fejedelemasszony mint az uralkodó fejedelem feleségénél idősebb, de nem öreg nő lépett be nagy méltósággal új helyzetébe. Megkönnyítette a dolgát, hogy I. Rákóczi György végrendeletében a teljes családi vagyyon feletti rendelkezést rábízta. Ő volt a leggazdagabb nő egész Magyarországon. A família mérhetetlen gazdagságához képest a fejedelmi jövedelmek eltörpültek.

A fejedelem halála idején a várva várt unoka már majdnem betöltötte a harmadik esztendejét. 1645 februárjában született. Ferencnek keresztelték, mert Báthory Zsófia és II. Rákóczi György, a szülei ezt a nevet választották a nagypapa által javasolt lehetőségek közül. A kisfiút úgy gondozták, ahogyan a Rákóczi gyermekeket gondozni szokták. Rendkívül körültekintően. Egyik betegsége alatt például két orvost is hívtak hozzá, bár komoly baja nem igen lehetett. Még jóformán karon ülő korában volt vele egy nagy ijedség. *„Bal kezecskéjével nem bír, kinek fájdalmát nem érzi,”* számolt be az

aggasztó tünetekről Rákóczi György az öccsének, Zsigmondnak.^{XXI} Majd megoldódott ez a gond is. A gyermek rendbe jött.

A körülötte kialakult családi viszonyokra pedig György Zsigmondnak írt levele jellemző. Ferenc természetesen nagy örömet hozott; örültek rajta a szülei, a nagyszülei, ami természetes. Kevésbé látszik azonban magától értetődőnek, hogy fiatal nagybátyja, aki huszonhárom éves volt a születésekor, olyan nagy figyelemmel kísérte Ferkó minden rezzenését. Valószínűleg azért alakult így, mert II. Rákóczi György házassága és a kisfiú születése nyomán a fiatalokból a családon belül külön csoport jött létre. Györgyék összejártak Zsigmonddal, Zsófia időnként férje nélkül is meglátogatta őt. Sűrűn váltottak levelet, beszámoltak egymásnak a legkülönbözőbb ügyeikről.

Lorántffy Zsuzsanna életébe a kisfiú születése nem hozott nagy változást. Fiatalasszonyként annak idején körülbelül tíz évet egészen a gyermekeire fordított. A nagyanyaság viszont sokkal kevésbé kötötte le. Szerette Ferkót. Hogy ne tette volna? Rendszeres beszámolókat várt a fejlődéséről, időnként hívta magához, és az unoka szívesen ment. Nyilván jól megvoltak együtt, de Ferenc és a nagyanyja kapcsolatára árnyékot vetett az, hogy Lorántffy Zsuzsannának a kisfiú szüleivel nem volt zavartalan a kapcsolata.

Az öreg fejedelemasszony és fejedelemmé vált fia között II. Rákóczi György gyermekkorától érzelmileg ördögi kör működött. Az eredete abból adódott, hogy György Zsigmond, a kedvenc mellett nem kapott elég törődést, miután pedig Györgyben tudatosult érzelmileg hátrányos megkülönböztetettsége, ő zárkózott el a szüleitől. A család fejedelmi státusa csak rontott a helyzeten. Egy ország figyelte érdeklődve Rákócziék belső kapcsolatait. A korabeli krónikás, Szalárdi János még Erdély történetéről szóló művében is szükségesnek tartotta leírni, hogy Zsigmondot a szülei „*gyakrabban magok mellett tartják vala*”, mint Györgyöt.^{XXII} A külvilág úgy látta, a fejedelemasszony és a fejedelem egyetért az idősebb fiúval szemben szigorúbb magatartásban. Magának Györgynek a levelei viszont azt sejtetik, mintha az anya igyekezett volna egyenlő mértékkel mérni. Kitörni az ördögi körből. György az anyjához fordult, ha az apjával egy-egy ügyben különösen elmérgesedett a viszonya. A fejedelemasszony pedig közvetített. Békekeremtő szerepet vitt férje és idősebb fia között. Hol sikerrel járt, hol eredménytelenül.

II. Rákóczi György házassága sem segített. Lorántffy Zsuzsanna igyekezett, de nem találta meg György feleségével a hangot. Ez a fiatalasszony nem királyleány volt ugyan, de a hatalmas Báthory dinasztia egyik tagja.

Rákóczi György nézte ki a fiának, az Erdélyben egykor uralkodó családdal, a nagy Báthory István fejedelemmel és lengyel királlyal jelképezhető múlt-hoz kapcsolta vele II. Rákóczi Györgyöt. A família hivatalos magyarázata a házasságra az volt, hogy a fiatalok szerelembe estek, a valóságban nyilvánvalóan politikai szempontok miatt terelték őket össze. Hivatalos magyarázatra azért volt szükség, mert a menyasszonyt, Báthory Zsófiát katolikus hitben nevelték, a Rákóczi család viszont a református egyház legfőbb világi képviselőjének számított. A kortársak idegenkedve fogadták a Báthory-Rákóczi házasságot.

Maguk a fiatalok jól megértették egymást. II. Rákóczi György anyósával, a lengyel Zakreska Annával sem került rossz viszonyba, pedig nem kevés feszültséget okozhatott volna közöttük az, hogy Zsófiának a házasság érdekében el kellett hagynia katolikus vallását. Úgy látszik azonban, Báthory Zsófia anyja jobban szerette leányát, mint a vallását. Jókedvűen, gyakran látogatta a fiatal Rákócziékat. Idős Rákócziék viszont folyton gyanakodtak arra, hogy Zsófia nem őszintén, tiszta szívből lett református. Ebben egyébként igazuk volt, de értelmesebb dolog lett volna menyüket úgy elfogadniuk, amilyen volt, hiszen a házasságot ők akarták.

Végül az öreg fejedelemasszony özvegyen sem keresett érzelmi kapcsolatot idősebb fiával és Zsófiával. Nem helyeselte továbbá II. Rákóczi György politikáját. Minden idegszálával az ellen volt, hogy II. Rákóczi György hadjáratot indítson Lengyelországban. A fiatal fejedelem saját elképzelése szerint a vállalkozásnak bonyolult politikai kombinációk eredményeként, illetve megvalósulásuk után a Habsburg ház elleni nagy nemzetközi háborúhoz kellett volna vezetnie. Az ügynök a fejedelem hazai hívei is sokat vitatkoztak. Elszánt támogatói és heves ellenzői egyaránt voltak. Lorántffy Zsuzsanna irreálisnak tartotta az elképzelést, és semmilyen körülmények között nem volt hajlandó anyagilag támogatni. Mivel itt nem a férje, hanem örökké mellőzött fia volt a főszereplő, nem segített, amikor a fiatal fejedelem a véleményét semmibe vette.

Az 1657-es lengyelországi hadjárat megítélésében az anyának volt igaza. II. Rákóczi György romlást vitt vele Erdélyre, romlást a saját családjára. A csúfosan végződött vállalkozás azonban a történelemben lényegtelen, az öreg fejedelemasszony és a fiatal fejedelem viszonyában viszont rendkívül fontos változást hozott. Úgy lehetne fogalmazni, megtört az ördögi kör. Lorántffy Zsuzsanna korábban csak igyekezett idősebb fiának jó anyja lenni, most, amikor mindenki elfordult Rákóczitól, megszűnt közöttük a feszültség.

Lorántffy Zsuzsanna életében ilyen módon nem a nagyanyaság, nem is az özvegység, hanem a fiával történt megbékélés, ez a nagyon nagy változás indított új korszakot. Az öreg fejedelemasszony tudatosságának itt is határozott szerepe volt. Lényegesen egyszerűbb, sőt, természetesebb lett volna, ha arra az álláspontra helyezkedik, hogy ő előre megmondta. Ehelyett, mintegy minden korábbi rosszat a kapcsolatukból kitörlendő, megértően, gyengéd hangon fordult a fiához és a menyéhez.

„*Mi mennyi búsulással vagyunk, nem tudván, kegyelmed mint és hol vagy, kegyelmednek meg nem írhatjuk,*” állt egy Báthory Zsófiának szóló, 1659 végi levélben.^{xxiii} Nem egészen két évvel korábban, a hadjárat folyamán, még éles hangon róttá meg az öreg fejedelemasszony a fejedelemasszonyt indokolatlan félelmei miatt. Vagy „*én nem tudnám megírni, mennyi sokképpen féltelek,*” írta Lorántffy Zsuzsanna a fiának 1658 nyarán.^{xxiv} A hadjárat tervezési szakaszában nagyon nyersen azt írta neki, úgy látszik, azt hiszi, elment az anyja esze, amiért nem helyesli a vállalkozást. Az öreg fejedelemasszony gyengédre alakult hangulata forrásokban világosan megfogható, pedig ebből az időből kevés levele maradt fenn. II. Rákóczi György válaszként küldött írásaiból tudjuk, hogy az érzelmi változáson túl Lorántffy Zsuzsanna a politikába is belépett. A fogságba esett erdélyiekért váltságdíjat fizetni a tatár kánnak nem volt hajlandó, a magyar királyságbeli urakkal viszont folyamatosan tárgyalt a török elleni segítségről. Ő, aki normális körülmények között szívből irtózott a politikától, most – a fia kedvéért – erőt vett magán.

Ebből, a korábbiakhoz képest szokatlan hangulatból és szokatlan cselekedetekből alakult ki Lorántffy Zsuzsanna életének utolsó szakasza. Az öreg fejedelemasszony a lengyelországi hadjáratot követő három esztendőben, állandóan betegeskedve, néha naponta több levelet is írt a fiának. Aggódott a menyéért, az unokájáért. II. Rákóczi György pedig mindenről tudósította. Korábban lehetőleg távol tartotta anyját politikai és egyéb ügyeitől, most kétségbeesésében úgy fordult hozzá, mint legfőbb bizalmasához. Mindkettőjük tragédiája, hogy megváltozott kapcsolatuk csak nagyon rövid életű lehetett. Lorántffy Zsuzsanna betegségben halt meg 1660 tavaszán. II. Rákóczi Györgyöt pedig a lengyel hadjárat miatt Erdélyen pusztító török ellenségtől szenvedett sebesülés vitte el néhány héttel később.

- ^I Lorántffy Zsuzsanna I. Rákóczi Györgynek, 1640. szeptember 11.: SZILÁGYI Sándor: *A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése*. Budapest, 1875. (Alább: Családi levelezés) 73.
- ^{II} Az egész genealógia könnyen áttekinthető a Magyar Országos Levéltár Királyi könyvek, Mohács előtti gyűjtemény című CD-romjával, aminek az alapján a korábban ismertektől némileg eltérő leszármazási adatok derülnek ki.
- ^{III} Sepsi Laczkó Máté Lórándffi Mihál udvari concionatora krónikája és emlékeztetere méltó hazai dolgoknak rövid megjegyzésével 1521-1624. *Erdélyi Történeti Adatok III*. Pest, 1858. 143.
- ^{IV} A röpirat másolata a zempléni református egyházmegye jegyzőkönyvében: A Tiszáninnen Református Egyházkerület Levéltára (Alább: TiREL) Kgg I-II. Prothocollum tractus Zemplen (Alább: Prothocollum Zemplen) I/2. p. VI.
- ^V Illésházy István özvegyének végrendelete: RADVÁNSZKY Béla: *Magyar családélet és háztartás II*. Budapest, 1879. 147-148.
- ^{VI} *Magyar szerelmes levelek*. 1528-1944. Válogatta, stb. KOZOCSA Sándor. Budapest, 1976. 9.
- ^{VII} I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának, 1644. március 8.: Családi levelezés 129.
- ^{VIII} Rákóczi Zsigmond Lorántffy Zsuzsannának, 1647. augusztus 15.: Uo. 372.
- ^{IX} I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának, 1644. június 4. és 1644. június 26. Uo. 167., 189.
- ^X Prothocollum Zemplen I/1. 422.
- ^{XI} Lorántffy Zsuzsanna I. Rákóczi Györgynek, 1635. december 1.: Családi levelezés 8.
- ^{XII} Lorántffy Zsuzsanna Comeniusnak, 1650. május 18.: Jan PATERA: *Korrespondence Jana Amosa Komenkeho*. Praga, 1897. 161.
- ^{XIII} Henrietta Károly Lajos választófejedelemnek, 1651. július 12.: Karl HAUCK: *Die Briefe der Kinder des Winterkönigs*. Neue Heidelberger Jahrbücher XV. 1906. 64.
- ^{XIV} Rákóczi Zsigmond II. Rákóczi Györgynek, 1651. október 31.: *Történelmi Tár*. 1891. 218-219.
- ^{XV} I. Rákóczi György Lorántffy Zsuzsannának, 1636. október 18.: Családi levelezés 24.
- ^{XVI} *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár*. 1910. 112.
- ^{XVII} Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1616-1637. Válogatta, stb. BEKE Margit. Budapest, 1994. 177., 179.
- ^{XVIII} KOMÁROMY Andor: *Magyarországi boszorkányperek okmánytára*. Budapest, 1910. 230., 235.
- ^{XIX} Prothocollum. Zemplen I/2. 323.
- ^{XX} TiREL SD. I. 4/TJ. 4. Protocollum iudicis primarii et magistratus oppidi Saros Nagy Patak. 3. 435.
- ^{XXI} II. Rákóczi György Rákóczi Zsigmondnak, 1646. július 5.: Családi levelezés 363.
- ^{XXII} SZALÁRDI János *Siralmas magyar krónikája*. Sajtó alá rend. stb. SZAKÁLY Ferenc. Budapest, 1980. 196.
- ^{XXIII} Lorántffy Zsuzsanna Báthory Zsófiának, 1659. december 5.: Családi levelezés 581.
- ^{XXIV} Lorántffy Zsuzsanna II. Rákóczi Györgynek, 1658. augusztus 16.: Uo. 554.

TAMÁS EDIT

RELIKVIÁK

Úrasztali terítő, 1658.

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei – Múzeuma
Ltsz.: F. 1882. 3.

(színes képmelléklet: 1. oldal – továbbiakban szkp.)

E csodálatos, Lorántffy-címerrel díszített úrasztali terítő a Lorántffy-hímzőműhely darabjaként került adományként a Kassai Református Egyház tulajdonába, a XIX. század végétől őrzi a Sárospataki Református Gyűjtemény. Felirata szerint Lorántffy Zsuzsanna egyik hímzőasszonya, Putnoky Klára készítette 1658-ban. Róla kevés emléket őrzött meg a történelem, férjéről valamelyest többet tudunk. Szemerei Szemere László I. Rákóczi György hívének, Abaúj alispánjának, Szemere Pálnak a fia. Nem meglepő tehát, hogy a Lorántffy Zsuzsanna udvarában élő Putnoky Klára Szemere Lászlónak, a későbbi Zemplén megyei alispánnak (1667-1672) nyújtotta kezét. A Putnoky család történetéről nincsenek információim, Klára nevét azonban 3 fennmaradt tárgy is őrzi. Kötetünk éppen azt próbálja bizonyítani, hogy a tárgyak is tudnak beszélni. Így van ez Putnoky Klára esetében is. A Szemere–Putnoky házaspárra bőkezű adományozóként tekint a Református Egyház, sőt egy fennmaradt levélből azt is tudjuk, hogy Szemere László a Református Kollégium kurátora volt Sárospatakon. A Lorántffy Albumban 3 hozzájuk kapcsolható tárgy kerül bemutatásra. Ezek közül a leglátványosabb darab a címeres, feliratos terítő.

A fehér vászon úrasztali terítő négy sarkába azonos formájú, négy nagy levelet, két kisebb és egy nagyobb virágot hajtó gyökeres virágtövet hímeztek tört laposöltéssel, piros-kék sárga-barna-ezüst színű fonállal. A terítő közepén koncentrikus körökben elhelyezett ugyanilyen színű nagyobb virágok (4-4 egyforma közülük), ezen belül apróbb virágszálakkal körülvett ovális alakú címerpajzs. A pompázatos Lorántffy-címer sűrű, tömött arany-ezüst hímzéssel készült. A címerpajzsban két zöld levelet hajtó ágat ábrázol, fölötte a címer díszítményei, korona, rajta a két zöld levél, két oldalt 1-1 színes virág. A terítő felirata: PUTNOKY KLARA A D 1658.

Mérete: 156 x 200 cm

I. Rákóczi György

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: 31.

(szkp.: 2. oldal)

Ismeretlen mester XVIII. századi alkotása örökíti meg számunkra I. Rákóczi Györgyöt, Lorántffy Zsuzsanna férjét. A sokat publikált metszet (MTKcs. Ltsz.: 3726., mérete: 17,7 x 25,7 cm) és a XVII. századi ismeretlen

festő egész alakos olajképe (Másolata: SRM. Ltsz.: 68.12.1., mérete: 225,5 x 129 cm) mellett kicsit ismeretlen ez az alkotás. A közelmúltban restaurálták.

A XVI. század végén felemelkedő protestáns felsővadászi Rákóczi-család sarja 1593. június 8-án született Szerencsen. Édesapja Erdély egyetlen „választott” fejedelme, Rákóczi Zsigmond. Édesanyja Gerendy Anna. Apja 1608-ban bekövetkezett halála után hatalmas vagyont örökölnék a Rákóczi fiúk. György 1611-ben már Ónod várának kapitánya, 1615-ben Borsod vármegye főispánja. 1616-ban köti össze életét Lorántffy Zsuzsannával. Bár a hatalmas vagyonok egyesülése akár érdekházasságot is jelezhetne, személyes levelezésük, egész életük bizonyítja, hogy szerelem tette őket örök társakká. A politikában ő is – miként apja – Erdély felé fordul, Bethlen Gábor fejedelem legjelentősebb felső-magyarországi támasza lesz. Közös céljuk a magyar szabadságjogok és a protestáns vallás védelme. Buzgó református hite nem meglepő, hiszen édesapja támogatta a vizsolyi Biblia megjelenését. 1630. december 1-én Erdély fejedelmévé választották, a család Erdélybe költözik. Bár Gyulafehérvár a fejedelmi székhely, mindvégig gondot fordítanak a felső-magyarországi családi birtokokra is, különösen Sárospatakra. Miként elődje Bethlen, ő is bekapcsolódik a harmincéves háború küzdelmeibe. 1644-ben a svédekkel szövetségben hadjáratot indít a Habsburgok ellen. Látványos sikerek, másfél esztendő hadakozás után 1645-ben különbékét köt. 1648. október 11-én hal meg, országát idősebb fiára, II. Rákóczi Györgyre, birtokainak kezelését feleségére, Lorántffy Zsuzsannára hagyva.

Mérete: 125 x 79,5 cm

Lorántffy Zsuzsanna

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: 38.

(szkp.: 3. oldal)

Ismeretlen mester XVII. vagy XVIII. századra keltezhető alkotása a fára festett olajkép. Lorántffy Zsuzsanna jellegzetes fejkendős ábrázolását talán hitelesként fogadhatjuk el. A kép Jankovich Miklósné ajándékaként 1846-ban került a Magyar Nemzeti Múzeum Képtárának tulajdonába. Kiállításain folyamatosan Lorántffy Zsuzsanna arcképeként jelent meg. A kép hitelességét az elmúlt 150 esztendőben többen vitatták. Többek között Pulszky Károly, Zichy István, Entz Géza is véleményt alkottak. Legutóbb dr. Basics Beatrix – az albumunkkal párhuzamosan megjelenő tanulmánykötetben – hangsúlyozta, hogy a kép datálása, elemzése művészettörténeti szempontból nem történt meg. Ebben a szerző újfent felveti, hogy szükség

volna az MNM adattári anyagának áttekintésére és alapos stíluskritikai vizsgálatra.

A restaurálás előtti állapotban van lehetőségünk a képet e könyvben bemutatni. Kiállításunkon már a Gulyás Csilla munkája nyomán megújult alkotást csodálhatják meg a látogatók. A nagyasszony e közismert képe alapján készültek a széles körben elterjedt XIX. századi ábrázolások, illusztrációk. A fennmaradt Lorántffy-címerek egyike ezen a képen látható, kora azonban vitatott. Vörös címerpajzsos levelet hajtó ág, fölötte a címer díszítményei.

Mérete: 60 x 47 cm

Úrasztali terítő, XVII. század

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei – Múzeuma

Ltsz.: F. 1975. 12.

(szkp.: 4. oldal)

Adományként került a Felvidékre ez a kis méretű, szépen restaurált úrasztali terítő. Ékessége a közepén látható virágkoszorú övezte Lorántffy-erdélyi-címer. A hagyomány szerint Lorántffy Zsuzsanna hímezte. Ez emeli ki a terítőt a Sárospatakon őrzött nagyszámú úrasztali hímzés sorából. Bizonyítva azt, hogy a kor nagyasszonyai – így a fejedelemasszony is – fontosnak érezték azt, hogy saját maguk készítette tárgyakat ajándékozzanak az egyháznak. Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György adományai gyakran összekapcsolódtak. Terítők és pompás címerrel díszített ötvöstárgyak együtt kerültek egy-egy református közösséghez. A címer jelenléte nemcsak a készítőre, ajándékozóra utal, hanem kormeghatározó is. A Lorántffy és az erdélyi címerképek jelenléte szerint 1630 után készült e munka, amikor már Zsuzsanna Erdély fejedelemasszonya.

Kék, zöld, sárga, csontszínű selyemfonállal, gazdagon arannyal hímzett fehér lenvászon terítő. A minta a négy oldalon hullámos vonalban vonul végig. Az oldalak felező vonalában kinyílt gránátalma virág, melynek mindkét oldalán gránátalma, tulipán, kinyílt fukszia helyezkedik el a hullámos száron. A terítő közepén virágkoszorúban elhelyezett Lorántffy-erdélyi címer. A címert nyolc szál virág veszi körül. Gránátalma, fukszia, tulipán, róza. A becses műtárgy megcsodálható a Sárospataki Református Kollégium Múzeumának állandó kiállításán.

Mérete: 68 x 75 cm.

Úrasztali terítő, XVII. század

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei – Múzeuma
Ltsz.: F. 1981. 9.

(szkp.: 5. oldal)

Nagyon sokat olvashatunk, hallhatunk a fejedelmi pár bőkezű egyház-támogatásáról. Sátoraljaújhely helyzete különleges. Az itteni Református Egyház nemcsak a korabeli protocollumokban leírtakra hivatkozva említheti meg adományozói sorában őket. Két tárgyat meg is őriztek a történelem viharai. A később bemutatandó fedeles kupa mellett a most ismertetett terítő – a Lorántffy-hímzőműhelyben készült –, mely látható a Sárospataki Református Kollégium Múzeumának állandó kiállításán.

Középen két szélből összevarrt, négyzetes alakú, fehér lenbatiszt terítő. Sarkaiban és a felező vonalakban kék, piros, zöld, krém, barna és kevés ezüstsínű fonállal, szakaszos öltéstechnikával hímzett, gránátalmás, fuk-sziás minta. A terítő közepén virágos koszorúban egymást keretező négy szegfű szál, a szegfűk között szár nélküli tulipánok. A koszorún kívül két sorban hajlékony száron, különféle virágok színes selyemmel és kevés ezüst fonállal hímezve.

Mérete: 175 x 200 cm.

Úrasztali terítő, 1650?

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei – Múzeuma

Ltsz.: F. 1983. 40.

(szkp.: 6. oldal)

A Lorántffy-hímzőműhely ugyancsak Putnoky Klára nevéhez köthető darabja a szemerei Református Egyháznak ajándékozott terítő. Az Abaúj megyei helység Szemere László családjának névadó települése. A közelmúltban Bodnár Katalin által restaurált – korábban nagyon rongyos állapotú – terítőt most ismerheti meg a nagyközönség a Sárospataki Református Kollégium Múzeumának állandó kiállításán.

Két szélből összevarrt, téglalap alakú lenvászon terítő, szélein lekopott rojt nyomai. Egész felületén négyzetes alakban komponált, szív alakú formából kihajló virágcsokor, stilizált szegfűkkel és három oldalról koronázott palmettákkal. Piros és kék selyemfonállal, keresztszemes öltésekkel varrva. Az egyik oldalán kifakult és félig kikopott, lapos öltéssel varrt felirat: „PUTNOKY KLÁRA”.

Mérete: 168 x 183 cm.

Úrasztali terítő, 1650.

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei – Múzeuma
Ltsz.: F. 1882. 2.

(szkp.: 7. oldal)

A sárospataki terítők bemutatását a legbecsesebb darabbal zárjuk. Méretével, épségével és csodálatos motívumaival vonja magára figyelmünket a Kassai Református Egyháznak ajándékozott terítő. A XIX. század végétől Sárospatakon őrzött munkát Lorántffy Zsuzsanna 12 évig hímmezte. Az 1963-ban Újszászy Kálmánné által restaurált úrasztali terítő szépségét a Sárospataki Református Kollégium Múzeumának állandó kiállításán csodálhatjuk meg.

Fehér batiszt terítő, szélén vert ezüst csipke, négy sarkán tömött arany díszítmény, körbefutó arany zsinórral. Négy oldalát széles hímzett sáv díszíti: hullámos, kunkorodó száron piros-sárga-zöldbarna levelek, virágok, egy-egy virág ezüsttel tömve. Az egyes ismétlődő minták fölött szembenező madáralakok. A négy sarokban virágos-leveles koszorúban a négy evangélista képe szimbolikus állatalakokkal. Máté angyallal, Márk oroszlánnal, Lukács bikával vagy tulokkal, János sassal. A terítő közepén virágkoszorúban Isten báránya, Agnus Dei ábrázolás (zászlós bárány, alatta Biblia).

Mérete: 184 x 156 cm

Nagyvárad-olaszi Lorántffy-terítő, 1635.

Nagyvárad-Olaszi Református Egyházközség

(szkp.: 8. oldal)

A Lorántffy Zsuzsannához kötött terítők között talán a legkorábbi a most bemutatandó. A Lukács evangéliumából idézett felirata mellett 1635-ös évszámot is hímeztek egyik táblájára. Nagyvárad Erdély kapuja, fontos szerepet töltött be a Rákócziak életében. Lorántffy Zsuzsanna néha hónapokig itt tartotta udvarát. Adományokkal, köztük ezzel a terítővel támogatta a református egyházat. Ugyancsak fontos szerepe volt a váradi Református Kollégium felvirágoztatásában. Várad 1660-as eleste azonban már a Rákóczi-kor visszafordíthatatlan letűntét, a fejedelemség virágzó periódusának végét jelzi. A történelem befolyásolta e fejedelmi ajándék sorsát is. Az 1660. augusztus 28-án bekövetkezett török pusztításkor a terítőt más egyházi értékekkel együtt Tordára menekítették. Az ótordai református egyházközség őrizte 275 éven át, szinte a magáénak vallotta úgyannyira, hogy a '30-as években restauráltatta is. 1914-ben Sulyok István a Bihari Egyházmegye esperese, majd 1931-ben Csernák Béla a Nagyvárad-olaszi egyházközség lelkésze – a nősövetség megalakulása kapcsán – kérte vissza a terítőt. Kérésüket nem teljesítették. 1935. február 23-án Makkai

Sándor erdélyi püspök a Nagyvárad-olaszi gyülekezetben szolgált, ekkor ő ígéretet tett arra, hogy közbejár a terítő visszaszolgáltatása érdekében. Ezután Nagy Mózes, az ótordai egyházközség lelkipásztora és a presbitérium egy csereterítő ellenében visszaadták a „fejedelemasszony abroszát”. Csernák Béla lelkipásztor hozta el Tordáról 1935. augusztus 26-án. Azóta ez a becses terítő a Nagyvárad-Olaszi Egyházközség tulajdonában van. Jelenleg a Lorántffy Zsuzsanna Múzeumban látható.

A fejedelemasszony úrasztali terítője mind a négy szélén széles házi csipkével van szegélyezve. A terítő 12 tábla rececsipkéből és 12 tábla színes virágos mintájú, skófiummal és selyemmel hímzett lenvászon darabból van összedolgozva (6 x 4 db 30 x 30 cm-es). A hímzett és a csipketáblák változnak. A középső táblára ezt a feliratot hímezték 8 sorban: LVC 22 EZ AZ EN / TESTEM AZ E / N VEREM EZT / MIVELIETEK AZ/ EN EMLEKEZE / TEMRE. VR IES / VS IRGALMAZ N / EKÜNK 1635.

A terítő menekítése és az elmúlt évszázadok során néhol megsérült és veszített eredeti halványsárga színéből. Az fémszálak néhány helyen kihullottak, de a lenvászon ma is követhető a hímzés minta eredeti alakja. Látszik, hogy a könnyedén körbehajló inda körül hogyan csoportosulnak a stilizált virágok és a levelek, és hogy milyen arányos beosztással töltötte be ez a minta azt a 30 cm széles és ugyanolyan hosszú területet, amelynek ékesítésére szolgált. (Köszönöm Eszenyiné Széles Mária segítségét.)

Mérete: 220 x 150 cm.

Lorántffy-címeres terítő, 1630-1660 között

Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Főosztály

Ltsz.: 1932.121.

(szkp.: 9. oldal)

Jelenlegi ismereteink szerint 5 Lorántffy-címerrel díszített terítőt ismerünk. Ezek magyarországi múzeumokban vannak. A már megismert két Sárospatakon őrzött mellett kettő található a Magyar Nemzeti Múzeumban, egy az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében. Az Albumunkban most ismertetendő munka a Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításán tekinthető meg. A zöld és vörös selyembársony terítőt Lorántffy Zsuzsanna hímezte arany- és ezüsfonállal. 1630 után Erdélyben készülhetett e darab, hiszen a terítő közepén a fejedelemasszony családi címere már Erdély címerére van helyezve.

„A terítő tükre zöld bársony, szinte borítják a művészi rajzolatú virágos díszítmények. A sarokban levő virágtő levélkoszorúja a perzsa motívum reneszánsz átértékelése szembetűnő. A közöttük álló háromágú virágtő itáliai előképre utal. A terítő közepén Erdély s benne szívpajzsban a Lorántffyak

címere; stilizált leveles keretelése tökéletes összhangban van a többi motívummal. A vörös bársony keret kétféle rajzú virágbokra és a tükör kis helytöltő virágos ágai a Nyugat és Kelet formakincséből egybeötvözött tipikus úrihímzés-motívumok. A terítő hivatásos hímzőmester munkája, aki jól ismerte a reneszánsz művészet remekeit. Technikája mintázott laposhímzés.”

– Ember Mária leírásából idéztem a leírtakat.

Mérete: 182 x 200 cm.

Lorántffy-címeres terítő, 1630-1660 között

Iparművészeti Múzeum

Ltsz.: 52.1385.

(szkp.: 10-11. oldal)

A következő Lorántffy-címeres terítő az egyesített címer alapján ugyancsak I. Rákóczi György fejedelemmé választása és Lorántffy Zsuzsanna halála közötti időben készülhetett. Története elgondolkodtató a Rákóczi-Lorántffy relikviák után kutatók számára. Az Esterházy-gyűjtemény részeként említi az 1725-ös Inventárium. Bevezető soraimban említettem, hogy sokakban megfogalmazódik az a kérdés: Hová tűntek a Rákócziak kincsei, a személyes tárgyaik? Itt most végre felbukkan egy olyan adat, mely ha csak egy esetben is de bizonyítja, hogy más gyűjteményekben megőrződtek. Természetesen ez szerencsés eset, hiszen Erdély és a Lorántffyak címere segít a beazonosításban.

Ágyterítő lehetett ez a három szélből összeállított meggypiros bársonyterítő, melyet arany- és ezüsfonállal hímeztek. Szélén váltakozó rajzú dőlő virágszálak sora, a sarokban és az oldalak közepén szimmetrikus virágbokrok. A terítő közepén akantuszlevelekkel közrefogott szív alakú, koronás pajzsban Erdély és a Lorántffy család egyesített címere.

Mérete: 220 x 158 cm

Lorántffy-címeres kehelytakaró, 1630-1660 között

Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Főosztály

Ltsz.: 1935.44.

(szkp.: 11. oldal)

A nagy terítők között a második kis méretűként, egy kehelytakaró. Készítését ugyancsak a fejedelemasszonynak, Lorántffy Zsuzsannának tulajdonítjuk. Az erdélyi s a Lorántffy családi címer ábrázolása miatt az 1630 utáni időre datálódik és Erdélyhez kötődik.

„Borvörös atlaszselyem, színes selyem- és aranyfonalas hímzéssel. Sarkaiban és az oldalak közepén szegfűt, tulipánt és stilizált rózsát termő virágtő áll. A tövek csigásan visszakanyarodó oldalágait gyűrű kapcsolja össze. A

páros levélből induló tövek rajzát apró virágok, levelek teszik könnyedebbé. Középen virágos levélkoszorúban zárt korona alatt Erdély címere s benne szívpajzsban a Lorántffy-címer foglal helyet. A kehelytartó két szemben levő szélén apró háromszirmú virágok és tulipánok váltakozva sorakoznak. A motívumokat betöltő árnyalt laposhímzés tűfestéshez hasonló, a száruk és indák aranyfonállal, ferde laposöltéssel készültek, a motívumok köré aranyozott ezüst flittereket (pillangók) varrtak. Ezüstfonalas vert csipke szegése későbbi.” – Ember Mária szavait idézve.

Mérete: 48 x 56 cm.

Kolozsvári Lorántffy-terítő, 1648.

Kolozsvári Farkas utcai református templom

(szkp.: 12. oldal)

A belvárosi Farkas utcai templomban őrzött és máig használt terítő Lorántffy Zsuzsanna ajándéka. Erdélyben készült, az adományozás éve ismert, 1648. A kolozsvári Egyházközség 1664-es leltárkönyvében szerepel a fejedelemszony ajándékainak felsorolásában. Restaurált, nagyon jó állapotú.

Nagyméretű, neccelt, kazettás úrasztali terítő. A terítőn 80 kazetta (10 x 8 db) helyezkedik el. A kazettákat necceléssel fogták össze, mely geometrikus mintázatú. A neccelés színei nyers és ekrű. A kazetta lenvászonból készült, színes forgórózsákkal díszített. Színei: kék, olajzöld, rozsdavörös, ekrű és nyersszín. Öltései: laposöltés, török laposöltés, holbein öltés. Szélén körül necc csipke látható, szintén nyers és ekrű színnel. (Köszönöm Pocsainé Eperjesi Eszter és Bodnár Katalin segítségét.)

Mérete: 220 x 180 cm.

A kolozsvári Farkas utcai református templom

(szkp.: 13-14. oldal)

A Farkas utcai templom a kései gótika jegyeit viseli magán, építése Mátyás király uralkodása alatt kezdődött (1489) és 1510 körül fejeződött be. Kelet-nyugati fekvésű csarnoktemplom. Az egykori ferences templom és kolostor a reformáció harcai miatt elhagyatva állt a XVI. század közepén, majd 1579-től elűzetésükig (1603-ig) a jezsuiták használták. Ezután a tetőzetet és a hálóboltozatos mennyezetet lerombolták. 1622-ben a reformátusok kapták meg a templomot. I. Rákóczi György támogatásából a boltíveket 1638-1646 között helyreállították. A munkálatok szakszerű elvégzésére kurlandiai kőműveseket fogadtak. Ekkor bontották le a déli oldalon épült romos tornyot és a kolostort.

A templom teljes hossza 60 méter; a kórus (szentély) megnyújtottnak tűnik – csak 10 m széles és 23 m hosszú, a nyolcszög három oldala zárja le

a végét. A hajó 15 m széles, 19 m magas. A diadalívnek egyszerű faragása, viszont igen arányos vonalvezetése van. A boltívek súlyát belül és kívül hatalmas támpillérek vezetik le.

Az 1640-es évek elején készült díszes szószék elkészítését a szakirodalom Elias Nicolai és Fundáló Kőfaragó Benedek munkájának tekinti. Kovács András kutatásai szerint a szószék kőfaragó munkáját Elias Nicolai végezte, a könnyen faragható alabástrom betéteit Régeni Asztalos János készítette. Ugyanakkor Kovács András Kőfaragó Benedek itteni munkáját megkérdőjelezi: *„a szószék elkészítésében való tényleges részvételét azonban egyetlen forrásadat sem támasztja alá.”* A hangvetőt egy lengyel mester, Sztaniszlajszki faragta. A halotti címerekkel díszített faragásos hátasszék is a XVII. században készültek. A templom építéstörténetét a közel-múltban Kovács András összegezte.

Asztali óra, XVII. század

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei – Múzeuma
Ltsz.: C. 1881. 6.

(szkp.: 15. oldal)

Matolai Etele alispán által került a múzeumba – a XIX. században – a hagyomány által Lorántffy Zsuzsanna személyéhez kötött asztali óra. Az ajándékozó szerint a Rákóczi-család tulajdona volt a Sárospataki Református Kollégium Múzeuma állandó kiállításán látható darab.

Kocka alakú, tokja keményfából készült, négy korong alakú sárgaréz lábbal. Tetején négyzetes sárgaréz lap, négy sarkában vésett virágdísz. Középen kör alakú számlap, római és arab számokkal, egy mutatóval. Szerkezete sárgaréz és acél, alul csengőszerkezet.

Mérete: 20 x 20,5 cm; m : 13 cm.

Lorántffy Zsuzsanna mozsara, XVII. század

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei – Múzeuma
Ltsz.: C. 1946. 1.

(szkp.: 15. oldal)

A hagyomány szerint Lorántffy Zsuzsannáé volt a Sárospataki Református Kollégium Múzeuma állandó kiállításán látható mozsár.

Bronzból készült, öntvény, egy füllel, kihajló szájperemmel. Peremén körökből, levelekből, hullámvonalakból alkotott díszítés. Oldalán két domború zsinóros csík között öt dombormű utánzatú kerek dísz: 1. Zászlós bárány; 2. Jézus Krisztus arcképe profilból, körül felirat: Christi miseri salvator mundi; 3. Ábrahám áldozatát ábrázoló kép; 4. Krisztus feltámadását ábrázoló kép; 5. Ismeretlen spanyolgalléros férfi képe, körben olvasha-

tatlan felirat. Az egyes domborművek alatt gyermek és női fejekkel díszített báb, ill. levéldísz.

Mérete: átmérő: 12,5 cm.

I. Rákóczi György mozsara, 1643.

Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztály

Ltsz.: 1900.29.

(szkp.: 15. oldal)

A két mozsár egymás után következik a felsorolásban, – képük a valós arányok mellőzésével egymás mellé került – így hasonló tárgyakra gondolunk. Fel kell azonban hívni a figyelmet a két mozsár méretbeli eltérésére, I. Rákóczi György jóval nagyobb az előzőnél.

Bronzból készült, két füllel, az egyik letört. Talpa fölött két gyűrűtag díszíti, szájszéle alatt két sorban a következő felirat olvasható: GEORGIUS RAKOCI D. G. PRIN. TRANS. PAR REG. HUNGAR DN SIC COMES A N 1.6.4.3.

Mérete: Sz. á.: 21 cm; m: 25 cm.

Evőeszköz készlet, XVII. század közepe

Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztály

Ltsz.: 1955. 421. C.

(szkp.: 16. oldal)

Családi hagyomány szerint a felsővadászi Rákóczi kastélyból származik az evőeszköz készlet. Az eladó szerint Lorántffy Zsuzsanna úti evőeszköz készlete volt a tokban elhelyezett kanál, kés, villa. Abaúj megyei rokon családok révén őrződött meg. Eredete vitatott.

Kanál: Aranyozott sárgaréz, ovális merítőjén vésett naturisztikus virágdísz. Nyele többélű, kétharmad részén csavarmenetes vésett, kis gomb végződéssel.

Kés: Pengéje vas, hegye letört. Nyele aranyozott sárgaréz, öntött, cizellált, virágcsokrokkal és gyümölcsköteges díszítéssel.

Villa: Kétágú, vas, nyele aranyozott, a késsel megegyező díszítéssel. A villa egyik ága letört.

A *tok* barna bőrrel borított. Kétrekeszes, ahová a villa és kés került. A rekeszek közti nyeregbe helyezik el a kanalat, amelynek merítője a kés és a villa fölé borul.

Mérete: Kanál h.: 14,7 cm

Kés h.: 15,5 cm

Villa h.: 15 cm

Tok h.: 18,3 cm.

Tányér, 1664.

Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztály

Ltsz.: App. Jank. 193.

(szkp.: 16. oldal)

A terítők kapcsán már szót ejtettem Putnoky Kláráról és férjéről, Szemere Lászlóról. E gyönyörű ötvöstárgy mesél családi kapcsolatukról a közös címerábrázolás által.

Részben aranyozott ezüst tányér. Nyolcszögletű peremén erőteljesen domborított, naturalisztikus virágkoszorúk. Öblének kissé kiemelkedő, kör alakú közepén címer: kettéosztott pajzsban leveles ág és nyállal átfúrt láb. Putnoky Klára címerében szembeötlően visszaköszön a Lorántffyak (Ráthold nemzetség) címerképe. A tányér körirata: SZEMERE LÁSZLÓ PUTNOKY KLÁRA 1664.

Mérete: 23,3 cm.

Pohár Kemény János és Kállai Zsuzsanna címerével, 1648.

Iparművészeti Múzeum

Ltsz.: 64.307.

(szkp.: 16. oldal)

Kemény János és első felesége, Kállai Zsuzsanna címerével díszített pohár a Rákóczi fejedelmi család környezetének bemutatásaként kerül kiállításunkra. Bizonyítva, hogy a XVII. századi fejedelmi Erdély jelentős családjai csodálatos ötvöskincseket hagytak az utókorra. Rákócziék környezetéből ismerünk több neves családi relikviát, azonban nincs módunk ezeket Albu-munkban bemutatni, de a kiállításon megcsodálhatjuk őket.

A kiválasztott tárgy ahhoz a Kemény Jánoshoz kapcsolódik, aki szolgált Bethlen Gábor idejében, a két Rákóczi György alatt hadvezér és ott volt a szerencsétlen kimenetelű lengyelországi hadjáratban, majd krími fogságba került. Miután rokonai 1659-ben kiváltották, ő is bekapcsolódott a zűrzavaros erdélyi politikába, 1660-ban fejedelemmé választották. 1662-ben a nagyszőlősi ütközetben vesztette életét. Kéziratban fennmaradt viszontagságos életéről írt munkája.

Erdélyben készült ez a részben aranyozott ezüst pohár. Díszítése poncolt, vésett. Felfelé enyhén szélesedő henger alakú. A szájperem alatti keskeny sáv kivételével teljes felületét vízszintes sávokban sűrű, poncolt hullámvonal, ún. gypjazás díszíti. Oldalán vésvé, koszorúval övezett kerek mezőkben Kemény János és Kállai Zsuzsanna páros koronás címere, nagybetűs körirattal: IOHANNES KEMÉN ANNO 1648, SUSANA KALLAI ANNO 1648. Szájperemén vésett VII. szám, mely arra utal, hogy egy össze-

tartozó pohárkészlet hetedik darabja volt a tárgy. Talpán alig kivehető mesterjegy, nem azonosított.

Mérete: m.: 19,5 cm; t. á.: 11,8 cm.

Talpas pohár, XVII. század II. fele

Iparművészeti Múzeum

Ltsz.: 52.2681.

(szkp.: 16. oldal)

Brassóban készült Klosch Tamás munkájaként ez az aranyozott ezüst, vésett, sodronyzománcos pohár. Oldalán, fent vésett vadászcímer. A sodronyzománc technika továbbélésének viszonylag ritka, késői példája. Talpa hatkaréjos, nodusza díszváza alakú. A zománc domináns színei: sötétkék, fehér.

Mérete: m.: 18 cm; sz. á.: 7,2 cm; t. á.: 7 cm.

Lorántffy-címeres pohár, XVI. század II. fele

Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztály

Ltsz.: Poc. Jank. 76.

(szkp.: 17. oldal)

Figyelemre méltó e Lorántffy-címerrel díszített pohár története. Halászok „fogták ki” Sárospatakon a Bodrogból. Tőlük Szirmay Antal Zemplén megyei jegyzőhöz került, aki eladta a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Hogyan került és mikor a Lorántffy-pohár a sárospataki vár mellett a Bodrogra? Talán sohasem tudjuk meg. Bizonyítja azonban, hogy léteztek hasonló darabok, csak sajnos nem maradtak meg, vagy akár majd utódaink találják meg őket hasonlóan kalandos úton.

Ezüst, részben aranyozott, vert, vésett munka. A pohár külső és belső szájpereme és a perem alatti címerkép aranyozott. Henger alakú test, tölcéses szájjal, a szájperem vésett reneszánsz lombdíszt, alatta háromszor a Lorántffy-címert vésték be (Ráthold nemzetség címere). Alján GI mesterjegy oválisban.

Mérete: m.: 16,6 cm; sz. á.: 12,6 cm; t. á.: 7,7 cm.

Fedeles serleg, XVII. század első fele

Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztály

Ltsz.: 1930. 100.

(szkp.: 18. oldal)

E pompás serleg az ún. Rákóczi-kincs egy darabja. Felirata szerint II. Rákóczi György unokatestvére Rákóczi László és felesége Bánffy Erzsébet részére készült Augsburgban. A Rákóczi-kincsként emlegetett gyűjtemény az ötvöstárgyak pompás sorozata, mely a Rákóczi- és Erdődy-család tulajdo-

nában lévő darabokból, házasság révén egyesült. A Rákóczi-család gazdagságát mutatja be a Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításán látható nagyméretű, aranyozott ezüst díszedények sora. Ezen darabokat – az albumunkban látható nagyméretű fedeles dízszerleget is – egykor az udvartartás fényűző kellékeként pohárszékre állították.

Aranyozott ezüst, vert, öntött. Tagozott talpán lent tájkép, nyulat üldöző kutyával, felső, dudoros tagján gyümölcskötegek. A hengeres szár alsó része gerezdes dobon nyugszik. Oldalain hat csigás és makkos díszű fül áll ki. A kehelyhez való átmenetet fonadékos díszű, alacsony dob közvetíti. A karcú harangidomú kehely felületét csigás keretbe foglalt vázákból kinövő virágcsokrok és gyümölcsfüzérek díszítik. A tagozott, boltozatos fedő elálló pereme gerezdes és csipkés, boltozatán csigás fonadék dísz gyümölcsfüzérekkel. Közepén háromfüles talpazaton vázaidom emelkedik, ezen római harcos áll, jobbában lándzsa, baljában pajzs, rajta bevésve három keresztel díszített patkó és NCAP betűk. A fedő peremén bevésve: C. L. R. D. F. V. – C. E. B. D. N. /Comes Ladislaus Rákóczi de Felső Vadász – Comitissa Elisabetha Bánffy De Nagy Mihály. (Augsburgi hitelesítő bélyeggel és P mesterjeggyel.) A fedélen levő harcos lábai töröttek.

Mérete: m.: 73 cm; sz. á.: 18,5 cm; t. á.: 16,8 cm; fedél á.: 20,5 cm.

I. Rákóczi György kelyhe, 1640.

Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztály

Ltsz.: 1926. 90.

(szkp.: 19. oldal)

A „Brózer kehelyként” közismert aranykelyhet I. Rákóczi György megrendelésére készítette Brózer István 1640-ben. A fejedelem a Farkas utcai református templomnak ajándékozta. Itt őrizték, használták két évszázadig. A XIX. században eladták a Magyar Nemzeti Múzeumnak, mely e csodás remekművet állandó kiállításán folyamatosan be is mutatja.

Arany, színes zománc (áttetsző piros, zöld, sárga, fekete, fehér, világoskék), beágyazott, utólag rátett részekre alkalmazott. Hatkaréjos talp áttört mérműves sávval. A talp szélén külön feltett kagylós díszes, zománcozott lemezek, hasonló díszítés van a hatoldalú lábon is. A szintén hatoldalú száron vésett aljú, világoskék levéldísz, egy-egy zöld félkörívvel. Az oldalak találkozásánál áttört csigás fülkék, világoskék zománc pontokkal. A nodus 6 küllőjén fehér, a közbülső részeken világoskék alapon színes zománc. A hengeres kuppán zománcozott, áttört díszítés, apró szegekkel felerősítve, közben öntött, ovális domborművek, fentről kezdve: 1. Utolsó vacsora, lábmosás. 2. Olajfák hegye. 3. Júdás csókja. 4-5. Két jelenet, Krisztus zsidó pap előtt. 6. Pilátus, kézmosás jelenet. 8. Krisztus főpap előtt. 9. Ruhátlan Krisztus. 10. Ostoroz-

tatás. 11. Töviskoronázás. 12. Keresztre vitel. 13. Ruhafosztás. 14. Keresztre feszítés. 15. Krisztus a kereszten. 16. Levétel. 17. Levétel. 18. Sírbatétel.

3 sorban 6-6 lemez, a felrakás sorrendje nem rendszeres, csak a sorokon belül. Szájperemén vésett felirat, egykor fekete zománccal: 1./ POCULUM. BENEDICTIONIS. CVI BENEDICIMUS. NONNE COMMUNIO. SANGVINIS CHRISTI EST. I. COR. X. VER. 16. („Az üdvösség kelyhe, amelyet dicsőítünk; Krisztus vérének a közössége.” A korinthusiakhoz írt I. levélből. 10,16.)

2./ BIBITE EX HOC OMNES. MATTH. 26. VER. 27. („Igyatok ebből mindnyájan.” Máté evangéliuma 26,27.) 3./ HOC POCVLVM EST NOVUM ILLVD PACTUM PER MEVM SANGVINEM. SANCT. PAVL. I. CORINTUS 11. VERS. 25. („Ez az új szövetség kelyhe, az értünk kiontott szent vére.” Szánt Pál a Korinthusiakhoz írt I. leveléből 11,25.)

A kupa belsejében erdélyi fejedelmi címer Rákóczi címerrel egykori zománccal. Körirata fekete zománccal (hiányos):

I GEORG. RAKOCI. DG. PR. TR. PAR. RE. HUN. DO. ET. SIC. DOM. 1641. („I. Rákóczi György Erdély fejedelme és Magyarország részeinek ura 1641.”)

Mádi fedeles kanna, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztály

Ltsz: 1910.115.

(szkp.: 20. oldal)

A Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításán látható kupa hasonmása a tolcsvai és az újhelyi kupának ill. az egykorú leírás alapján a ma már nem fellelhető ónodinak. Vásárlás útján került a mádi református egyháztól a múzeumba.

Ezüst, aranyozott, vert domborított cápázott. Magas tagolt talpa a hengeres test gerezdes beosztását követi. A talpon két sorban díszítés: alul cápás csúcsos keretben levélsor, fent csigák és függőleges szalagos díszítés váltakozik. A talpat a testtől csipkés szélű perem választja el. A kupa felső részén a gerezdeken cápás és szárnyas női maszkos csigás díszítés váltakozik. Az egyik cápás mező felső részén Rákóczi fejedelmi címere. (Erdély címere és középen a Rákóczi címer). Körirata: GEOR: RAKO: D: PRIN: TRAN: PAR:REG: HVN: D: TE: SIC: COMES, („Rákóczi György Erdély fejedelme Magyarország részeinek ura”).

Felette: BIBITE: EX: HOC: OMNES: MATTH: XXVI: V. XXVII, („Igyatok ebből mindnyájan.” Máté evangéliuma 26,27.) Alatta: NON: VOLENTIS: SE: D: MISERENTIS: EST: DEI: ROM: IX („Nem az akaróké, hanem akik rászorulnak azé az Úr (kegyelme).” Rómaiakhoz írt 9.). A kupa

szája körül: HOC: POCULUM: EST: NOVVM: TESTAMENTUM: IN: SANGVINE: MEO: 2VI: PPO: VOBIS: EFFVNDITVR: LVCAE: XXII („Ez a kehely az új szövetség az én vérem által.” Lukács evangéliuma 22.) A kupa testén alul: POCVIM !/: BENEDICTIONIS CVI: BENEDICINVS: NONNE: CVMVNIC: SANGVINIS: CHRISTI: EST: I: COR: X: V: 16. K. („Az üdvösség kelyhe, amelyet dicsőítünk; Krisztus vérenek közössége.” A korinthusiakhoz írt I. levél 10, 16.)

A fedele, a kupa testének gerezdes tagolását követi, cápás alapon csigás díszítéssel, kerek zárólemezzel, amelyet poncolt alapon babérkoszorú díszít. Billentője csigásan visszahajlik, kis puttó díszíti. A kérdőjel alakú női hermas fül végén címerpajzs.

Mérete: m.: 28 cm; sz. á: 12,3 cm; t. á.: 17,2 cm.

Tolcsvai fedeles kanna, 1637.

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei – Múzeuma
(szkp.: 21. oldal)

A tolcsvai Református Egyház letéteként láthatjuk a Sárospataki Református Kollégium Múzeuma állandó kiállításán az előbb megismert mádi kanna „hasonmását” csupán a fejedelmi címer alakjában fedezhetünk fel szembeötlő különbséget. I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna ajándékozta a tolcsvai gyülekezetnek 1637-ben.

Aranyozott ezüst, magas hat részre tagolt talpa a hengeres test gerezdes beosztását követi. A talp domborulatán körül megszakításokkal körbefutó U alakú pontozott bordűrös díszítés. A kupa felső része 6 részre (karéjra) osztott, az alsó rész 8 mm-es kiálló poncolt díszítéssel kapcsolódik a felső részéhez. Felső 2/3-án 3 mezőben cápás, 3 mezőben szárnyas női test deréktól, indás díszítés, mind a 3 mezőben ugyanaz. A 3 cápás mező körül kettőben felirat. Az egyik felirat: BIBITE EX HOC OMNES · MATTH XX NON EST VOLENTIS NEQUVE CURENTIS SED MISERENTIS DEI ROM·VI·II·P: („Igyatok ebből mindnyájan.” Máté evangéliuma 20. „Nem az akaróké és nem a törekedőké, hanem a rászorulóké Isten kegyelme.” Rómaiakhoz írt 6, 2.) A másik mező felirata ovális keretben (ez a címer körirata): GEOR RAK:D:G PRIN·TRAN:PAR REG HUN·DE·SIC·COM ·1637. („Rákóczi György Erdély fejedelme Magyarország részeinek ura. 1637.”) Az ovális kereten belül, a fejedelmi Rákóczi-címer.

A kupa szája körül az alábbi felirat: HOC POCULUM EST NOVVM TESTAMENTUM: IN SANGVINE MEO: QVI PRO VOBIS EFFUNDITVR: LUCAE: XX: II: V XX; („Ez a kehely az új szövetség az én vérem által, amely értetek kiontatik.” Lukács evangéliuma 22, 20.) A kupa testén alul az alábbi felirat: POCULUM BENEDICTIONIS·CVI BENEDICIMVS NONNE

COMUNIC SANGVINIS CHRISTI EST I COR XVI. („Az üdvösség kelyhe, amelyet dicsőítünk; Krisztus vérenek közössége.” A korinthusziakhoz írt I. levélből 10,16.)

A kupa fedele hatkaréjos, cápás díszítéssel. Kerek zárólemez poncolt alapon babérkoszorú díszítéssel. Kérdőjel alakú fülén halfarkú női alak. Billentőjét kis puttó díszíti. A kupa füle sérült, felső részéről hiányzik egy darab. Használt, fedelén és testén néhol kis horpadások nyomai fedezhetők fel.

Mérete: m.: 27,5 cm; t. á.: 17 cm; sz.á.: 11 cm.

Sátoraljaújhelyi fedeles kanna, XVII. század

Sátoraljaújhelyi Református Egyház

(szkp.: 22. oldal)

A hegyaljai mezővárosoknak ajándékozott Rákóczi címeres kannák jelenleg ismert harmadik darabját a Sátoraljaújhelyi Református Egyház ma is használja. Kiállításunkon ezen tárgy másolatát tekinthetik meg. Köszönjük az újhelyiek segítségét, hogy lehetővé tették a másolat elkészítését, mely T. Bruder Katalin munkája.

Aranyozott ezüst, 6 karéjos. Magas tagolt talpa a gerezdes test beosztását követi. A talpon két sorban díszítés: alul cápás csúcsos keretben levélsor, fent csigák és függőleges szalagos díszítés váltakozik. Az alsó rész 6 cm-es (talp átmérő: 18,5 cm). Az edény test 6 részre (karéjra) osztott. A kupa felső kétharmadán három mezőben cápás, három mezőben szárnyas női test, deréktól lefelé indás díszítés, életfa motívum. A három cápás mező egyikén felirat: BIBITE·EX·HOC· OMNES·MATTH· XXVI V·XXVII („Igyatok ebből mindnyájan” Máté evangéliuma 26,27.) Ez alatt, kör alakú keretben a Rákóczi-család címere Erdély címerére helyezve: jobb oldalán a nap és a sas, bal oldalán a hold és a hét vár. A címerpajzs fölött egy korona. A címer körirata: GEOR · RAKO:D:G· PRIN · TRAN · PAR · REG · HU:D E · S· COMES („Rákóczi György Erdély fejedelme Magyarország részeinek ura”). A címer alatti felirat: NON V·OLENTIS·NEQVE· CURRENTIS· SED·MISERENTIS·EST · DEI · ROM · IX („Nem az akaróké nem a törekvőké, hanem a rászorulóké Isten (kegyelme)” Rómaiakhoz 9.)

A kupa felső részének körirata: HOC POCULUM EST NOVUM· TESTA· MENTUM · IN SANGVINE · MEO · QUI · PRO· VOBIS· EFFUNDITUR LUCÁ XX („Ez a kehely az új szövetség az én vérem által mely értetek kiontaték” Lukács evangéliuma 20). Az alsó körirat: POCULUM BENE·DICTIONIS·CVI· BENEDICINUS NONNE COMUNIC SANGVINIS CHRISTI · EST COR X I 6 · („Az üdvösség kelyhe, amelyet dicsőítünk; Krisztus vérenek közössége” a korinthusziakhoz 10,16.)

Test magassága: 20 cm, átmérője: 14 cm. Kupa fedele 6 részre osztott, cápás alapon indás kacsos, díszítéssel. Kerek zárólemezzel babérkoszorú díszítéssel, mely tetején középen lótuszgomb. Billentőjét kis puttó díszíti, kérdőjel alakú fülét női felsőtest díszíti. Fedél mérete: magassága: 9,5 cm.

Mérete: 35,5 cm; t.á.: 18,5 cm; sz.: á.: 14 cm

Marosvásárhelyi Rákóczi kehely, 1620.

Marosvásárhelyi alsóvárosi egyház

Ltsz.: 21/149.

(szkp.: 23. oldal)

I. Rákóczi György erdélyi adományozásának fennmaradt szép példánya ez a serleg, melyet máig használ a református egyház Marosvásárhelyen.

Aranyozott ezüst, mely felirata szerint jóval Rákóczi fejedelemsége előtt készült. Ovális keretben kardot tartó fél kar ábrázolás, melynek körirata: AZ ÖREG RÁKÓCZI CSINÁLTATTA 1620 JÚL. 18.

Mérete: 18,5 x 8,5 cm.

Vörös-torony és Lorántffy-loggia

Sárospatak, Rákóczi Múzeum

(szkp.: 24. oldal)

1534-37 között épült a Perényiek új birtokközpontjaként Sárospatak vára. A Vörös-toronnak nevezett lakótorony talán kicsit megkésett már a XVII. században. A „török tapasztalatokkal” és a lengyel kapcsolattal magyarázhatjuk építését. XVI. századi kőfaragványai a hazai későreneszánsz építészet reprezentáns darabjai. 1646-ban épül meg a Vörös-tornyot a Perényi-szárnnyal összekötő Lorántffy-loggia. Már az özvegy fejedelemasszony idejében, 1656-ban készül el a harmadik emelet magasságában a hatalmas lőrésekkel ellátott ágyúterasz. Magát az építményt magas sátor tetővel fedik, méginkább kiemelve torony jellegét.

Lorántffy-címeres erkély és Lorántffy-szárny, 1646.

Sárospatak, Rákóczi Múzeum

(szkp.: 25. oldal)

A kastély déli szárnyát nevezzük Lorántffy-szárnynak. Az itt található emeleti szobák kialakítása Lorántffy Zsuzsanna nevéhez fűződik (1643). Itt volt a fejedelemasszony hálószobája, melyhez egy zárterkély is kapcsolódott. Ez a szoba – miként az erkély – ma is megvan, kívülről a Lorántffyak címere és 1646-os évszám díszítette. A Lorántffy-címer szalagkeretén a következő szöveg volt egykoron: SUSANNA LORÁNTFFY D.G. PRI. TRA. ET

PAR. R. HUNG. DNA. („Lorántffy Zsuzsanna, Isten kegyelméből Erdély fejedelemasszonya és a magyar királyság részeinek úrnője.”)

Bokályos-ház, 1642.

Sárospatak, Rákóczi Múzeum

(szkp.: 25. oldal)

I. Rákóczi György fejedelmi fogadószobája, Bethlen Gábor gyulafehérvári palotája mintájára készült. Törökországból hozatott színes, mázas csempével burkolták e szobát. A gránátalmás, virágos díszítés és a mára lepusztult fal-festés az egykori pompakedvelést tükrözi. Mai formáját a legutóbbi építészeti rekonstrukciónak, restaurálásnak köszönheti. Szebényi Judit munkája.

Lorántffy-ajtó, 1640 körül, magyar

Sárospatak, Rákóczi Múzeum

(szkp.: 26. oldal)

Ltsz.: 81.140.1.

Enteriőr környezetben kerül bemutatásra kiállításunkon a két Lorántffy-ajtó. XVII. századi magyar mesterek remekművű alkotásai egykor a ma Lorántffy-szárnyként nevezett emeleti palotasoron található hálószobákban voltak pompás reneszánsz stílusú faragott kő ajtókeretekre helyezve. Ezen szobák közül éppen az erkélyesben ma is eredeti helyén található az a két kőkeret melyre, felrakható, használatba helyezhető. Ezen szobákban lakott a fejedelemasszony, jártában keltében nyitotta zárta ezeket az ajtókat.

Tölgyfa ajtó, különböző fából készült berakással. A két téglalap alakú ajtószárny hullámprofilú lécrátéttel két-két betétes mezőre oszlik. A négyzetes betéteket és az őket körülfogó keretekben alakuló téglalap alakú mezőket gazdag intarzia díszíti. A két ajtószárny egymásnak megfelelője: ami az egyiken sötét alapon világos, az a másikon világos alapon sötét. Motívumok: arabeszkok, rozetták, váza, sárkányfejes indadísz, palmetták. Ónozott vas sarokpántok, zár és kilincs.

Mérete: 104 x 181 cm.

Sub Rosa terem, 1651.

Sárospatak, Rákóczi Múzeum

(szkp.: 27. oldal)

E terem is Lorántffy Zsuzsannához kapcsolódik, a kis sarokerkély 1651-ben kapta mai formáját. Ekkor készült el kifestése Rákóczi Zsigmond és Pfalzi Henrietta esküvője alkalmából. Boltozatának rózsza alakú zárókövéről kapta elnevezését a terem: Sub Rosa (a rózsza alatt). Mennyezetfestmé-

nye a vár barokk kori falképeinek egyetlen ránk maradt emléke. A menyegyzetet változatos növényi ornamentika borítja. Az egyik mező címerképei kifestésének idejére utalnak. Itt középen a Lorántffy-címet láthatjuk, jobbra Pfalzi Henriettára utalva a cseh oroszlánt, balra a magyar címet.

E terem nevezetes történelmi helyszín. Itt zajlottak a Wesselényi-féle összeesküvés II. szakaszának tárgyalásai I. Rákóczi Ferenc vezetésével.

Habán párkánycsempe, XVII. század I. fele

Sárospatak, Rákóczi Múzeum

Ltsz.: 73.34.2.

(szkp.: 28. oldal)

A bemutatott kályhacsempék XVII. századi művészettörténetünk és lakókultúránk emlékei. Fazekasok készítették ezeket a csempéket és az ezekből készült kályhák fűtötték az udvarházak, kastélyok tereit. A hatalmas Rákóczi-Lorántffy birtokok, melyek Lednictől Fogarasig, Munkácsról Pocsajig alkottak uradalmakat, sok szép kályhacsempét őriztek meg számunkra. Jelentős gyűjtemények közül válogathattuk a bemutatandó darabokat. Kiállításunkon, kötetünkben a Rákóczi Múzeum és a kolozsvári Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum csempéi kerülnek bemutatásra. Ezek csodálatos habán darabok, melyeket a Morvaországból anabaptista vallásuk miatt elmenekült fazekasok készítettek. Képviselőik Erdélyben még Bethlen Gábor idejében telepedtek le Alvincen 1621-ben. Sárospatakra a Nyitra megyei Csejtéről érkeznek 1645-ben. I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna gondoskodása révén az ügyes mesteremberek együtt, telepszerűen éltek a városban. Habánok készítették azokat a kályhacsempéket melyekből aztán készültek a sárospataki, füzéri, szerencsi, pácini melegt adó kályhák (bár ezek, még 1645 előtt kerültek felállításra). Tudjuk, hogy Sárospatakon a fejedelmi fogadószobát, a Bokályos-házat is cserépkályhával fűtötték. Ismerjük azt is, hogy Lorántffy Zsuzsanna Lengyelországból is hozatott kályhacsempéket. Részletesebb tájékoztatást Gyuricza Anna és Feld István kötete ad.

Barnásvörös, finom anyagú, vegyesmázás. Díszítése sötétkék alapon fehér, sárga, sötétzöld színezéssel készült. A felső sávban szimmetrikus indás-leveles minta, az alsó sorban kiterjesztett szárnyak között egy kerubfej adja a mintát.

Mérete: 22 x 19 cm.

Kályhacsempe, 1671.

Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum, Kolozsvár

Ltsz.: F. 5091.

(szkp.: 28. oldal)

A bemutatandó habán kályhacsempét kidomborodó, geometrikus és stilizált növényi motívumok díszítik. Zöld ólomházas. Kidomborodó körívek, az egymást metsző körívek közti hézagokban legyezőszerű, valamint csipkézett szélű, rombuszhoz hasonló ornamensek, közeikben plasztikus, gránátalmaszerű motívum; más közökben ugyancsak plasztikus, levélszerű csokor; a csempe hosszanti középvonalán H. W. monogram és évszám.

Mérete: 22 x 23 cm.

Kályhacsempe, 1674.

Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum, Kolozsvár

Ltsz.: F. 4915.

(szkp.: 28. oldal)

Ez a fajanszmázás kályhacsempe a fent leírt csempéhez hasonló. A kidomborodó körívek kék színűek; az egymást metsző körívek közti hézagokban legyezőszerű, valamint csipkézett szélű, rombuszhoz hasonló ornamensek, közeikben plasztikus, gránátalmaszerű, zöld motívum; más közökben ugyancsak plasztikus, levélszerű csokor; a csempe hosszanti középvonalán H. W. monogram és évszám.

Mérete: 23 x 23 cm.

Kályhacsempe, 1679.

Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum, Kolozsvár

Ltsz.: F. 3146.

(szkp.: 28. oldal)

Fajanszmázás szegletcsempe. Reliefvonalakkal és stilizált virágornamentikával díszített. Sárga színű, mangánbarna keretelésű, rácsszerű ornamens (ráfestett); vele párhuzamosan, két mangánbarna vonallal határolt sávba (vízszintes) valójában függőleges elhelyezésben szaggatott, barna hullámvonalas (S-szerű) motívum; a szegletcsempe oldalélei levendulakék-re festettek.

Mérete: 23 x 22 cm.

Habán korsó, 1658.

Iparművészeti Múzeum

Ltsz.: 69. 568. 1.

(szkp: 29. oldal)

Fajansz; fehér ónmázzal borított korsó. Ónfoglatatú talpon áll, ónfedeles, ujjtámasztós. Nyújtott gerezdelt testén elől, három felnyúló virágszál, kékkel, sárgával, zölddel színezve. Nyakánál GEORGIUS MAKARA felirat és 1658-as évszám.

Mérete: 8 x 21,3 cm.

Habán fedeles korsó, 1650.

Iparművészeti Múzeum

Ltsz.: 69. 662.1. 2.

(szkp: 29. oldal)

Fajansz, kerek talp, kihasasodó test, gyűrűs keskeny nyak, ehhez illeszkedő fül. Az edény testét sárga máz borítja. Vonalas sárga-barna csíkozással a test 3 mezőre osztott. A nyak alatti részen barna fehér színnel 1650-es évszám. Az alatta hullámvonalban csavart leveles tulipánbimbós ág, ebből kihajló palmettás virággal. A fülhöz erősített ónfedő közepén gomb.

Mérete: 10,5 x 20,5 cm.

Habán úti butykos, 1663.

Iparművészeti Múzeum

Ltsz.: 18204/a-b.

(szkp: 29. oldal)

Fajansz. Hatszögletű hasáb oldalán háromféle stilizált virágos ág kétszer ismétlődve, mangánnal keretelt okker, rézzöld és kobalt színekkel, vállán hasonló színezésű virágos leveles koszorú, elől 1663 évszám, emelt száján csavarmenetes ónfoglatat.

Mérete: sz.á.: 5,7 cm; t.á.: 15,6 cm; m.: 7,5 cm; fedő t.á.: 6,7 cm; m.: 3,8 cm.

Habán korsó, 1650.

Iparművészeti Múzeum

Ltsz.: 69.566.1.

(szkp: 29. oldal)

Fajansz, fehér ónmázzal borított. Talpa ónfoglatatú. Ónfedeles ujjtámasztós. Teste gömb alakú, gerezdelt. Teste közepén és nyakánál kettős kék csík, közöttük: csigavonalban behajló leveles virágos ág, két oldalán HANS MEIER, alatta 1650 felirat. A korsó füle ívelő.

Mérete: 8,4 x 17,6 cm.

Gyömbértartó, XVII. század

Iparművészeti Múzeum

Ltsz.: 6632. a-b/16042/.

(szkp: 29. oldal)

Fajansz, fehér alapon sokszínű díszítéssel. Hatoldalú testének oldallapjain váltakozva: színes virágcsokor és tornyos épületek. Nyílása ónfoglaltatban, melyre füles csavaron járó fedő illik.

Mérete: 14,5 x 17 cm.

Habán víztartó, fajansz, 1645.

Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum, Kolozsvár

Ltsz.: F. 80.

(szkp.: 29. oldal)

Kandallószerű, hasáb alakú, teteje nyitott. Kétoldalt rövid, félkörívű, visszahajló füllel. Kb. 1 cm magas talp és 3,8 cm magas párkányrész után, erősen homorú szembenéző középrésze fent egy 3,5 cm magas párkányban folytatódik. Az edény nyitott téglalap alakú szájrészét körben egy kiugró, átluggatott pártázat zárja le. Az alsó és felső párkányt, az edény szembenéző oldalának szélén, két kis, közepén gyűrűs oszlop köti össze. A felső párkányrészen mangánbarnával az évszám és két sárga közepű, sokszirmú, barna keretelésű, stilizált virág. Az alsó párkány közepén domború, rozettaszerű, levendulakékkel festett, 2,5 cm átmérőjű kifolyócső: felette 1,5 cm-es lyuk, melyből a vízelzáró lapocska hiányzik. A rozetta két oldalán kék, zöld, sárga színű, barna keretelésű, stilizált százszorszép, tulipán-, gránátalmavirág-csokor és levél. Az oszlopok díszítőelemei: zegzugos és párhuzamos vonalak, hullámvonalak, folytonos félkörívek. Az edény oldalai és hátsó része díszítetlen.

Mérete: m.: 19 cm; sz.á.: 17 cm; szls.: 17 x 13,5 cm.

Habán korsó ón fedővel, 1655.

Iparművészeti Múzeum

Ltsz.: 56.1152.1

(szkp: 29. oldal)

Fajansz. Gömbölyű gerezdelt test, alacsony hengeres nyak. Kék alapon testén sűrűn sárga körvonalú pikkelyek fehér körökkel. Teste közepén széles sávban olaszos fehér indázat. Nyakán évszám: 1655 és M. I. M. L. I. betűk. Sima lapon ón fedő és fülhöz kapcsolva és ón talpgyűrű.

Mérete: Átm.: 8,1 cm; m.: 18,2 cm; t.á.: 9 cm.

Habán önfedeles kancsó, 1655.

Iparművészeti Múzeum

Ltsz.: 53. 2141. 1.

(szkp: 29. oldal)

Fajansz. Talpától kissé befelé ívelő, majd egyenes test. Félovál fül. Kék alapon elől várkastély közepén toronnyal, fehér, zöld és sárga színekben. Sima önfedő.

átm.: 9,5 cm; m.: 25 cm; t.: 12,4 cm.

Erdélyi habán korsó, 1655.

Iparművészeti Múzeum

Ltsz.: 2840.

(szkp: 29. oldal)

Fajansz. Gerezdelt, kobaltkék gömbtest, hengeres nyakán és talpán ón keretelés. Nyakából kiinduló tagolt díszítésű ón fül pótolja az eredetit. Tesztén két fehér vonal alatt elől szimmetrikus szegfűs díszítmény, fehérrel, sárgával, két oldalt elhelyezett, hasonlóan 1655 évszám. Füle mellett egy-egy gyöngyvirágos ág fehérrel. Fenekén kék olajfestékkel 33 szám. Gömbös billentőjű fedelén kerek dombormű Dávid király és Sámuel alakjával. „INCORRUPTA FIDE” felirattal.

Mérete: 18 cm.

Habán fűszeres edény, 1653.

Iparművészeti Múzeum

Ltsz.: 2845. a-b.

(szkp: 29. oldal)

Fajansz. Sötétkék máz, többszínű díszítés négyoldalú hasáb kiszögellő éllel. Gömbölyű nyaka ón csavarral van ellátva, ezen ón kupak. A hasáb bemélyített oldalain: kettőbe virágok, egyben díszedény, benne virágokkal. Az első oldalon pedig virágokból övezetett kartus, benne 1653.

Tetejének négy sarkában reneszánsz díszítmény fehérrel. Az oldalakon fehér ill. sárga alapon váltakozóan sűrű inda díszítmény.

Mérete: sz.á.: 3,6 cm; t.á.: 12,8 x 12 cm; m.: 21,5 cm; á.: 4,6 cm; m.: 4,7 cm.

A sárospataki Rákóczi pince, XVI-XVIII. század

(szkp: 30. oldal)

Vulkanikus kőzetbe vájták a kastély parkja alatt 14 méter mélyen húzódó ma összesen 1000 m hosszú pincét. Kiváló állagú és állandó hőmérsékletű (12 °C), Tokaj-Hegyalja egyik leghosszabb pincéje. A pince falán egyenle-

tesen megtelepedő nemespenész biztosítja ezt a jó hőmérsékletet és az állandó páratartalmat (96%). Ez a környezet évszázadok óta alkalmas a kiváló minőségű, „királyok borának” tartott Tokaj-hegyaljai borok érlelésére. A minőségi borok közül is kiemelkednek az aszúk. Az aszúkészítés történetéről sok pontatlan magyarázat él a köztudatban. „A krónika szerint az aszú bor készítését Sepsi László (helyesen Laczkó) Máté Lorántffy Zsuzsanna udvari papja, majd későbbi (erdő)bényei prédikátor találta fel a fejedelemnő újhelyi Oremus szőlőjének terméséből készítette az első nektárt s azzal, mint húsvéti borral lepte meg úrnőjét.” Ezen hagyományt Kazinczy Ferenchez kötik. Balassa Iván e témában írt részletes könyvéből azonban tudhatjuk, hogy az aszúbor készítése korábbi. Elterjedése azonban I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna életére esett, így érthető a téves összekapcsolás. A XVII. században alakult ki az aszúszőlő-készítés állandósága, ekkor azonban még különlegességgnek számított, szívesen ajándékozták.

A pince története a XVI. századba, a Perényiek koráig nyúlik vissza. A XVII. században természetesen ez is a Lorántffyak, majd Zsuzsanna révén a Rákócziak tulajdona lesz. A pince ma látható végleges méreteit 1776 és 1791 között érte el. A képen bemutatott szalonnasütő helyet a hagyomány Lorántffy Zsuzsanna nevéhez köti. Ugyancsak nevezetes a tokaji, tállyai Rákóczi pince.

A gyulafehérvári egykori fejedelmi palota

Római katolikus püspöki palota

(szkp: 31. oldal)

Az egykori gyulafehérvári püspöki palotát a mindenkori erdélyi fejedelmek palotájukként használták. Mint fejedelemségük központja természetesen építették is. Így tett I. György is. A palotát körülölelő bástya töltésén függőkertet alakítottak ki Lorántffy Zsuzsanna számára. Gazdagon dekorált, zárterkélyes helyiségsor is kialakult. Megépült az országgyűlést terme, a fejedelmi táblaülés terme. Már II. Rákóczi György uralkodása idején készültek a díszkutak.

Motívum I. Rákóczi György gyulafehérvári sírkövéről

(szkp: 31. oldal)

I. Rákóczi György 1648. októberében hunyt el Gyulafehérváron. 1649. január 10-én temették el a gyulafehérvári székesegyházban. Fekete márvány sírkövét Lengyelországból hozatták. Sajnos ezt – miként Bethlen Gáborét is – a felismerhetetlenségig átalakították, oltárt készítvén belőle. E kis motívum utal az egykori remekműví munkára.

Fogaras vára

(szkp: 32. oldal)

A Déli-Kárpátok lábánál fekvő Fogaras jelentős uradalom központja. 1455-ben már vár állott ezen a helyen. Komolyabb építkezésekre a XVI. században került sor. 1575 után Fogaras története összekapcsolódott a Báthory-családdal. Bárhory Boldizsár építkezéseinek emléke a Báthory-címeres ajtókeret, a kétszintes loggia és a Báthory-torony. Báthory Zsigmond adományozza először a várat a fejedelemszonnynak. Bethlen Gábor ugyancsak jegyajándékkul kötötte le feleségének. Lorántffy Zsuzsanna szintén fejedelemszonyként, sőt özvegyként is birtokolta a várat. A XVII. századi építkezések szép emléke az 1629-es évszámot viselő szószéktartó gyámkő, valamint a szintén bemutatott 1640-ből származó akantuszlevéllel díszített ajtókeret. Jelentős erősítések is zajlottak I. György idejében.

Ónod várának romjai

(szkp: 33. oldal)

Ónod első födesurai a Czudarok voltak, a család azonban a XV. század végén kihalt. A Perényiek a XVI. században előbb reneszánsz stílusú palota építésébe kezdtek, majd négyszög alakban fallal vették körül, sarkain ó-olasz bástyákat emelve. A XVII. század első éveiben Rákóczi Zsigmond vásárolta meg a Sajó árteréből kiemelkedő várat. A XVII. században boltozott ágyúkamrákat alakítottak ki, a várfalakat és bástyákat megmagasították. A vár jelentősége Eger elestével nőtt meg. A történelmi hagyomány szerint ebben a várban született 1600-ban Lorántffy Zsuzsanna.

A szerencsi Rákóczi vár

(szkp: 33. oldal)

A XII. század derekán a Johannita lovagrend alapított itt kolostort. Későbbi épületüket a bencések vették át. A XV-XVI. században megnőtt a terület jelentősége. A tokaj-hegyaljai szőlőtermelés felvirágzásával. Így nem meglepő, hogy a XVI. század második felében sokan szerették volna megszerezni a szerencsi vár birtokjogát. Végül, egy felemelkedő család sajra, Rákóczi Zsigmond kapta meg 1583-ban a Szepesi Kamara tartozásai fejében. A nagy birtokszerző ezzel alapozta meg a később legendássá vált Rákóczi birtokokat. Bekapcsolódva a borkereskedelembe újabb és újabb területeket szerzett. Itt zajló építkezései nyomán alakult ki a zárt belsővár és két olaszbástyával megerősített külső vár. Itt született a későbbi fejedelem I. György.

Nagysáros várának romjai

(szkp: 34. oldal)

Eperjestől északra tiszteletet parancsoló 570 m magas trachit kúp tetején, egy medence központjában épült Nagysáros vára az Árpádok korában. Hatalmas kiterjedésű. Kedvező földrajzi helyzete révén talán az egész történelmi Sáros megyéből látni lehet. Birtoklása hajdan egyet jelentett a megye birtoklásával. Rákóczi Zsigmond és fiai (1606 ill. 1620) szerezték meg a várat és az uradalmat. Ez a lengyelországi kereskedelmi út fokozott ellenőrzését is jelentette. I. György és fia idején a várat karbantartották, bővelkedett tűzérsegi felszerelésben. Ekkor már nem tűnt oly kényelmesnek, ezért építették a XVII. század elején a kastélyt. A vár a Rákócziak virágzó korának letűntével pusztulásnak indult (1660-ban puszkaporrobbanás, majd 1687-ben tűzvész). II. Rákóczi Ferenc sem gondolt már helyreállítására, hiszen vadászatai alkalmával a kastélyban szállt meg. Mára romok maradtak csupán. A vár egyetlen külső északra nyíló kapuján juthatunk be, sajnos az épületek alapfalai már alig látszanak. 13x13 m alapterületű, négyszögű 16 m magas öregtornya emelkedik ki leginkább a romok közül. Kedvelt kirándulóhely, melyet az is vonzóvá tesz, hogy kényelmes sétaúton juthatunk fel Nagysáros faluból a hegy tetejére.

Makovica várának romjai

(szkp: 35. oldal)

A lengyel határ közelében emelkedik egy 450 m magas hegy tetején az egeket ostromolva Makovica. A XIII. században épült, a XVI. században Serédy Gáspár uralta az itteni uradalom központját. Tőle vásárolta meg Rákóczi Zsigmond 1601-ben. Ekkor ez Rákóczi legjelentősebb birtoka, ide költözött, itt nőnek fel a fiúk. Ő bár rendbe hozatta a várat, de inkább kedvelte az általa építtetett kastélyt.

A külső várba ötszög alakú kaputornyon jutunk, második udvarába egy négyszögletes kaputornyon, ahonnan újabb kaputornyon a belső várba. A belső várat patkó alakú tornyok védik. A palotaszárny udvarának sarkában ötszögletű öregtorony áll, aki valaha látta lefelé szélesedő alakját, egyhamar nem felejtí el. A falak jórészt egyemeletnyi magasan ma is állnak annak ellenére, hogy 1684-ben elfoglalták és lerombolták a császári csapatok. 1699-ben II. Rákóczi Ferenc és testvére Julianna megosztottak az örökölt birtokon. Makovica Juliannáé lett, általa később az Aspremontok, Erdődyek birtokolták. Még így romokban is erő s hatalom sugárzik a szemlélődő látogatóra.

A munkácsi vár

(szkp: 36. oldal)

A középkori eredetű munkácsi várat az eperjesi egyezség értelmében sikerül megszerezni I. Rákóczi Györgynek. A vár ezután már a Rákóczi-családdal összefonódva vált legendássá. A fejedelem jelentős felújítási munkálatokat hajtatott végre itt, melynek eredményeként a XVII. század közepén Munkács a legerősebb várak sorába számított. Számunkra azért is fontos, mert Lorántffy Zsuzsannához köthető építkezések is zajlanak itt. 1640-ben ismerhette meg a fejedelemasszony a nagyon jó stratégiai helyezett várat. Férje, majd Zsigmond fia halála után többször időzött itt. Ekkor zajlanak építkezései. A berendezésére is gondot fordított, Patakról, Lengyelországból hozatott ide kályhás mestereket. Építkezésének nyomait 1657. évi feliratos táblája és a munkácsi felső vár bejárati kapuja fölött elhelyezett Lorántffy-címer is bizonyítja.

A görgényi-vár romjai

(szkp: 37. oldal)

A XIV. században említik először Görgény várát. 1526-ig a mindenkori erdélyi vajda, illetve székely ispán igazgatta. Azután a Görgény völgyét uraló vár általában fejedelmi birtok. I. Rákóczi György sógornőjétől, Lorántffy Katától vásárolja meg a kitűnő vadászterületnek számító környéket. Új uradalmán a fejedelem építkezésbe kezd, megerősíti, korszerűsíti (kazamatás várfal). A XVIII. században azonban már pusztul a vár. Ma már csupán a sűrű erdőben megbújó vadregényes rom. A kastély parkján vezető úton juthatunk a hegy tetejére.

Görgényszentimre kastélya

(szkp: 37. oldal)

Új birtokán a kor igényeinek megfelelő, teljesen új udvarházat épített I. Rákóczi György. Az épület viszonylag rövid idő alatt elkészült. A ma látható kastély teljes mértékben őrzi a reneszánsz udvarház falait. Az egykori leltárakból tudjuk, hogy az emeleten voltak a „paloták”, melyhez „grádics-on” jártak föl. Az ebédlőpalota kemencéjét virágos mázas kályhából alvinci kézművesek készítették.

Lednic várának romjai

(szkp: 38. oldal)

A távoli Trencsén megyében, festői környezetben, a falu fölött jól látható a meredek szikla oldalában épült Lednic vára. Valószínűleg a XIII. században

épült, gyakran váltogatták egymást a tulajdonosok, Kamarás birtokként került a Lorántffyakhoz, míg aztán a Rákócziakhoz. Az ő idejükben már félreeső helye miatt nem volt katonai jelentősége, mégis 1672-ben Heister generális felégettette és leromboltatta. Azóta rom, bár bejáratát ma is bástya védi. A vár egyik részéből a másikba sziklába vágott alagút vezet. Az egykori lakótoronynak csak romjai maradtak. A csodálatos kilátás idevonzza ma is a látogatókat.

Lorántffy-kastély, Lednicróna

(szkp: 38. oldal)

A Rákóczi-birotok legnyugatibb szegletében, a vár lábánál található faluban, az egykori Rákóczi-kastély. Parkját Lorántffy Zsuzsanna telepítette.

Lorántffy-címer a királyhelmei udvarház bejárata fölött

(szkp: 39. oldal)

Lorántffy Zsuzsanna építkezéseinek csodálatos emléke a Királyhelmei megrőzódott színes családi címer. Az építkezés 1652-ben kezdődött, még 1654-ben is tartott. Akkor kelt egyik levelében említi a keretelt íves mező közepén az Erdély címerébe foglalt Lorántffy-címert. Ekkortájt készült az épület, melybe 1653-ban cserépkályhákat építettek és a fejedelemszöny átutazó szállásként használta. Az átalakított épületben ma zeneiskola működik.

A Rákóczi-kastély Borsiban

(szkp: 39. oldal)

A kastély hiteles története még nem kellőképpen feltárt. Legkorábbi részét az 1570-es években Zeleméry Kamarás Miklós építette. Nagyobb bővítésre I. Rákóczi György idejében került sor, az 1620-30-as években. Gazdagon faragott reneszánsz ajtó- és ablakkeretei, kandallói megmaradtak. Az első helyreállítása az 1940-es években zajlott. Napjainkban, tulajdonképpen egy évtizede a kastély segítségért kiált. Nevezetes helye történelmünknek e kastély, itt született II. Rákóczi Ferenc, a Nagyságos Fejedeleme.

Radnóti-kastély

(szkp: 40. oldal)

Radnót az Erdélyi Fejedelemség közepén található. A XVII. században az ország egyik legkényelmesebb és legtágasabb várkastélyának tartották. 1649-ben, II. Rákóczi György idejében a Kornisoktól került a fejedelmi család tulajdonába. Rákóczi Zsigmondé, majd halála után a fejedeleme.

Utóbbi Augustino Serenát bízta meg az átalakításokkal. Az egyemeletes, négyszögű, saroktornyos, szűk udvaros kastély egyik bejárata fölött építési feliratot láthatunk, az építőmester Serena nevével. Egy másik bejáraton utalva a tulajdonosokra, közös Rákóczi-Báthory címer látható.

Festett szekrény a zborói-kastélyból, XVII. század eleje

MNM Rákóczi Múzeuma

Ltsz: 81.7.1.

(szkp: 41. oldal)

Sajnos nagyon kevés Rákócziakhoz kapcsolható bútor maradt meg. Azon kevesek közé tartozik az itt bemutatott, mely a zborói-kastélyban volt egykoron és évtizedek óta a sárospataki állandó Rákóczi kiállításon látható. Talán eddig nem is tudatosult, hogy ez ily becses darab, bár talán első látásra nem oly magával ragadó, mint a szintén Patakon csodálható XIV. Lajos ajándékaként számon tartott és II. Rákóczi Ferenchez kötött boulle szekrény. A többi családhoz kapcsolt bútor már a nagyságos fejedelem korát idézi (regéci ülőgarnitúra, zborói útikárpit, rodostói karosszék) és a Nemzeti Múzeum állandó kiállításán csodálhatjuk meg.

Az Albumunkban bemutatott szekrény festett fából készült, a fehér festéken átütő zöld márványozással. Négy lapított zöld pogácsalábon nyugszik. Előlapján alul 2 keskeny fiókkal. Elülső sarkai lemetszettek, homloklapján két ajtó. Az ajtókon 2-2 téglalakú, csúcsos záródású lécrátéttel keretezett betét. A lemetszett sarkok helyén keletkezett sávokban is rátétes geometrikus díszítés valamint az oldallapokon is. Felül egyenes záródású. A lécrátétek valamint a párkányzat világoszöld, néhol arany szegélyezéssel.

Mérete: 195 x 224 x 57 cm.

Eperjesi Rákóczi-ház

(szkp: 42. oldal)

Reneszánsz stílusú ház, mely két régebbi épület átépítésével alakult ki a XVII. század elején. 1633-ban itt kötötte meg az eperjesi egyezményt I. Rákóczi György a császár követével. A palota oromfalát csipkés koronázat díszíti, három kiugró zárt erkélye is van, udvarán árka-dos folyosó, loggia.

Fejedelmek-háza Tordán

(szkp: 42. oldal)

XVI. századi épület. Átutazó vagy itt időző fejedelmek szálláshelye volt.

Barcsay Ákos fejedelem nyeregtakarója, XVII. század közepe

Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Ltsz. F. 5769.

(szkp: 43. oldal)

A XIX. századi szakirodalom, mint Barcsay Ákos erdélyi fejedelem nyeregtakaróját tartja nyilván, dokumentárisan nem kellőképpen megalapozva. Egyrészt ez a tény, másrészt a XVII. század közepére datálható ornamentikája, értékes anyagai szabad teret hagynak a további kutatásoknak, melyek megerősíthetik vagy megcáfolhatják ezt a besorolást.

Barcsay Ákos (1600 k.-1661) I. Rákóczi György követeként tevékenykedett, majd 1644-ben lugosi és karánsebesi bán, 1648-ban hunyadi főispán. 1657-ben II. Rákóczi György lengyel hadjárata alatt helytartó. Az engedetlen Rákóczit megbüntető török nagyvezér 1658-ban őt nevezi ki Erdély fejedelmének. Kítör a polgárháború Rákóczi és Barcsay között Erdély birtoklásáért. Rákóczi 1660 nyarán a szászfenesi csatában szerzett sebesülésébe belehal, de új trónkövetelő támad, Kemény János. Ő lesz az aki a fejedelemségéről lemondott Barcsayt elfogatja. 1661 július elején Kozmatelkén ölik meg a volt fejedelmet.

A hagyomány szerint Barcsayhoz kötött nyeregtakaró erdélyi műhelymunka. Zöld nyírottbársony és brokatell, kétrétegű kendervászon erősítéssel és indigókék lenvászon béléssel; aranyozott ezüst- és ezüstdrót, illetve szál. Vastag lenfonallal alátöltött domborúhímzés; szál- és száröltés, hasított és mintásan letűzött fektetett laposöltés. Zöld selyemfonalból és aranyozott ezüstszálból sodrott rojt (sz.: 20 cm). A bársonyfelületre szorítókozó minta elosztása kiegyensúlyozott: 11,5 cm széles szegélyminta, 32 x 40 cm nagyságú medalionok (a kizárólag funkcionális brokatell-rész hímzetlen, a fényképezésnél a bársony alá hajtottuk). A sarkokban azonos medalionok, az oldalközépen kissé eltérő díszítmények. A hímzőmester nagy hozzáértéssel aknázza ki a felhasznált hímzőanyagokban és öltésekben rejlő lehetőségeket. A száröltés adta, sima, csillogó felületek váltakoznak a tompább fényű hasított öltéses és mintázott elemekkel. A különleges fényhatást fokozza az aranyozott ezüst- és ezüst-drót társítása, valamint a fémszálas kontúrozással még hangsúlyosabbá tett relief. (A leírás Szőke Ana Mária közlése.)

Méretek: hossza: 127 cm (ebből 63 cm a bársony), szélessége: 146 cm.

Zászló, Erdély, 1647/1703-1711.

Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Ltsz.: F 6731.

(szkp: 43. oldal)

Kétréteges, feketére pácolt fenyőfa nyelű, sárgaréz csúcsú zászló. Egy I. Rákóczi György-féle zászló újrahaszználása a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc idején.

Előlap: halványzöld selyem alapú, selyemfonallal és aranyozott rézszállal borsírozott lampasz; rajta, rézszálas vert csipke keretben, festett papír- és rézlap applikáció (elmosódott, nem kivehető rajz); ettől jobbra és balra 16 47, aranyozott rézszálas domborúhímzéssel. Hátlap: meggyszín réteges bársony (velours ciselé); rajta rézszálas vertcsipke keretben a magyar címer, applikálva; ettől jobbra és balra PRO LIBERTATE, aranyozott rézszálas domborúhímzéssel. Zászlószalag: az előlap anyagából; rajta festett felirat: ST MARIA (színén), ORA PRO NOBIS (visszáján). Zászlócsúcs: levél alakú, hosszú tokkal; rajta koronás R. P. monogram, vésve.

Méretetek:

– zászló: h. = 72 cm; sz = 23 cm

– szalag: h. = 92 cm; sz = 6 cm

– nyél: h. = 114 cm; átm. = 4 cm

– csúcs: m. = 19 cm

Kemény János díszfokosa, XVII. század eleje

Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Főosztály

Ltsz.: 55.3225.

(szkp: 44. oldal)

„Acél, kovácsolt technika. Foka hosszú nyakon ülő, kiszélesedő talpú, tűskéje megnyúlt, kissé aláhajló, csőr alakú. Köpűje kör forma, profilált oldalnyúlványokkal. Fekete fa nyelét spirálisan vasszegekkel verték ki. Tetejét gyűrűs díszű vaskupak, alját koptatóvas zárja.” – a tárgy leírását Temesváry Ferentől idéztem.

Mérete: 109,5 cm.

Bethlen Ferenc hegyestőre, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Főosztály

Ltsz.: 55.3349.

(szkp: 44. oldal)

„Acél, ezüst, kövekkel kirakott, vésett, aranyozott technika. Hosszú pengéje háromélű. Aláhajló keresztvasa és az abból kiágazó kézvédőpánt aranyozott ezüst. Sodronnyal átcsavart markolatát lapos, csúcsba futó kupak zárja. A tő-

rön megtaláljuk a Bethlen család címerét a tekeredő kígyóval és a FRANCISCUS BETHLEN feliratot. Violaszínú bársonnyal borított hüvelyét és markolatát 150 türkizkő borítja. Áttört és aranyozott ezüstpántok díszítik.” – a tárgy leírását Temesváry Ferencről idéztem.

Mérete: 123 cm.

Erdélyi sodronying, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Főosztály

Ltsz.: 76.9790.

(szkp: 44. oldal)

Ezüst, bronz, aranyozott technika. Erdélyi sodronyszövő mesterek alkotása. Szegecselt láncszemeit ezüsthuzalból dolgozták ki. Gallérját aranyozott kapocspár fogja össze. Mellrészét aranyozott rózsákba foglalt nyaklánc alakban elhelyezett kövek, csillagmotívumok, nap-, és holdábrázolásos boglárók díszítik gazdagon.

Mérete: 75 cm.

Teleki Mihály füredi típusú nyerge, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Főosztály

Ltsz.: 55.3570.

(szkp: 44. oldal)

A Teleki-családból több díszes nyereg került a Nemzeti Múzeum Fegyvertárába. Ezek egyike az itt bemutatásra kerülő. Erdély kiváló államférfi-áé, aki I. Rákóczi György idejében már apród volt, II. Rákóczi György testőrei kapitányává tette, szolgált Kemény János alatt, részt vett a nagyszőlősi csatában. Apafi fejedelemsége idején jelentős befolyással rendelkezett, tehetségén kívül szerepet játszott az is, hogy rokoni szálak fűzték a fejedelemasszonyhoz. Az Erdélybe menekült bujdosók legerősebb pártfogója, akik 1672-ben fővezérükké is választották. Az ő műve volt az 1686-os bécsi vagy Haller-féle szerződés. 1690-ben a zernyesti csatában vesztette életét.

I. Rákóczi György erdélyi fejedelem ágyúcsövének töredéke. Magyarországi-Erdély, XVII. század.

Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Főosztály

Ltsz.: 57.6517.

(szkp: 45. oldal)

I. Rákóczi György fejedelemnek két helyen működött ágyúöntő műhelye, Sárospatakon és Gyulafehérváron. Itt gyártott ágyúk álltak egykoron a Vörös-torony legfelső szintjén és a többi bástyán is az ágyúállásokban.

„Bronz, öntött, vésett technika. Felületén Erdély és a fejedelem címer-kombinációja látható. A címert körirat övezi: (Rákóch/t. D./ei/ G./ratia/ PRIN./ceps/ TRANS./silvaniae/ PAR./tium/ reg./ni/ HVNGAR./iea Dominus (Isten kegyelméből Erdély fejedelme, Magyarország részeinek ura). Lejjebb pedig a fejedelem ismert jelmondata: NON EST CVRENTIS NEQUVE VOLENTIS SED MISERENTIS DEI („Azért nem azé a választás, akinek arra akarátja vagyon, sem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené”).

Mérete: 40 cm.

Református prédikátor, XVII. század

Országos Széchényi Könyvtár

Ltsz.: Oct. Germ. 198.6.

(szkp: 46. oldal)

Az Országos Széchényi Könyvtár két könyvbe kötött viseletábrázolás sorozatot is őriz. A két kötetben hasonló ábrázolásokat láthatunk. Közülük a magyar kálvinista pap képe kerül be kötetünkbe a *Costume Bilder aus Siebenbürger*-ből. Ez a viselet rekonstrukcióként megjelenik a kiállításon.

Lepedőszél, XVII. század vége

Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Ltsz.: F. 6135, F 6136.

(szkp: 47. oldal)

Erdélyi úrihímzés. Ritkaszövésű, gyolcsszerű patyolat; lazán sodrott fűzöld selyemfonal, aranyozott ezüstsál. Színén-visszáján azonos hímzés; szál- és száröltés, mintázott laposöltés. A jellegzetes erdélyi, „S” indával kapcsolt virágtövek az akantuszvirág, illetve a fellazított gránátalma fantáziadús változatait hordozzák. Társításuk ritmikája növeli az összkép szépségét, amit fokoz a zöld-arany kontrasztja és a mintázott laposöltés számos változata is. Sok hasonlóságot mutat a Rédei Júlia hímzésrajzai között megjelenő „S” indás mintával. Szerkezete ugyan egyszerűbb annál, de egyénibb megfogalmazása emeli értékét.

Méretek: 174 x 342 cm.

Lepedőszél, XVII. század vége

Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Ltsz.: F. 5826

(szkp: 47. oldal)

Erdélyi úrihímzés. Fehérített lenvászon; lazán sodrott kék selyemfonal, aranyozott ezüstsál.

Színén-visszáján azonos hímzés; szár- és tollöltés, hasított laposöltés. A hímzés magán viseli a XVII. századi hímzett virágtövek minden jellegzetes jegyét és egészen szoros rokonságban áll a fentebb említett, Rédei Júlia-féle mintarajzzal.

Méretük: 168 x 38 cm.

Antependium, XVII. század közepe

Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Ltsz.: F. 5822

(szkp: 47. oldal)

Erdélyi úrihímzés. Sifonszerű nyersvászon; lazán sodrott színes selyemfonal, aranyozott ezüstsál.

Vagdalásos és színén-visszáján azonos hímzés; száröltés és mintázott laposöltés. Hímzésgyűjteményünk egyik legértékesebb és legrégebbi darabján nyugati és keleti elemek fonódnak pompázatos összképpé. Az olasz eredetű technikával hímzett, akantusz hullámindába állított, részarányos töveken nyugati és keleti típusú motívumok váltják egymást. A frappáns színhatást a drappok és sárgák pasztell árnyalatait kísérő erős meggyszín, indigókék és csillogó „arany” felületek keveredése adja. Tökéletes ízlésről és hímzéstechikai ismeretekről, valamint fantáziadús alkotókészségről tanúskodik a mintázott laposöltés-változatok széles skálája.

Mérete: 380 x 42 cm.

Terítő, XVII. század közepe – XVIII. század

Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Ltsz.: F. 5903.

(szkp: 47. Oldal)

A terítő az értékes hímzések hosszú évtizedeken (sokszor századokon) keresztül való átmentésének, újra használatának példája. Felső, hímzett lapját 21 darabból szabták-varrták össze, azután rátűzdelték a vastagabb lenvászon, alsó lapra. Valószínűleg ágyterítőként használták: erre utal mérete, valamint a lapjai között lévő pamutvatta.

Erdélyi úrihímzés. Patyolat és testesebb fehér lenvászon, egymáshoz tűzdelve, közöttük pamutvatta töltéssel; színes selyemfonal és ezüstsál. Színén-visszáján azonos és szálszámolásos hímzés; szál-, toll-, szövő- és fonatöltés, mintázott laposöltés. A terítő közepét a legrégebbi összetevő, egy XVII. század közepi hímzés foglalja el. Ennek sarkaihoz kapcsolódik egy nagyobb hímzés négy, szétvágott darabja. Az egyenként 21 x 43 cm nagyságú részből szinte hiánytalanul rekonstruálható az eredeti: a sarkokban átlósan elhelyezett, futó szarvasra támaszkodó azonos virágtövek, középen tulipán-

füzérrel (stilizált akantuszinda?) keretezett medalionban galambok és címeroroszlánok. Az állatalakos minta révén a ritkábban előforduló erdélyi hímzések közé tartozó darab a XVII. század második felére datálható, amit az analógiák is megerősítenek. A szegélydíszek és a különböző, térkitöltő geometrikus minták XVIII. századi hímzésdarabok.

Méreték: 215 x 172 cm.

Fedeles ónkanna, Gustav Adolf képmásával, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Főosztály

Ltsz.: 51.1916.3.

(szkp: 48. oldal)

Az ónt mivel könnyen kezelhető, díszíthető anyag viszonylag széles rétegben, a mindennapi szükségletek kielégítésére használták. Az ónedény formái, arányai, szerkezete célszerű módon alakult, ugyanakkor esztétikai értéke is figyelemre méltó. A XVI. században az ónedények egyházi és világi használata kiterjedt. Ekkor feltűnnek a művészi ábrázolások, az ón belép a művészettörténetbe. Magyarországon a XVII. századból már sok forrás bizonyítja az ónedények széleskörű elterjedését. Azáltal, hogy az ónedény bekerült a protestáns egyház felszerelése közé, tárgyi bizonyítékok is szépszámmal megmaradtak. A bemutatandó kupát ábrázolása teszi különlegessé. A harmincéves háborúban megismert Gustav Adolf képe díszíti.

Mérete: 20 x 12,5 cm.

Fedeles ónkanna, 1652.

Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Ltsz.: 4609

(szkp: 48. oldal)

Szebenben készült. Kihajló talpperem, enyhén szűkülő test, hangsúlyos szájrész, lapos, peremes fedél, ívelt fülek. Talpperemén poncolt palmettasor; testén vésett és flechelt díszítés: Ovális, stilizált indakertben félprofilú női mellkép; ettől jobbra és balra akantuszvirágos, rozettás, tulipános, gránátalmás és leveles bokrok. Fedélperemén poncolt palmettasor, fedéllapján koncentrikus körök, baluszteres gomb és felirat: > 16. I. H. 52 <. Maszkos billentő; fülén: virágtövek; szebeni város- és GK mesterjegy. Olaszkersós fenékrózsa.

Méreték: m.: 29 cm; t.át.: 12,5 cm; sz.á.: 8,2 cm.

Fedeles ónkanna, 1661.

Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Ltsz.: F. 3115.

(szkp: 48. oldal)

Erdélyben, talán Segesváron készült. Kihajló talpperem, enyhén szűkülő test, hangsúlyos szájrész, lapos fedél, ívelt fülek. Talppereme sima: testén vésett és flechelt, három-regiszteres növényi dísz: egy-egy, gránátalmás hullámindából álló szegélyminta között gazdag tulipános virágtő-kompozíciók, madarakkal és drapériákkal dúsítva. Fedelén lapos korongokon ülő tojás alakú gomb; a korong körül tulipános-leveles hulláminda és 1661. Stilizált palmetta-billentő; tekercsesen végződő, domborúan bordázott fül; a felső részén lévő mesterjegy elmosódva. Olaszkorsós fenékrózsa.

Méretek: m : 21,5 cm; t.á.: 12 cm; sz.á.: 8,5 cm.

Fedeles ónkanna, XVII. század második fele.

Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Ltsz.: F. 4633.

(szkp: 48. oldal)

Brassóban készült. Kihajló talpperem, enyhén szűkülő test, hangsúlyos szájrész, lapos, peremes fedél, ívelt fülek. Talpperemén poncolt palmettasor; testén vésett és flechelt díszítés: sárkányölő Szent György, mint központi alak; tőle jobbra és balra ívelő, tulipános-leveles inda. Fedélperemén poncolt palmettasor, fedéllapján vonaldísz és lapított gomb alakú gomb. Maszkos billentő; fülén: virágtövek, brassói város- és A. S. mesterjegy. Olaszkorsós fenékrózsa.

Méretek: m.: 28,5 cm; t.á.: 12,2 cm; sz.á.: 8,3 cm.

Lorántffy Zsuzsanna levele férjéhez, Sárospatak, 1621. március 21.

Magyar Országos Levéltár

Ltsz.: E 190–310.w.

(fekete-fehér képmelléklet – továbbiakban: ffpk: 49. oldal)

„Szolgálatomat ajánló kegyelmednek Istentől ő szent
felsegetől kívánok kegyelmednek minden testi lelki jókat meg adatni sok
esztendőig.

*Az kegyelmed levelet megh adak meliben ertettem az
kegyelmed egeszsegben letet, kin igen örülük, mi hala istennek
türhető egeszsegben vagyunk. Én is holnap akarok innét
Patakrol Cassára ő Felseget látogatni, onnét ha modom
lesz benne Sárosvára el megiek, kegyelmed csinaltasson*

*Samulkanak vagi ket süveget kegielmedet kerem hagi
kegielmid egeszsege felöl giakran irjon. Tarcsa megh Isten
kegielmedet, adgia ő szent felsege hagi mikor lathato
kegelmedet, láthassam jó egeszsegeben. Dátum in Saros Patak
16 die. Maryz Anno 1621.*

*Az kegielmed szerelmes
hazas tarsa szolgal
Lorantfy Susanna"*

Rákóczi György levele feleségéhez, Debrecen, 1628. augusztus 26.

Magyar Országos Levéltár

Ltsz.: E 190–583.

(ffkp: 50. oldal)

*Az ur Isten edesem szent fianak erdemeiye
minden jokkal jo egesseges hosszu elettel aldion
meg benneteket*

*Ide Debrecenben ő Felsege eggiutt asszoniunkkal
jo egessegeben jövenek be ma dellet
meg orakor Hetfőn meg indul ő Felsege
s kedden Tokajba megien ő Felsege de ott is
az mint ertem ne akar ő felsege kelni
Munkacsra megienn azert edesem mennel
hamareb lehet fel ala mindenestől hog
azzoniunkkal latogathassad meg, es vagi
Patakra vag Szerencsre hihassuk be is
Ő Fellsegeket, eperjet cittromot narancot
...vetes vagi Cassan, hozzon az
úr Isten édesem benneteket jó egessegeben
vala s lathassuk egymast minnajan
jó egessegeben Dátum Debrecen 26 die
Aug Anno 1628*

*Az te szerelmes urad
Rákóczi György.*

Lorántffy Zsuzsanna a Patakra települt újkeresztények ügyében,
1645. szeptember 16.

Magyar Országos levéltár

Ltsz.: E 190–4161.

(ffkp: 51. oldal)

A Morvaországból elűzött habánok 1645-ben érkeztek Sárospatakra. A Csejtéről érkező közösség a Felső-Hóstáton kapott telket. Itt építették meg műhelyeiket és jött létre az „újkeresztény udvar”, a vár és az uradalom számára dolgoztak, a mesteremberek között volt varga, tímár, késgyártó, kovács, kerékgyártó, molnár, borbély és egy fazekas is négy legénnyel. A pataki habán közösség a XVII. század végén fokozatosan felbomlott. Lásd még: *szkp: 28. oldal.*

Lorántffy Kata levélben köszöni meg Köpeczi Annának a virágmagvakat. Bonyha, 1632. április 3.

Maros Megyei Történeti Múzeum, Marosvásárhely

Ltsz.: 5683.

(ffkp: 52. oldal)

Zsuzsanna Patakon élt és fiatalon meghalt hűgáról Lorántffy Máriáról szinte mindenki tud, annál kevesebben féltestvéréről Katáról. Kisebbik húga apja második házasságából született, Andrássy Katalin leányaként. Élete Erdélyhez köti, oda ment férjhez. Szalárdi János, a kortárs történetíró is említést tesz róla krónikájában: *„Ugyanebben jó két becsületes hívei is holtak vala el a fejedelemnek; Allia Sámuel, ki a fejedelemasszonynak testvéröccsét, Lorántffy Kata asszonyt vevén feleségül, csak kevés időt élvén egymással, die 19-a Maii, Bonyhán nagy solennitással temettetett vala, egy leánya maradván, Mária, kit fejedelemasszony nevelt, és Zólyomi Miklósnak házасított vala. Az asszony pedig jó ideig vala özveglése után Apafi Istvánnal a szomszédságban megszeretvén egymást, istenesen akartak volna egybekelni, de a fejedelemasszony nagyon ellenezte, végre ugyan ellene is összekelvén, abbéli cselekedeteiért úgy megvettetett vala a fejedelemasszonytul, hogy soha látni sem akarja vala azután.”*

Ismerjük egy virágmagról szóló levelét, virágmagvakért mond köszönetet Dániél Deákné Köpeczi Annának. *„Vöttöm Édes asszonyom az kegyel-med levelit, melyben írja kegyelmed, hogy rosmarintot és rosmarintmagot s teljes szekfű virág magvát küldött kegyelmed. Azt kegyelmednek megszolgálom mint jóakaró asszonyomnak, az kegyelmed szerelmes lányának is meg-szolgálom ...”*

A pozsonyi primási kert részlete, XVII. század II. fele

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: 74.2.

(ffkp: 52. oldal)

Lippay György XVII. század II. fele után ismeretlen mester XVII. század II. fele.

Mérete: 11,6 x 26 cm

Patak a kertek városa. Történelmi ábrázolás azonban nem készült a pataki úrnők kertjeiről. Így szemléltetésül a kortárs kert, a pozsonyi tekint vissza ránk e könyv lapjairól.

Már a XVI. századból ismerjük Perényi Péter feleségének, Országh Ilo-nának kertjét, ez a Gombos-kert. A Vörös-torony elővédbástya körül helyezkedett el. A XVII. század a kertek terén is fénykor. 1621-ből Gombos-, Mandulás-, Mogyorós-kertet és Solymos ill. Mandulás szőlőt ismerünk. A Mandulás-kertet Lorántffy Mihály idején ültethették. A Mogyorós-kert Kispatakon volt. Díszkertek, gyógynövénykertek. Füge, gránátalma, tulipán, rozmaring, liliom – utóbbiak az illatos vizekhez – pompáztak Patakon.

Lorántffy Zsuzsanna meghívása a szendrői vár főkapitányának Rákóczi Zsigmond esküvőjére. Sárospatak, 1651. április 16.

Sárospataki Református Kollégium – Levéltára

Ltsz.: Dókus-hagyaték, fasc. 38. no. 1071.

(ffkp: 53. oldal)

Az özvegy fejedelemasszony Bakos Gábort és feleségét III. Rákóczi Zsigmond és a pfalzi választófejedelem leánya, Henrietta menyegzőjére hívja. Az esküvőre 1651. június 27-28-án került sor Sárospatakon, a szertartást Comenius végezte. A lakodalomra nagy számban érkezett hazai, erdélyi és német násznép. Erre az alkalomra épült az un. lakodalmi-palota. Ez az épület a későbbi trinitárius kolostor emeleti része, később az új asszony, Henritta német udvartartását szerették volna itt elhelyezni. Az ünnepi esemény előkészületei sorában még azt is feljegyezték, hogy a pataki fegyvertárostól tűzijátékot várnak. A bemutatott levél írott változatát, magyarul az *ACTA PATAKINA I.* (Balogh J.– Dienes D.– Szabadi I.: *Rákóczi iratok*. Sárospatak, 1999.) alapján közöljük:

Lorántffy Zsuzsanna, néhai felséges Rákóczi Györgynek, Erdély fejedelmének, a Magyar Királyság Részei urának és a székek ispánjának stb. özvegye stb.

Tisztelt nemzetes urunk, köszöntésünket és szerencsekívánatunkat.

Amikor minden dologból, legfőképpen pedig a lelkek házassága általi összefogásából az isteni gondviselés tündöklik, azt nekünk is jelen esetben

szabad imádni, mivel bizonyos barátaink tanácsából és közbenjárása folytán, Rákóczi Zsigmond kedves fiunknak jövőendő házastársul eljegyeztük méltóságos és felséges Henrietta hercegnőt, aki a Rajna-menti pfalzi választófejedelmi házból származik. Menyegzőjük ünnepét (: miután az előkészítést végző küldötteink jelenlétében, nevezett hercegnő hasonló esetekben szokásos ünnepi szertartással történő bemutatásáról, a megállapodás létrejött:) barátaink és rokonaink egyező akaratából Sárospatak várunkban háttároztuk megtartani, folyó év június 27. napján. Kérjük tehát uraságodat, hogy a megjelölt napon, a reggeli órákban, kedves házastársával együtt megjelenni ne legyen terhes, hogy a menyasszonyt jelenlétével fogadhasunk, és a következő napon nemzetünk szokása szerint menyegzőt ülhessünk. Szíve hajlandóságának kinyilvánítását bármely kedvező alkalommal igyekszünk megszolgálni. Isten oltalmát kívánjuk. Kelt Sárospatak várunkban, 1651. évben, április 16. napján.

Nemzetes uraságod jóakarója, Lorántffy Zsuzsanna.

Nemzetes Osgyáni Bakos Gábor úrnak, császári és királyi őfelsége Szendrő vára őrsége főkapitányának, tisztelt urunknak.

Eredeti.

28 x 32 mm átmérőjű papírfelzetes zárópecsét (sérült). A pecsétképen Erdély címere, a szív pajzs elmosódott. Felirata töredékesen olvasható: SVSANNA LORANTFI [V.D.G.R?] PR. T. P. R. H. D. ET. S. C. = Susanna Lorantfi [Vidua Domini Georgii Rakoczi?] Principis Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Domini et Siculorum Comitiss.

Lorántffy Zsuzsanna könyvének a *Moses es az Profhetak*-nak a címlapja, Gyulafehérvár, 1641.

Tiszántúli Református Kollégium Könyvtára, Debrecen
(ffkp: 54. oldal)

Lorántffy Zsuzsanna két teológiai művet írt. Sajnos az egyik nem maradt fenn csak a címét ismerjük: *A Szentlélek származása*. Talán nem is nyomtatták ki.

A másik kötet viszont megmaradt közismert: *Moses es az Profhetak*. Ez az első nyomtatott könyv, mely asszony tollából jelent meg, 1641-ben. Valójában ez egy bibliai idézetgyűjtemény. A kálvinista hitfelfogás 45 tételét kívánja bizonyítani. Művét nem azonos módon fogadta a közönség. A reformátusok örömmel forgatták. Készült azonban egy gúnyirat is. Keresztúri Pál erre, ellen röpiratot szerkesztett. 1642 végére elcsitultak a könyv kelte indulatok.

Comenius

Országos Széchényi Könyvtár

Ltsz.: App. M. 819.

(ffkp: 55. oldal)

Mérete: 12 x 7,6 cm

Glouer közismert rézmetszete jeleníti meg a híres pedagógust. 1592-ben született Magyarbródon. A cseh-morva testvérek felekezetébe tartozott, papjuk, végül püspökük volt. A harmincéves háború pusztításai miatt hányatott életet élt. 1628-ban Lissában, Lengyelországban telepedett le, a helyi gimnáziumban tanítva egyre jobban elmélyedt a nevelés kérdésében. Itt készült a máig pedagógiai alapmunkának számító *Didactica Magna*. 1650-ben Lorántffy Zsuzsanna hívására érkezik Sárospatakra. 4 évig meghatározó személyisége az iskolának. A bőkezű támogatás révén, a békés pataki évek alatt lehetősége van az alkotómunkára. Terveit az *Illustris Patakianae scholae idea*-ban fogalmazta meg. Itt írja az *Orbis sensualis pictus*-t. A képi szemléltetés felismerésével a pedagógia modern irányzatának alapjait teremti meg. Ez 1658-ben Nürnbergben jelent meg Bubenka Jónás fametszeivel. Sárospatakról távozva előbb Lissába ment, majd Amszterdamban telepedett le. Ott halt meg 1670-ben.

Szenci Molnár Albert

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: 11679.

(ffkp: 55. oldal)

Mérete: 11,2 x 7,8 cm

A Szencen született Molnár Albert Göncön tanult a bibliafordító Károli Gáspár mellett. Bejárta Európa református központjait, volt Wittenbergben, Strasbourgban, Genfben, Heidelbergben. Megtanulta a könyvnyomtatást. Készített latin szótárt, zsoltárfordítást adott ki, elkészítette a vizsolyi Biblia javított kiadását. Itthon nem lévén biztos állása jobbára Ny-Európában élt. 1625-ben tért haza Bethlen Gábor hívására, Kassán majd Erdélyben élt.

Comenius: Orbis Pictus

Sárospataki Református Kollégium – Könyvtára

(ffkp: 55. oldal)

Comenius Sárospatakon írt híres munkájának címlapját láthatjuk. Lásd még: (ffkp: 55. oldal)

Medgyesi Pál: Sz. atyák öröme

Országos Széchényi Könyvtár

Ltsz.: RMK I. 701. 2. példány

(ffkp: 55. oldal)

Mérete: 19 x 15 x 3,7 cm

Zsuzsanna és férje bőkezűen támogatta a könyvkiadást. Természetesen ezek a szerzők szép számmal ajánlották műveiket a fejedelmi család tagjainak. A fejedelemasszonynak ajánlotta többek között Comenius (1652), Pósházi János (1655), Kemény János (1659), Tolnai F. István (1659).

Medgyesi Pál itt megjelölt könyvét a fejedelmi párnak ajánlotta. Medgyesi Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György udvari papja. Így kezdődik ajánlása „Fejedelmi méltósággal és a’hoz illendő sok szép jószágokkal tündöklő LORÁNTFY SUSANNAnak, Mostani Kegyelmes urunknak, az Fényességes RAKOCI GYORGYNEK,...” Őt szتمدővel később már kizárólag a fejedelemasszonynak ajánlva jelenik meg *Lelki Ábécé* című munkája.

Apáztai János: Magyar Logikatska, 1654.

Teleki Téka, Marosvásárhely

Ltsz: B O. 22459.

(ffkp: 56. oldal)

Marosvásárhelyen őrzik a könyv egyetlen fennmaradt példányát. 1654-ben jelent meg Gyulafehérváron. Apáczai Csere János 1625-ben született Erdélyben, Apácán. Kolozsváron, majd pedig Gyulafehérváron Bisterfeldnél tanult. A tehetséges fiatalembert Geleji Katona István Hollandiába küldte tanulni. 1651-ben avatták doktorrá. 1653-ban tért vissza Erdélybe, Gyulafehérvárra a kollégiumba. Ott székfoglalójában bírálta az iskolát, vitákat váltott ki a reformterveivel. 1655 után kénytelen volt Kolozsváron tanítani. Könyveiben a tanítás kérdésével foglalkozott (*Magyar Encyclopaedia* 1653-ban jelent meg Utrecht-ben).

Sárospataki Református Kollégium régi épülete

Sárospataki Református Kollégium – Múzeuma

(ffkp: 57. oldal)

A történelmi hagyomány szerint a Sárospataki Református Kollégiumot 1531-ben alapította Perényi Péter. Bár ezt a dátumot Szűcs Jenő az 1981-es évfordulós tanulmánykötetben pontosította, ez a dátum gyökeresedett meg a köztudatban. A képen látható Trója Huta Fazekas elnevezésű illetett régi kollégiumi épületek ma már nem állnak. Az új épületegyüttes készítésekor lebontották őket. Szerencsénkre egy ügyes kezű rajztanár lerajzolta

mind a két oldalról. A sok publikáció által ezek (vagy helyesebben ez) közismertek. Igaz ugyan, hogy ritkán látni a két ábrázolást együtt.

A Rákócziak kora fénykor a pataki Kollégium történetében. I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna anyagi támogatása lehetővé tette a magas szintű oktatást. Neves tanárok tanítanak – köztük Comenius – bővülnek az épületek.

Debreceni Református Kollégium ó épülete

Tiszántúli Református Kollégium Könyvtára, Debrecen

(ffkp: 57. oldal)

XVII. századi református kollégiumaink között Sárospatakot, Pápát, Debrecen, Nagyváradot, Gyulafehérvárat emlegetjük. A felsoroltak mindegyike jeles pedagógusairól is nevezetes. Az iskolák képi megjelenítése azonban nagyon körülményes. Nem maradtak fenn XVII. századi ábrázolások, ill. ma már nem azok az épületek állnak, lebontották őket. A most bemutatott XIX. század eleji ábrázoláson még a régi épület látható.

A fogarasi román iskola működési szabályzata

Fogarasi Egyházközség Levéltára, Központi Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár
Ltsz.: I.C 1.

(ffkp: 58. oldal)

Mérete: 32 x 21,5 x 5 cm

A fogarasi olá scholának rendi és törvényei

I. Az olá schola helyéről, épületiről és immunitásáról.

Az olá schola mindjárt a magyar schola mellett legyen az nagy haszonért, ugymint jobb módjával való inspectorért, az olá tanítványoknak magyarul való tanulásokért, értéséért, és viszont, hogy a magyar schola beliek is akiknek kedvek leszen hozzá szót és írást tanulhassanak.

Az oláhoknak legyen külön lakások, mind mestereknek, succrescendeknek, és külön való auditoriumok, udvarok, de az melyből köz ajtón öszve jár hassanak; kik szép egységben is tartoznak egymással élni: különben érdemeik szerint meg büntetnek az mesterektől.

Immunitások azon legyen, melly a magyar scholának.

II. Az olá mesterről.

- 1. Legyen igen jól olául írni mind szólni tudó, igaz tudományu tudós ember, a magyar reformata scholából való.*
- 2. Kinek hivatalja és beállatása Fogarasnak ura és főtiszti méltoságból legyen, a fogarasi ministériumtól, vagy consistóriumtól. Függése is egészen innen.*

3. Tanítson legelsőbben mind nagyot, kicsint az olá ábécére, azok betűk szerint, a jó igazán való olá írásnak, kiváltkép pedig az Fejérváratt nyomatott Ujtestamentumnak. Psalteriumnak és catechesisnek olvasására; aztán mindjárt és aközben is tanítsa őket capita catechetica olául, úgy mint, Miatyánkra, Apostoki crédora, Tiz parancsolatra, Keresztség és Urvacsorája szerzésére és az ecclésiái fenyítés rendelésére. Ennek felette az oláhul való éneklésekre, a szerint mint a karánsebesi és lugosi ecclésiákban (olá betűkkel kell leírni azokat) a catechesisre, az igazán való olá írásra. A grammatikusokat és egyéb succrescenseket, kik az egyházi szolgálatnak reménsége alatt az oskolában tartatnak, a prédikálásnak módjára is avagy csak gyengédebben a catechesisből.
4. Tanítson pedig mindannyi órákon legalább mint az magyar mester.
5. A magyar mesterrel jó correspondentiát tartson, mint egyenlő tiszteletbeli atyafiak, és mind ketten a tanítványokkal is tartsanak együtt egymás között, hogy sem az oláhok a magyaroktól, sem a magyarok az oláhoktól semminémü bosszusággal ne bántassanak. Nem tartván ezt meg az mesterek, a vétekek mivoltához képest, vagy a magistrátus büntetése szálljon rájuk, vagy csak elsőben előljáróban a consistorium censurája legyen rajtuk.
6. Az oláh templomban szorgalmasan a szent dolgok gyakorlására kiváltképpen vasárnapokon és innepeken és halott temetéseken ha kívánják eljárjon az egész scholával együtt és oláhul való éneklést a karánsebesi és lugosi ecclésiáknak énekek szerint peragálja, maga kántorkodván, vagy praecinálván.
7. A rendszerint való mindennapi könyörgéseket mentül hamarébb oláhul fordítván (melyben éljen az jól oláhul tudó embereknek segítségével is) maga mondja el az oláh templomban avagy csak addig, míg a rendszerint való oláh pap megtanulhatja és eltudja mondani.
8. Mestert oláh faluban addig ki ne adjon, valámig az oláhul való olvasást, írást prompte nem tudja, míg jól énekelni nem tud a catechesist meg nem tanulja, melynek rendszerint próbáját jelét mutattassa meg is véle, a közönség examenek idején a vizitátorok, cirkálók is megnyugodván rajta, salariumának a magistrátus ítéletiből és a consistóriumnak megegyezéséből megkiszabtatásának büntetése alatt.

III. A grammatikokról és egyéb succrescencekről

1. Az egész Fogaras földjén levő grammatikok mindenünnen tartozzanak ez fogarasi olá scholában tanulni bejönni, különben grammatikságokból kivettetnek a jobbágyi állapotra:

2. Mindenek előtte isteni félelemre szoktassák magokat, estve, reggel ordinarie magokban könyörögjenek, a catechesis végén a tanulók számára írott könyörgésekkel oláh nyelven.
3. Szorgalmasan tanuljanak és tanítsanak ha mely gyermek rájuk biztattatik.
4. Valamely tanítvánt mesterek híre nélkül magoghoz ne fogadjanak.
5. Minden este közönséges könyörgést tegyenek oláh nyelven a scholában, mint a magyar scholában szokott lenni, a kik elmulatják, elégséges okok nem lévén egy pénzzel büntetessenek.
6. A leckéknek mesterek híre nélkül el mulatójinak egy egy czipójokat vonják el.
7. A kik vasárnapokon az egyházi szolgálatot elmulatják praebandájok vonattassék el, adattassék másoknak, ha az heted- szakait azok akikben az rend lészen, egy pinzt adjanak; így akik az halott temetéseken is jelen nem lésznek.
8. A halott temetéstől a szerint fizessenek a mesternek és grammatikoknak, mint a magyar mesternek.
9. Valamely papságra menendő grammatik, vagy más akárki e fogarasi oláh scholában nem tanul, tanulást ott nem végzi, Fogaras földén pap ne lehessen. Ha valaki protopap, vagy falu be fogadnák, a magistrátus büntetésében maradjanak. Bé állott pap is jobbágygyá tétessék, hanem ha a scholában jönne mindjárt tanulni, cursusát ott végeznék el.
10. Külvaló pap, meter, Fogaras földjére ne jöhessen valamig az fogarasi oláh scholában arra való találtatik. Ha penig ott nem lészen, Fogaras földén valót fogadjanak, hogy valamint valamelly észvesztő ne jöjjön közőkben. Ha különben cselekednének, a magistrátus ki veti őket, és egyébként is megbünteti mindazokat, mind a protopapokat, falukat.
11. A grammatikoknak, akik már jól épültenek míg az scholában laknak is, szabad légyen kiváltképpen vasárnapokon, innepeken, egyébkor is, mikor érkeznek az fogarasi oláh templomban és falukon prédikállani, magok gyakrolásának okáért, mind az által a rend szerint való papnak hírével és meg egyezéséből.
12. A megy grammatikok és egyéb succrescens ifjaknak is elég gazdag szülei vannak, az scholához rendelt beneficiummal nem élhetnek, hanem a szülejének a világosságnak és abban való nevededésnek gyűlöléséből teljességgel nem akarnák táplálni őket, azonban az ifjak igen jó indulatuak volnának.

IV. Az schola vizotatoriról.

1. Az schola visitatori legyenek primario a fogarasi ministerek és a consistoriumbéli deákok értelmes, jó oláhul tudó két, három inspectorok, két-két mentől tudósabb bojérokkal és oláh prédikátorokkal együtt.
2. Tisztek ezeknek a scholát minden hónapban ad minimum meg cirkálni jó lelkiismerettel, mint járjon el minden rend, mester és egyebek tisztekben, mind nevelkedjenek a tanítványok az tudományban és a törvényt mint tartják meg.
3. Mégis ezeknek tisztek minden esztendőben két-két pulicum exament isntituáltatni. Tavasszal kéthétet Húsvét előtt és ősszel szüret előtt ugyan annyival, melyre convocáltassanak a fogarasi főtisztek autoritásából a bojérságnak és oláh papságnak az értelmes és egyéb illendő emberek is, hogy lássák a szép nevelkedést.
4. Ha kik vagy a gyermekek, vagy a succrescensek között bővebben való öregbülésért a tudományban a deáki scholában akarnak promoteáltatni, az oláh scholában végezvén dolgokat, ezen visitatoroknak hirekkel és akaratokból, itiletekből legyen; promoteálják is örömet a kik arra illendők.

V. Az oláh scholamester fizetésiről, és az scholai succrescenseknek sustentatiojokról

1. Az schola mesterek fizetése,

Mi tóllünk az schola mestereknek,

Pinz fizetés negyven forint	F1	40
Búza tizenhat köböl	Cub	16
Bora huszonöt veder		25
Sere nyolcvan veder		80
Verő marhája kettő	Nro	2
Avagy azért négy forint	Fi	4
Sajtja kettő	Nro	2
Fája huszon öt szekérrel	Nro	25
Bojéroktól pinz fizetése	Fi	50

Egy-egy tyuk esztendő által. Az több része a pinznek mivel minden bojérnak esztendőnként 50-50 pinzt kell adni, egy-egy tyukat, praebenda nélkül való succrescensek és szegény gyermekek számokra legyen.

A didactrum a fogarasi oláhok, görögök és az kívül való bojérok, gazdag paraszt emberek gyermekétől legyen a szerint, mint a magyar scholában; nem kíván sem a kívül valóktól, sem egyebektől duplumot. Az szegény emberek fiai és az scholában lakó succrescensek ingyen taníttassanak.

VI. Az alumnusok sustentációjok

1. Az scholában lakó szegényebb szerü grammatik ifjaknak, a legjobb indulatuakban nyoltznak per annualiter egy-egy személyre napjában négy-négy czipót rendeltünk várunkból adatni fogyatozás nélkül kiké is legyen legelsőbben a promotura a mesterségekre és prédikátorságokra.
2. Az oláh papok is sustentációjokra ezeken huszonöt-öt pinzt, egy-egy tyukot adjanak Fogaras földjén hasonlóképpen a faluk is huszonöt-öt pinzt adjanak.
3. Mely bojéroktól, oláh papokról és falukról való collectákat tartozzanak az udvarbirák két terminuson, úgy mint a publicum examennek idején, fideliter administráltatni sub poena totidem summae ab eorundem salario defalcandae, melyet a főtiszt exequalhat. Ezeken kívül is ha mit többen kelletnék a jobb épületekhez képest ezekhez adni, vagy penig megjobbítani, elváltoztatni ezekben arra való szabadságot magunknak és maradékinknak, sőt ezután is ez fogarasi földnek igaz legitimus vallásunk, a reformata religion levő urainak fenn hagyjuk és tartjuk.

Mi azért a rendeléseket és törvényeket mint amelyek sem a köz igazsággal, sem az ország törvényével semmibe sem ellenkeznek az Isten dicsőségére penig és az oláh nemzetnek épületekre felette szükségesek, aszerint a méltóság szerint, mellyel Isten kegyelméből ez fogarasi barontatust birjuk, mind egészen, mind penig minden czikkejében, rekesztékiben, helyén hagyjuk, javaljuk és megerősítjük iure perpétuo. Melyeknek úgy mint a köz jóra és legfeljebb az Isten dicsőségére igen szükséges constitutioknak szakadatlanul való megtartására a nagy Ur Istennek nevében kötelezünk minden utánunk következő successorinkat és azután is post nostrum defectum (melyet Isten távoztasson) ezen Fogaras földének minden legitimus urait in perpetuum! Ez Fogaras földi minden rendbéli fő és kisebb rendü tisztviselőinknek pengi, nevezett szerint pengi Gyerómonostori Kemény János urnak fogarasi főkapitányunknak constitualandó praefectusunknak, főudvarbiráinknak porkolábinknak, ispánoknak és ezen megirt Fogarasföldi minden rendbéli tiszteinknek, bojéroknak, protopapoknak és papoknak, mostaniaknak és jövődöbélieknek igen serio hagyjuk és parancsoljuk, hogy e rendeléseinket és törvényeinket in omnibus punctis et clausulis sancte et illibate, fogyatozás nélkül megtartsák in perpetuum, sub gravi indignationis animadversio-nisque nostrae et sigillo nostro nunitarum vigore et testimonio literarum mediante.

Datum in arce nostra Fogarasiensi, die tertia mensis Aprilis. Anno Domini millesimo sexcentesimo quiquagesimo septimo.

Susanna Lorantffi m. propria

(Magyar Protestáns Egyháztörténeti adattár VII. évfolyam, 112-118.)

A magyarfülpösi református templom fakazettája, 1642

Iparművészeti Múzeum

Ltsz.: 57.681.1-6.

(szkp: 59. oldal)

I. Rákóczi György és felesége, Lorántffy Zsuzsanna támogatásával készült, – az Örményeshez közeli – Magyarfülpös református templomának mennyezete. A legjobb XVII. századi erdélyi munkák egyike volt. Azért kell múlt időben beszélnünk róla, mert az 1913-as vihar pusztítása után ma már csak maradványai vannak meg Johannes Mensarius munkájának. Az Iparművészeti Múzeumban őrzött mennyezetdeszkák töredékei ma már alig sejtetik régi szépségét. A templomban csak a nyugati karzat áll. 1898-ban azonban lerajzolták eredeti állapotában, e rajz az Erdélyi Nemzeti Múzeum Régiségtárába, Kolozsvárra került. 54 táblából állt. Feliratai: „MINISTER ECCLESIE VALENTINUS In NOMINE SACRO Sanctae inDiviDuae Trinitatis Annis a paratu Virginis M:SEX:42 in Mense novemB. ex pristina desolatione cum omnis exumuris DEI bonite restau: Ratum Per Gene: domu. Nikol: Gaspar Templum ...” – „AUXILIO PRIMOGENITI SUBSID(i)O EXTE:nSO Illustris(si)morum domini domini GEorgii RakoCzi Dei Gratia PrinCIPIS Transilvaniae... ET dominae dominae Susannae Lorantffi Principissae Cum idem duoBus Filiis GeorGio et juniore SIGIsmundo Rakoczi foeliciter reGnant. Omnis quis invocaverit nomen domini salvus erit. Joel cap. 2. JOHANES MENSARIUS 1642.”

A mennyezet deszka temperával színesen festett fenyőfa. Sima léckeretben fehér alapon fekete-piros. Az egész mezőt betölti az inda- és virágdísz. 50 db + 1 töredék maradt meg.

Mérete: 86 x 98 cm.

Öreg Rákóczi György Graduáléja, Gyulafehérvár, 1636.

Marosvásárhelyi Református Kistemplom

(ffkp: 60-61. oldal)

I. Rákóczi György adományaként került Marosvásárhelyre ez a csodálatos Graduálé. Így nevezik az egyházi énekeskönyveiket. Ezek a reformáció első századában nagy számban készültek. Egy ilyen szép nyomtatott példány a most bemutatandó is. Első két lapja akár ki is betűzhető kötetünk fotóin. Az ajánlás végén találunk egy *Georgius Rákoczy* eredeti aláírást, mely alá ugyancsak kézzel jegyezték be a fejedelem jelmondatát: *Non est currentis neq volentis sed miserentis Dei Marosvasarheli ecclesaje.* („Azért nem azé a választás, akinek arra akarátja vagyon, sem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené.”)

„AZ KERESZTÉNI
VDVÖZITŐ HIT
NEK EGY NYOMBAN JARO
IGA ZSAGAHÓZ INTEZTETETT EKES RHYT
MUSU HYMNUSOKKAL, PROPHETAI LELEKTŐL
szerkesztetett Szent Soltárokkal örvendetes notáju Profakkal és több
fok nemű, született nyelvünkre fordított lelki ditséretekkal
es esztendőtszakai templumbeli kegyes Caeremontákkal
tökellatosan meg töltetett öreg

GRADVAL

MELLY MIND AZ ELSŐ FORDÍTÁSBAN VAGY
újonnan való szereztetésben, s mind penig az egy exemplárból másban
való irattatásban esett fogyatkozásoktól szorgalmasan megtisztó
gattatott, és sok hozzákevántatott szükséges részekkel meg öregbítettett
e

KESERVI DAJKA JANOSNAK

ÉS

GELEJI KATONA ISTVANNAK

ERDÉLY ORSZAGABAN LEVŐ MAGYAR

Keresztyen Reformata Ecclesiáknak Püspökinék, és az GYULA
FEHIRVARINAK Lelki Pásztorinak fáradságos munkájok által.

Es előben az bóldog emlékezetű Felseges BETHLEN GA
BOR fejedelem urunknak gondviseléséből az itt való FEIRVARI

Ecclesiából szolgálatra kezzel nagy öreg bötűkkel le iratott.
S molan immár Isten kegyelméből, s annak székiben ülő kegyel
mes urunknak RAKÓCI GYÖRGY Fejedelmünknek, keresztyé
ni szorgalmatoskodásából, az Istennek dicsőségére, és z Christus
nak az magyar nemzetsegben levő Ecclesiáinak, közönsé
ges javakra, még az irotnál is sokkal tellyesebben és
tisztábban nyomtattatott.”

A kolozsvári egyházközség 1664. évi leltárkönyve

Református Levéltár, Kolozsvár

Ltsz.: I. E 1.

(ffkp: 62. oldal)

A bemutatott leltárkönyv a fejedelemasszony halála után 4 évvel készült a Farkas utcai templom javairól. Ebben tételesen felsorolja azokat a tárgya-
kat, melyeket „*Lorántffi Susanna Kgl's Fejedelem Asszonyunk ajándékozot
Ecclsiánklhoz.*” Ezek: 1. Rojtos veres bársony szőnyeg, 2. reá való nyomtatott

bőrrel együtt, 3. selyemmel varrott abrosz, 4. scofiummal varrott keszkenő, 5. Arany fonallal varrott abrosz Ezeken kívül a megnevezett két pallos, kardok, arany gyűrűk, fülben vetővel együtt. E gazdag adományok közül ma csupán egy terítőt őriznek mindebből. (Lásd: *szkp: 12. oldal*)

A kolozsvári egyházközség 1664. évi leltárkönyve

Református Levéltár, Kolozsvár

Ltsz: I. E 1.

(*ffkp: 63. oldal*)

Az 1664-es leltárkönyv következő alapján I. Rákóczi György adományairól emlékeznek meg. Itt felsorolják: „Templomi edény következnek Az mellyeket Idvezült öregbik Rákótzai fejedelmünk ajándékozott az Ecclésiának. Úgy mint Úr vatsorájához való ezüst és aranymarhák.” Ezek: 1. Arany pohár arany tányérral, 2. gerezdes, kívül belül aranyozott kanna, 3. kisebb hasonló kanna, 4. hasonló formájú aranyozott ezüst kanna, 5. Keresztelni való ezüst korsó, kívül belül aranyozott.

Ezek sorából az arany kelyhet láthatjuk a Nemzeti Múzeum állandó kiállításán. A gerezdes aranyozott ezüst kanna talán hasonló volt, mint a bemutatásra került mádi, tolcsvai, sátoraljaújhelyi.

A kolozsvári egyházközség 1669. évi leltárkönyve

Református Levéltár, Kolozsvár

Ltsz.: I. C 6.

(*ffkp: 64. oldal*)

Az 1699-es leltár is megemlékezik Lorántffy Zsuzsanna adományairól:

1. „Egj veres bársony szőnyeg, kék selyem rojt körülé”, 2. „Egj reá való nyomtatott bőr”, 3. „Egj selyemmel... varrott abrosz”, 4. „Egj sárga szkofiummal varrott keszkenő”, 5. „selyemmel s arannyal varrott abrosz Mellyeket Lorándfy Susanna Fejedelem aszszony adott való az Ecclésiának.”

Lorántffy Zsuzsanna végrendelete, Sárospatak, 1659. Október 30.

Sárospataki Református Kollégium – Levéltára

Ltsz.: A. II.121.

(*ffkp: 65. oldal*)

Szomorú a sorsa a fejedelemasszony végrendeletének. Megmaradt. A Sárospataki Református Kollégium – Levéltára őrizte a II. világháború idejéig. Ekkor a híres könyvtár, levéltár legértékesebb, legbecsesebb darabjait megpróbálták megmenteni, biztonságos helyre menekíteni. Ezen válogatott darabok között volt a Végrendelet is. Ekkor Budapestre szállították és más ritkaságokkal együtt elveszett, talán Nyizsnij Novgorodban időzik 50 esz-

tendeje. Kit érdekel vajon ott, ez a számunkra becses darab? Csak remélni tudjuk, hogy eljön az a nap mikor hazakerülnek a pataki könyvtár könyvei és talán ez is. Akik a levéltárban kutatnak, azok azonban most is elolvashatják a végrendeletet, egy egykorú, egyszerű másolatról. Ennek szövege hiányos. Jelentőségére való tekintettel közzé tesszük ezt a dokumentumot *Szilágyi Sándor: A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése* (Budapest, 1875. 594-605.) alapján. Az 1999-ben kiadott ACTA PATAKINA I. szintén publikálta.

Lorántffy Zsuzsanna végrendelete

Atyának fiúnak és szentléleknek nevében. Én Lorántffy Susanna az néhai méltóságos fejedelemnek, tekintetes és nagyságos öregbik Rákóczi Györgynek, Istennek kegyelméből Erdélyországnak fejedelmének, Magyarország Rézszeinek urának és székelemeknek ispánjának megmaradott özvegye:

Szüntelenül gondolkodván ez világnak állhatatlanságáról és az emberi életnek hamar folyó elmúlásáról, úgy vagyon ennek előtte is töttem vala bizonyos dispositiókat. De holott az emberi gondolatok, az bölcsnek mondásaként csak elmúlandók és egyedül csak az Úrnak tan(á)csa állandó; ő szent fölsége az ő megvisgálhatatlan ítéletiből az én szerelmes és kedvem kereső fiamat, Rákóczy Sigmondot (kit nagy rész jószágomnak immediatus successorrá tettem vala) holtig való keresőségemre szemeim elől elvevé: annak okáért azon előb beni testamentumomat annihilálom és helytelenné tészem, végső testamentumomat és utolsó akaratomat ekképen rendelem:

Legelsőben is adok nagy hálákat az mindeneken szabadoson uralkodó szent istennek, hogy engemet az ő nagy és véghetetlen kegyelméből, az ő személyének hasonlatosságára teremtvén, keresztyén szülék által ez világra adott, és gyerme(k)ségemtől fogvást minden én érdemem kívül lelki és testi javaival meglátogatott, és ilyen szép élemedett időre juttatván minden nyavalyáimban és háborúságimban kegyelmesen gondomat viselte, sűrű szomorúságimban vigasztalóm volt s legfőképen pedig, hogy ő ismeretire vezérlett, az ő szent fiának, az Úr Jézus Krisztusnak halála érdeméért az ő anyaszentegyházában és választó serege köziben számlált, és az örök életben örökösített: mely kegyelmes uramnak, istenemnek, ki az ő szent fiával és vigasztaló szentlélekkel egy bizony örök Isten kezében ajánlom lelkemet, hogy az jövőendő feltámadáskor testemmel egyesülvén, melyet igaz hittel és erős reménységgel várok, ő szent fölségét színről színre láthassam és az megboldogult szentekkel az örök dicsőségben vég nélkül magasztalhassam. Amen.

Világi elmúlandó minden névvel nevezendő javaimat pedig, akar őstől maradtak légyenek azok, s akar pedig melyeket Istenben idvözült urammal kerestem, vagy halála után magam szereztem volna is, és ha melyeket ezután szerezhetnék is, mind Magyarországon s mind Erdélyben akar res

mobilisek, s akar immobilisek legyenek azok, kiket tudniillik másoknak nem hagytam volna, vagy ezután is nem hagynék hagyom az én fiamnak, Rákóczy Györgynek, Erdély országnak fejedelmének és mind két ágon levő maradékinak; de elsőben az fiúágon levőknek, azoknak defectusok után pedig az leányágnak az donatiókban engedtetett libera dispositióm szerint, valamig azokban csak egy ág fennmaradna is.

Rákóczy György fiam és mindkét ágon levő maradéki (kiket isten messze időkre terjeszsen) defectusa után (melyet Isten szent neve dicséretiért távoztasson), hogy az én javaim és keresett jószágim rendetlenül ne maradjanak, minthogy az boldog emlékezetű harmadik Ferdinandus császár és magyarországi koronás király urunktól ő felségétől azokrul való donantiókban libera dispositióm engedtetett, azért azokrul teszek ilyen rendelést:

Sáros-Patakot jószágával együtt, melyen mindenestül háromszázezer és tizenháromezer forint vagyon, az épületen és munitiókon kívül megnevezett fiam és mindkét ágon levő maradéki defectusán hagyom az egész nemes Magyarországnak, úgy, hogy sem ő fölsége fiscusa, sem más akárki valamely szin és fogás alatt, az nemes országtól el ne vehesse, szakaszthassa, valamig az felül specificált summát az épületnek és munitióknak árával az nemes országnak le nem tennék érette, hanem az nemes ország rendeljen egy felföldi lakos jó és istenes conscientiájú, helvetica confessión levő jó, zálogos, industriusus administratort, az ki jó instructióval ezen Sáros-Patakot jószágostól, expertus udvarbíró és számtartó által adminisztrálja; proventusát szedje, meggyőjtse és esztendőnként nem más ususra, hanem ezen felföldön levő végházbeli magyar, és nem más idegen nemzetből álló vitézlő rendek segítésére, egyet értvén az ő fölsége mustra és fizető mesterével az ország rendelkezébül erogálja, és azon perceptum és erogált proventusról Kassán a felföldi generalis, egri káptalanbeli nagyprépost és ezen felföldön levő tábla assessori, ismét Abaujvármegyei, Zemplén- és Sárosvármegyei viceispán előtt esztendőnként igaz számot adjon; hogy ezen proventus ne dissipáltassék, se ne evanescáljon, hanem az rendelt ususra és ország oltalmára convertáltassék.

Tokaj várát jószágostúl fiam és mindkét ágon levő maradéki defectusa után hagyom ő fölségének, az magyarországi koronás királynak és fiscusának; úgy, mindazonáltal, minthogy azon Tokaj vára jószágostúl vagyon háromszázezer forintban inscribálva, és az jó emlékezetű Dobó Ferencz testamentomában nekünk és több Zeleméri atyafiaknak úgy hagyta volt Sáros-Patakot, hogy az mi defectusunk után azon pataki jószág szálljon Balassy János gyermekire, Sulyok Anna asszonytól valókra, ki egy volt Dobó Ferencz édesanyjával, úgy mint: néhai Balassa Anna, Paczóth Ferenczné és Balassa Mária Paczoth Andrásné asszonyok maradékira; mely Balassa

Anna és Mária asszonyok maradékja és successora már Sennyei uramék: nem akarván azért ez iránt is az jó emlékezető Dobó Ferencz uram testamentomát violálnom, és az megnevezett két asszonyok posteritásának injuriát tennem, mivel az megemlített Dobó Ferencz uram testamentomakor az pataki jószág csak százhuszon(nyolc)ezer forintban volt inscribálva:

Az megnevezett két Balassa asszonyok posteritási Keresztúr avagy Tarczal városát azon tokaji jószágbúl azon specificált százhuszonnyolcezer forintban, Zemplén vármegyének akkorbéli viceipánja, egy szolgabírája, esküdtje által secluis quibusvis juridicis remediis et justitiis temporibus statim et de facto occupálhassák és mind addig bírassák, valamig az ő fölsége fiscusa őket az megírt százhuszonnyolcezer forint summárúl nem contentálja. Nem lévén már az több Zeleméri atyafiaknak ezen pataki jószágon semmi közök, mivel ők magok jussáért tőlük contentáltattak és minden successio fentartás nélkül azon jószágbéli jussoknak és successiójuknak cedáltak, arrúl emanált contractus szerént.

Munkács várát jószágostúl fiam és mindkét ágon lévő maradéki defecusa után: minthogy idvözült édes uramnak és fiamnak némely közelben való és fiú ágon levő atyjafia mind magamhoz mind fiamhoz elkezdett jó akaratját idegenségre változtatta és reménségünk kívül hozzánk való atyafiúi szeretetiben meghidegedett, elannyira, hogy idegenben is alig tapasztalunk hozzánk annyi vadságot: minek okáért nekünk is elszánt jó akaratunkat el kellett róla fordítanunk, azon Munkács várát azért jószágostul benne levő munitióknak és épületeknek árával hagyom Forgács István és János uramék fiú ágon levő helvetica és evangelica confessióban örökösen és álhatatosan megmaradó gyermekeinek egyenlőképen. Hol penig nekik fiú ágon magvak szakadna, vagy Augusztana és Helvetica confessiótúl deffiniálnának, azon Munkács vára szálljon Kemény János uram és Kemény Simon feleségétúl Alia Máriától való fiú ágon levő gyermekire. Vagy ha azok is deficiálnának, Bakos Gábor uram és fiú ágon levő gyermekire; vagy azok is deficiálván Dániel János uram fiúágon lévő gyermekire successive. Úgy, hogy ezen legatirusok is az evangelica és helvetica confessióban állhatatosan megmaradjanak. Kik azon várat bírassák kétszázezer forint capitalis summában, és az épületek árában huszonötezer forintban; mivel annyiban vagyon inscribálva, és az ő fölsége annuentiájával huszonötezer forintig extendátik, hogy mi, maradékink és legatariusink építhessünk rajta.

Ezt mindazonáltal nem inermittálván, hogy akar Forgách uramék, akár Kemény vagy Bakos vagy Dániel János uramék maradéki apprehendálják és vegyék kezekhez Munkács várát jószágostúl, de az erdélyi végházak már Jenővel török kézben jutván, Várad építésére a capitális summából adjanak százezer forintot. Diós-Győr épületire penig tíz ezer forintot. Hol penig ezen

várat jószágostúl igaz Evangelica és Helvetica confessiόν lévő Forgách István és János uramék fiúágon levő maradéki aprehendálnák, tartozzanak úgy is Kemény János uramnak és Kemény Simon Alia Máriától való mindkét ágon levő maradékinak negyvenezer forintot az capitalis summából depónálni. Mely summa pénzrűl vagy jószágrűl Kemény János uram semmi dispositiót ne tehessen; hanem az ő kegyelmének legált summa vagy jószágbeli portió is halála után Kemény Simon felesége Alia Máriától való gyermekekre maradjon.

Regécz várát is jószágostól fiam és mindkét ágon levő posteritásinak defectusa után hagyom praecise csak Forgách István uram két fiainak és azoknak fiú ágon levő haeresinek elsőben, illis vero deficientibus leány-ágon levő posteritásoknak is successive; úgy mindazonáltal, hogy keresztyén helvetica confessióban állhatatosak legyenek, abban végig megmaradjanak, vallásokon levő fürendeket, egyházi és scholabeli tanítókat szeressenek, böcsüljenek, és legelső gondjok is az Isten dicsőségének előbb mozdítására és keresztyén helvetica vallások terjesztésére igyekezzenek. Bírják pedig ezen Regécz várát jószágostúl kétszázhatvanezer forintban, mivel annyiban vagy on annuentiánk, hogy elhagyhassuk; és ezen regéczi summából tartozzonak elsőben is ónodi végháznak épületire húsezer forintot letenni. Annak utána Szendrőnek megépítésére is még annyit.

Az erdélyi helvetica confessiόν lévő ecclesiákra és scholákra ad dispositionem Episcopi et Seniorum earundem Ecclesiarum ismét húsezer forintot. Item Alia Mária, Bakos Gábor uram, Máriássy Istvánné, Ibráni István és Mihály uramék mindkét ágon levő maradékinak hatvanezer forintot, melynek hasonfele Alia Mária maradékié, az felével pedig osztozzanak aequaliter az megnevezett több legatariusim, úgy hogy melyik közölök medio tempore deficiálna, annak portiójában succedájonak az superstesek reciproce.

Ugyanazon regéczi summából adjon továbbá az apprehens legatarus oda fel az Dunán túl és innen levő helvetica confessiόν lévő ecclesiáknak sustentálásokra húsezer forintot; az mely summát azon ecclesiáknak inspectoriel ne tékozzoljanak, valamely haszontalan helyre ne convertáljonak, hanem azon vagy jószágot, vagy valamely hasznos örökséget szerezzenek, melynek jövedelméből esztendőnként mind mestereket taníttasson s mind szegény igyefogyott ecclesiákat praedicatorokat és deákokat segíthessenek, hogy ezzel is az istennek igaz tiszteleti naponként jobban és nagyobb előmenetellel gyarapodjék. Erre pedig legyen vigyázások oda fel való, keresztyéni vallásokon levő secularis és egyházfi-rendeknek.

Ennek felette mégis ezen regéczi jószágot kezéhez vevő legatariusom tartozzék adni Bossáni Mihály és Goszthoni Miklós Zeleméri ágból álló

maradékjoknak, a kik evangelica vagy helvetica confessiön lennének, húsz ezer forintot, mely summával ezen specificált atyafiak mind két ágon levő maradéki egyaránt osztozzanak.

Ezen felül megírt tokaji, munkácsi és regéczi várakban és jószágokban való legatariusim és successorim penig tartozzanak az hova és kinek mennyi summát legáltam igazán megadni, és kit-kit az ő legatumáról fogyatkozás nélkül successivis vicibus intra spatium triennii a tempore apprehensionis bonorum computando megelégtíteni és mindenkinek legált summáját épen integraliter megfizetni.

Melyet ha nem cselekednek, tehát az ő legatumáról meg nem elégített pars azon legatariusom vagy successorum ellen, kitül neki contentálásának kellettnek lenni, azon vármegye viceispánját egy szolgabírájával és esküdtével, melyben azaz vár vagy jószágra találtatik, honnan az legált summának meg kellettnek adatni, kihíhassa és quibusvis juridicis remediis ac supertfugiis exclusis quin et justitii temporibus non obstantibus annyi summát érő jószágot elfoglaltathasson a mennyit mi nekik legáltunk, és mind addig bírassák, valamig kinek-kinek az ő legált summája meglészen adva.

Király-Helmecz és dobó-ruszkai jószágot fiam és mind két ágon levő posteritásinak defectusa után hagyom keresztyén vallásomon levő pataki scholára, úgy, hogy ez felföldi nemes Zemplin, Abaújár, Ungh, Szathmár és Szabolcs vármegyékbeli helvetica confessiön levő böcsületes úri és nemes rendek azon vármegyi ecclesiák seniorival és az praedicatori rendek eleivel legyenek azon jószágoknak inspectori és főbb gondviselői; kik egyező értelemből lelkek és idvességek alatt egy industrius, hiteles, vallásukon levő keresztyén, böcsületes és zálogos nemes ember administratort rendeljenek és az által azon jószágoknak jövedelmére gondot viseljenek; azokból esztendőnként húsz nemes ifjaknak asztalt tartsonak, kik magok sustentálására elégtelenek volnának. Az többit az scholának épületire és az jószágnak oltalmazására fordítsák, tudván hogy ezen az földön kiváltképpen való seminariumja az ecclesiának az pataki schóla. – Ha mi penig ezen király-helmeczi és dobó-ruszkai jószágok proventusiból az megemlített számban levő nemes ifjak asztaltartásból, scholának építéséből és az jószág teneálásra való költségtől maradna; melyre szorgalmatosan intendájonak és lelkek idvösségek alatt vigyázzonak magok is az felül specifiált inspector uraim, hogy azon superfluum, avagy feljebb declarált szükségtől megmaradt jövedelmek más ususra el ne tékozolhassanak; hanem az pataki scholamesterek és classicus praetorok segítésére (ha valamint azoknak fizetések elvétendőek) vagy penig academiákban menő deákok tanítására convertáltassanak és fordítottassanak.

Ne legyen pedig soha semmi időben fiamnak és maradékinak semminemő szükségéért ezen helmeczi és dobó-ruszkai jószágból szabados valamint eladni, zálogítani, vagy akarmi okból is elidegeníteni. Melyet ha cselekednének tehát a felülemlyített öt nemes vármegyébéli inspector urak, nemesi és praedicatori rendek csak egyik vármegye vice ispánjának is erejével, egy szolgabíró és esküdt mellett levén, akármely törvénybeli remediomokat és executitót remonáló időket nem respectálván, azon királyhelmeczi és dobó-ruszkai jószágokhoz, melyeket fiam vagy maradéki eladatnak, zálogosítanak vagy elidegenítettenek volna, minden pénz letétel nélkül hozzányúlhassanak, elfogadtathassák, és az pataki schóla számára appliciálhassák és fordíthaták.

Tarczali régi házamat ahhoz való szőlőkkel együtt fiam és mind két ágon levő posteritásinak defectusa után hagyom oda fel való vallásomon levő komáromi, pápai, érsekújvári, nagyszombati, nagygyőri ecclesiákra és scholákra, hogy mivellettven az szőlőket, valamint azoknak minkájátul megmaradna, fordíttassék azon ecclesiákban és scholákban tanító praedicatorokra és mesterekre.

Arra pedig viseljenek gondot az oda való helvetica confessión levő fő secularis rendek és superintendensek, hogy azon curiának és szőlőnek proventusi másra ne fordíttassanak, hanem praecise csak az specificalt ususra, mindenik ecclesiának, scholának, és tanítónak az ő állapotjuk szerént proportionaliter; mindazonáltal álljon szabadságában azon dunamelléki fürendeknek és praedicatoroknak, ha nagyobb commoditásért azon curiát és szőlőket eladják is és az árán ott közel helyekben oly örökös jószágot vagy örökséget szereznek, melyből a megnevezett ecclesiákat és scholabeli tanító-rendeket susentálhassák.

Tokaji régi curiámat, mely mostan is közönségesen Zeleméri háznak neveztetű, ahoz való minden szőlőkkel együtt, fiam és mindkét ágon levő posteritási defectusa után, hagyom Bakos Gábor uram fiú ágon levő maradékinak, vagy ha azok deficiálnának, vagy nem lennének, leányágon való posteritásinak is, egymás után; úgy mindazonáltal, hogy ők is az igaz evangelica vagy helvetica confessióban megmaradjanak, abban állhatatosak legyenek, és vallásokon levő fürendeket és tanítókat böcsüljenek, azokat tehetség szerént promoteálják és azzal is istennek tiszteletit és dicsőségét terjeszszék. Egyébiránt azon tokaji curiám és szőlők is szálljanak vallásomon levő pataki scholára.

Mivel pedig nem régiben obtineált donatiónak vigora szerént szabadságunk adott ő fölségétül, hogy Telki-Bányát is örökösen másnak elhagyhasuk: azon falút azért fiam és mind két ágon levő posteritási defectusa után

hagyom Giczei Gábornak és mindkét ágon levő maradékinak egymás után successive.

Lednicze vára jószágostúl fiam és mind két ágon levő posteritási defectusa után szálljon az Zeleméri familiából származott atyafiakra, arrúl való köztök és köztünk emanált és költ contactus szerént uppori és icsépi portiókkal együtt.

Az mely százezer tallérunk vagyon ő fölségénél, esztendőnkét hat-hat ezer tallér inferessével együtt, ha ő fölsége addig, míg élünk meg nem adná, szálljon az is fiamra és maradékira; de úgy hogy annak is interssébiül tartson kétszáz lovast esztendőnként Szerencsen, az szükség úgy kívánván ezen felföldnek és Hegyaljának oltalmára, azokon kivel, melyeket mostan Ónodban haza oltalmára tartunk.

Ha penig az capitalis summa fiúink idejében, és maradéki idejében sem adatódnék meg, azon százezer tallér is, hatezer tallér interesséjével együtt maradjon az nemes országnak és Magyarország felső részeinek, azokban levő végbeli magyar vitézlő népeknek fizetésekre.

Valamiben penig az én halálomnak idején az jószágbeli ecclesiák, és scholák, de kiváltképpen az pataki schola maradna, fiam és maradéki is azon rendben és állapotban tartsák meg őket; praedicatoroknak, mestereknek és deákoknak elrendelt beneficiumjokat fogyatkozás nélkül megadassák. Legyen penig mindenkor az pataki scholában annyi academicus mester és classicus praetor, mennyit az szükség kíván és az scholának inspectori rendelnek. Kik is minemő rendet és módot tartsonak az tanításban, azon mesterek és praeceptoroknak rendeltem, azokat fogyatkozás nélkül megadassák fiam és maradéki is nekik.

Hol penig fiam és maradéki azon pataki scholabeli mesterek és praeceptorok elrendelt fizetéseket akarmi okból is megadni nem akarnák: tehát az felül nevezett öt vármegyebeli helvetica confessión levő úri nemes és egyházi rendek az király-helmeczi és dobó-ruszkai jószágokhoz mindjárt hozzányúlhasson és az pataki schola számára mindjárt elfoglalhassák. Ehhez tartsák penig magokat több legatariusink is és jószáginkban az mi dispositiánk szerént leendő successorink.

Taníttasson penig az fiam és maradéki esztendőnként két-két deákot oda fel az academiákban kik az pataki scholamesterségre lehessenek jövendőben alkalmatosok; hogy valamiért mesterekből az schola meg ne fogyatkozzék. Sőt az dunamelléki ecclesiákban is provideálhassanak mesterekből, tudván azt, hogy azok magoktól elégtelenek deákok taníttatására. Lám nem megyen az százezer tallérnak interesséje mindenestül az Szerencsen interteneándó katonák fizetésére. Minekokáért annak superfluumjából és az helmeczi, do-

bó-ruszkai jószág jövedelméből taníttathatnak continue két deákot s többet is.

Istenért kérem az édes fiamat, minden feltett célja és életének legjobb vége legyen az, miként minden tehetségével segíthesse az isten tiszteletit és ecclésiáknak gyarapodását, előmenetelit.

Rákóczy Ferencz unokámnak házasságára hagyok két rendbeli köves marhát, és az öltözetnek javaiban is két rendbelit mindenik felében. Ittem két arany pohárt, száz öreg ezüst tálat és huszonnégy öreg darvas kupát.

Ha pedig fiamnak és mind az két ágon levő posteritásinak defectusa (kitül az úr isten szent neve dicsőségéért bennünket oltalmazzon) (lészen) az én arany és ezüst művemből Rákóczy László uramra és maradékira szálljon tizenöt ezer tallér érő arany és ezüst mi is és marha.

Jámbor szolgálímnak holtom után, ha fizetésekben fogna valami restálni, a fiam adassa meg nekik és épen contentáltassa őket; lám isten áldásából én eleget hagyok neki. Építő és nem pusztító anyja voltam én, látják és jól tudják azt mindenek.

Ha mit valakinek adtam volna, vagy adnék ezután is, az én adományokban meg ne háborítsa, kiváltképen az közönséges jóra és az ő hasznára igyekeztvén mind én s mind pedig idvözült uram nevelni az szolgálakat. Böcsülje inkább őket, mintsem idegenítse magátúl, jól meggondolván, hogy úgy folynak jól és szerencsésen dolgai, ha jól tanult szolgálak lesznek mellette és jószágában.

Egyéb rendelésimet is fiúi engedelmességgel teljesíteni igyekezzék is; jól meggondolván azt, hogy isten megszokta áldani az olyatén fiakat, kik édes atyjoknak, anyjoknak istenes és jó rendeléseket, akaratjokat meg nem vétik, hanem sőt inkább teljesíteni igyekezik.

Az nagy hatalmú istenre s lelked idvösségére készeritelek, édes fiam, tiszta keresztyén vallásodban légy buzgó és állhatatos; azt minden istenes útakon s módokon elébb mozdítani igyekezzél; gyermekidet is abban neveljed és oktassad, kicsin koroktól fogvást isten dolgainak megtanulására és az ő szent tiszteletire szoktassad. Az kik az igaz keresztyén vallásnak követői, szeretői és elébb mozdítói, azokat szeressed, böcsüljed s abban segítsed; bizonyos levén benne, hogy úgy mehetsz elől minden dolgaidban; békességes országlásod is úgy lészen, ha istennek tiszteletit, tiszta, igaz vallásodat igyekezel inkább promoteálni, mint sem akadályozni. Hogy mások is példát vévén tüled, annál nagyobb szorgalmazással építsék az istennek anyaszentegyházát. Végy példát édes atyádról és énrólam, édes anyádról. Semminek mi nem köszönhetjük, isten irgalmassága után, ez világi jókban való előmenetelünket, hanem egyedül csak annak, hogy az istennek tiszteletit, tiszta,

igaz keresztyéni vallásunkat a mi erónk és tehetségünk szerént előmozdítani és azt oltalmazni igyekeztünk.

Midőn pedig az életnek ura ennyi keserves könnyuhullatásimat és szomorúságos búsulásimat megelégedvén ez árnyékvilágbul kiszólít, akár itt kin s akár ott benn Erdélyben – temetésem legyen az fejérvári templomban, mint-hogy szerelmes idvözült uram és az édes fiam is ott fekszenek. – Mint és hogy legyen pedig temetésem, arról már bizonyos rendelést is tettem.

Ha pedig itt kinn leszen halásom, testemnek bevitele és ott letéte felől miképen disponál az fiam, álljon az ő jóakarattjában. – Istentől vérszi jutalmát, ha őtet istenesen és jól nevelő anyjának utolsó böcsületit megadja; istennek parancsolatja és fiúi engedelmissége is azt kívánván.

Mivel pedig egyedül csak istennek hatalmában vagyon az is meddig tartson életben ez árnyékvilágban, ha valahogy addig ez testamentomomat bizonyos okra nézve valamelyest részében kellene változtatnom, elvennem benne, vagy hozzáadnom, avagy ezen dispositióm után is, akárkinek jószágot, örökséget és akármi névvel nevezendő ingóbingó marhát, egészséges vagy beteg koromban, akárminemő conditiókkal kezem írása és pecsétem alatt való levelekkel adnék, avagy hagynék: annak is helye és ereje legyen, nem különben mint szintén ezen testamentomomnak és dispositiómnak.

Végezetre és utólszor, édes fiam, szerelmes házanépeddel együtt az nagy hatalmú szent istennek gondjaviselése alá ajánlak; sok időkre terjeszsze mind magadnak, mind szerelmesidnek életét szerencsésen; legyen minden dolgaiddban te gondviselő és őriző istened; igazgassa szívedet, bírja lelkedet, minden te cselekedetiddel egyedül csak az ő szent nevének dicsőretire. Adjon keresztyéni vallásodban buzgóságot és tökéletes végig megmaradást; hogy nem csak névvel, hanem ugyan valósággal feleless meg keretyéni nevednek. Adjon okosságot, hogy az minemő tisztben ő fölsége helyheztetett, annak elégségében megfeleless; alattad valókat istennek parancsolatja szerént igazsággal és kegyes fejedelmekhez illendő szelídséggel igazgathassad. – Oltalmazzon minden belső és külső ellenségid ellen; adjon békességes birodalmat és országlást; engedje, hogy mikor te is megfutod istenesen az te pályádat, láthassalak az ő szent országában boldog örömmel. Amen.

Ezen testamentomomat töttem Sáros-Patakon, sok szomorúságim és szübeli keserűségim miatt megbágyadt állapotomhoz képest ép elmével és türhető egészségben. Die 30. Mensis Octobris Anno Domini 1659.

Susanna Lorántfi m. p.

(L. S)

Sárospatak látképe, 1685.

(ffkp: 66. oldal)

A látkép a Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György életében kiépült külső és belső várat ábrázolja. Hiteles ábrázolásként tekinthetünk az ismeretlen mester XVII. század végi munkájára, melyet Bécsben őriznek. Magas tetejével magára vonja figyelmünket a hatalmas Vörös-torony, láthatjuk még az ép várfalakat, a Tömlöc-bástyát, a palota-szárnyakat, a Vízikaput. Utóbbi a vár kocsis- és gyalogos bejárata a Bodrog felől. A vártemplom ebben az időben református. Sajnos a XVII. század közepére kiépült várat nem sokáig láthatták így a kortársak. 1702-ben Bécsben rendeletet adtak ki a magyarországi várak lerombolására. Patakon is végrehajtották ezt. 1702 májusában Nigrelli felső-magyarországi főkapitány parancsára a bástyákat felrobbantották, véglegesen megsemmisült az erődrendszer. A Vörös-tornyot is használhatatlanná tették: *„tetőzetétől megfosztották, lépcsőit lerontva, bejáratát és ajtóit eltorlaszolva a bekövetkezendő pusztulásra hagyták.”* Ekkor dőlt le a felső szint DK-i sarkánál a fal, azóta a negyedik torony hiányzik (ma is).

Építési felirat a sárospataki várból, 1627.

MNM Rákóczi Múzeuma

Ltsz.: 58.8.18.

(ffkp: 66. oldal)

Az új Bástya építésének zsoltaérfeliratos vörösmárvány emléktáblája. Ezen is I. Rákóczi György ismert jelmondata tűnik fel, a felirat alsó két sorában az építkezés adatait olvashatjuk.

„NON EST CVRRENTIS NEQ VOLEN. SED MISEREN. DEI.

PSAL. XXVI. SICONSISTANT ADVERSV MECASTRA NON TIMEBIT
COR. MEUM

HOC PROPVGNACVLV AVSPICE DEO FREGI CVRAVIT SPLIS AC
MAGC DNVS

GEORGI RÁKÓCZI DE FELSEO VADASZ COMES BORSODIEN ANNO
M. DC. XX. VII.”

(„Ezt a bástyát Isten kegyelméből a tekintetes és nagyságos felsővadászi Rákóczi György úr borsodi főispán építtette az 1627. esztendőben”)

Nagysáros vára, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: T. 2389.

(ffkp: 67. oldal)

A korabeli ábrázoláson (Houfnagel metszete, 1617.) nagyon jól látható a vár medencét uraló kiváló földrajzi fekvése és a lábánál elhelyezkedő kastély. A várról lásd még: *szkp: 34. oldal*

Mérete: 32 x 44,5 cm

A nagysárosi kastély, XX. század eleje

Országos Műemlékvédelmi Hivatal Fotótára

Ltsz.: 185045.

(ffkp: 67. oldal)

A nagysárosi uradalmat a XVII. században megszerző Rákócziaknak már nem biztosított kényelmet a hegytetőn épült vár, így építkezésbe kezdtek. A reneszánsz kastélyról 1613-ban már hallunk „a városban levő kő udvarház”. 1617-ben már láthatjuk Houfnagel metszetén. Kedvelt tartózkodási helye volt a Rákócziaknak ez a kéttornyos kastély. 1701-ben itt fogták el II. Rákóczi Ferencet. A kastély a II. világháborúban elpusztult, romjait elbontották. Egy közelmúltban állított tábla emlékezteti az arra járókat az épületek mulandóságára.

Makovica vára, XX. század eleje

Országos Műemlékvédelmi Hivatal Fotótára

Ltsz.: 185051.

(ffkp: 68. oldal)

Leírása: *szfkp: 35. oldal*

A zborói Rákóczi kastély, XX. század eleje

Országos Műemlékvédelmi Hivatal Fotótára

Ltsz.: 97.947.

(ffkp: 68. oldal)

Makovica várának megszerzése után Rákóczi Zsigmond kastélyt épített a faluban. Ez a négyszögletű, kerek saroktornyos épület kedves tartózkodási helye lesz a családnak. Zsigmond fiai közösen öröklik Zborót, a legkisebb Pál lakott itt a kastélyban. Sokat időzik itt György, a hagyomány szerint ő ültette a nevezetes hársfasort. Levelei keltezésén is szerepel a 100 hársfa. A XVII. században épül a kastély melletti templom is.

Nevezetes történelmi esemény is zajlott itt: 1666-ban itt tartotta esküvőjét I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona. A Wesselényi összeesküvés szálai

talán itt kezdtek el szövődni és a bukás után ide vonult vissza a megtorlástól megmenekült I. Rákóczi Ferenc. Itt is halt meg 1676 nyarán.

Ma már természetesen nincsenek meg az évszázados hársfák, de ami szomorúbb, nincs meg az épület sem. 1914-ben az orosz betöréskor harci cselekmények zajlottak a környéken, súlyosan megsérült a kastély és a templom. Azóta a kastélynak már nyomait sem találjuk. (Véleményem szerint az a közeli romos épület nem azonos a Rákóczi kastéllyal.) A templom reneszánsz pompájában segítségért kiállt. Fenséges látvány, kár hogy nem lehet a belső részét is megnézni.

Munkács vára, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: T.598.

(ffkp: 69. oldal)

Mérete: 29,8 x 19,6 cm

Leírása: szkp: 36 oldal

Ónod várának romjai, XX. század eleje

Országos Műemlékvédelmi Hivatal Fotótára

Ltsz.: 180778.

(ffkp: 70. oldal)

Leírása: szkp: 33. oldal

A görgényszentimrei Rákóczi kastély, XX. század eleje

Országos Műemlékvédelmi Hivatal Fotótára

Ltsz.: 91.22.

(ffkp: 70. oldal)

Leírása: szkp: 37. oldal

A marosvécsi kastély, XIX. század

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: 53.907.

(ffkp: 71. oldal)

Mérete: 33,1 x 24,8 cm

Pompás környezetben a Maros fölé emelkedik ez a négy saroktornyos várkastély. A Kendyek, Bocskaiak és a Bethlenek építették. A XVII. század óta a Kemény család tulajdona.

Az alvinci kastély, XX. század eleje

Országos Műemlékvédelmi Hivatal Fotótára

Ltsz.: 128.236.; 55869.

(ffkp: 71. oldal)

A középkori kolostor épületet Fráter György alakította át. Bethlen Gábor 1617-től szabályos hatszög alaprajzú, szögletes sarokbástyás, középudvaros kastélyt épített. Tervezője: Giacomo Resti. Díszes reneszánsz nyílás-keretei XVII. századiak. A XVIII. század óta, pusztul, mely folyamat az elmúlt 50 esztendőben szinte megfordíthatatlanná vált.

Kolozsvár, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: T. 2311.

(ffkp: 72. oldal)

Mérete: 14,3 x 26 cm

A XIII. században már városi kiváltságai vannak az itt élő szászoknak és magyaroknak. Idővel a magyarok többségbe kerültek a városban. A XVI. században már a magyarság központja, élénk a kereskedelem, fejlett az ötvös ipar (kincses Kolozsvár), jobbra unitáriusok. Mintegy 80 országgyűlést tartottak itt.

Brassó, XIX. század

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: T.85.

(ffkp: 72. oldal)

Mérete: 20,3 x 25,7 cm

A XIII. században a német lovagrend telepedett meg a Barcaságban. Az Árpádok alatt vagyonosodó város igyekszik kiváltságokat szerezni. Mohács után a városi hatóság hatalma megnövekedett. 1542-ben Luther hitére térnek a szászok, a magyarok Kálvin követői 1598-tól.

Nagyszeben, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: 4657.

(ffkp: 73. oldal)

Mérete: 11,4 x 15,4 cm

II. Géza király alatt betelepült szászok alapították, akik a Vörös-torony szorost védték. A középkori Erdély legnagyobb iparos és kereskedővárosa, művelődési központja. Az erdélyi szászok legfőbb központja, politikai szer-

vezetének székhelye, a szebeni királybíró a szászok ispánja. Három falóval a XV. századi Erdély legerősebb, bevehetetlen vára. A XVII-XVIII. században már szűknek bizonyult a falak övezte város, a falakon kívül is terjeszkedni kezdtek.

Medgyes, 1675 körül

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: T 4660

(ffkp: 73. oldal)

Mérete: 12,1 x 6,5 cm

Királyföld szabad királyi városainak egyike (Schollenberger rézkarca). Szászok alapították. 1545-ben itt csatlakoztak a szászok az ágostai hitvalláshoz. 1605-ben itt tette le fejedelmi esküjét Bocskai István. II. Rákóczi Györgyöt itt fosztották meg fejedelemségétől, de itt is választották újra 1658-ban.

Segesvár, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: 4661.

(ffkp: 74. oldal)

Mérete: 14 x 9 cm

II. Géza idejében betelepült szászok lakják. A város részint a várhegyen, ill. annak lábánál terül el. A XVI. századik a hegyen épült városrész volt a város központja, később a hegy tövében épülő alsó város. Itt választották az erdélyi rendek I. Rákóczi Györgyöt és Kemény Jánost fejedelemmé. 1676-ban majdnem az egész város leégett.

Szatmár vára, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: T 3889.

(ffkp: 74. oldal)

Mérete: 28,5 x 36,8 cm

A vár előzménye a magyarok építette földvár. A török korban fontos végvár volt. A vár 1645-ben került I. Rákóczi György kezébe. A XVIII. században lerombolták. Az egykor híres várnak mára már nyoma sem maradt

Székelyhíd, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: T 806.

(ffkp: 75. oldal)

Mérete: 20 x 33 cm

Egykor a székelyek telepe volt, akik az Ér ingoványának átkelőhelyét (hídját) őrizték. 1460-ban a Zólyomiak kaptak engedélyt vár építésre. A török időben fontos végvár. XVII. századi tulajdonosát, Zólyomi Miklóst 1633-ban fej- és jószágvesztésre ítélték. 1661-ig fejedelmi birtok (Ssina Lucas Georg metszete). I. Rákóczi György építkezései során terméskőből és téglából épített szabályos négybástyás várrá alakították. 1642-ben a gyulafehérvári ágyúöntőház termékeivel fegyverezték fel. 1665-ben rombolták le.

Kővár, XIX. század

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: T 5909.

(ffkp: 75. oldal)

Mérete: 29,6 x 37,5 cm

A Lápos-völgye fölé emelkedő Kővár (Holsn metszete) eredete a XIII. századra nyúlik vissza (Kővár-vidék). A fejedelemség idejében stratégiai helyzete miatt kiemelt fontosságú. Az Erdélybe vezető utat biztosítja Szatmár és Nagybánya felől. I. Rákóczi György idejében folyamatosan erősítették (bástyák, kőbélésű árkok). Zólyomi Dávid 18 évig raboskodott itt. I. Rákóczi György a perbe fogott és elítélt szombatosok egy részét ide záratta. A Rákóczi-szabadságharc után részben felrobbantották. Az egykor hatalmas erődítménynek ma csak elenyésző romjai láthatók.

Magyar nemes és nemesasszony, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: 58.866.

(ffkp: 76. oldal)

A XVII. századi főúri viselet bemutatásának példaként választottuk ezt a metszetet. Kiállításunkon egy paszomány díszítésű női viseletrekonstrukciót és egy férfi XVII. századi mentét csodálhatnak meg a látogatók.

Bethlen Gábor, I. Rákóczi György és II. Rákóczi György tallérja

Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára

(ffkp: 77. oldal)

Bethlen Gábor korában a pénzverés nagyon termékeny. I. Rákóczi György újra beindítja a nagybányai és a gyulafehérvári pénzverőházakat. Pénzei: Negyed arany, aranyforint, két-, öt-, hat-, tízszeres aranyforint, tallér, másfél tallér, kéttallér, negyedtallér, féltallér, másfél-, három, hatgaras, bányász bárca. II. Rákóczi György új névértékként vezeti be a hét-, tizenkét-, és tizenháromszoros aranyforintot. Az ezüstpénzek közül hiányoznak a garasok, újra van dénár.

Bethlen Gábor tallérjának egyik oldalán: Mellkép, balra vértben, tollforgóval díszített kalpaggal, jobbjában jogar. A másik oldalon: Zárt korona alatt kartusok közt négyes osztású pajzsban Erdély, Oppeln és Ratibor címere, szív-pajzsban a Bethlen címer. I. Rákóczi György tallérjának egyik oldalán: Mellkép, balra vértben, tollforgóval díszített kalpaggal, jobbjában a vállára támasztott jogar. A másik oldalon: Korona alatt, pajzsban Erdély és a Rákóczi család címere. II. Rákóczi György tallérjának egyik oldalán: Mellkép, balra vértben, tollforgós kalpaggal, jobbjában a vállára támasztott díszbuzogány. A másik oldalon: Korona alatt, pajzsban Erdély és a Rákóczi család címere.

Emlékérem a westfáliai-béke tiszteletére, 1649.

Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár

Ltsz.: R. III. 489.

(ffkp: 77. oldal)

Mérete: 7,8 cm, ezüst.

Az 1618 és 1648 között zajlott harmincéves háború egész Európát megmozgatta. Az Erdélyi Fejedelemség is bekapcsolódott ebbe a háborúba. Bethlen Gábor 1619-ben, 1623-ban, 1626-ban, I. Rákóczi György 1644-ben indított hadjáratot a Habsburgok ellen. A nikolsburgi és a linzi béke hét első-magyarországi vármegyét engedett át Erdély fejedelmének és biztosította a magyarországi rendek privilégiumait, a protestánsok jogait. Ezek a hadjáratok kapcsolódtak a harmincéves háború cseh-pfalzi ill. dán szakaszához. A Németország népére mérhetetlen szenvedést hozó háború a westfáliai békével zárult 1648-ban.

I. Rákóczi György erdélyi fejedelem kiáltványa a magyarországi nemességhez, Kálló, 1644. február.

Sárospataki Református Kollégium – Levéltára

Ltsz.: Kgg.I.2.32-35.fol.

(ffkp: 78. oldal)

I. Rákóczi György 1644-ben bekapcsolódott a harmincéves háború küzdelmeibe. Gyors sikerekkel kezdődött bevonulása Felső-Magyarországba. Később azonban kénytelen visszavonulni a Tiszáig. 1645-ben sikerült ugyan kapcsolatot létesítenie a Torstensson vezette svéd hadakkal, de ebben az évben béketárgyalásai eredményeként megkötötte a linzi békét. Életre szólóan megkapta a hét vármegyét, sőt Szabolcsot és Szatmárt fiai is örökölhetik.

A bemutatásra kerülő forrást röviddel Gyulafehérvárról való indulása (február 2.) után adta ki február 17-én a Szabolcs megyei Kállóban. Ebben felsorolja III. Ferdinánd alkotmányellenes intézkedéseit, az ország szabadságának helyreállításával indokolja meg hadrakelését, és csatlakozásra szólítja fel a nemességet. Az idézett részletet az ACTA PATAKINA I. (Sárospatak, 1999. 41., 45.) kötetből vettem.

„Az én hazamfiaijs az egész Magyar nemzet ezekert mennyi vért ontot és halalt szenvedet vadnak eleg példak rolla; azokban kivaltkeppen 1619 Esztendőktől fogva mennyi megbántasara eset Nemzetünknek, arról valo panaszokkal rakassal vadnak Levelek nallunk, s noha minket szokszor intettenek s kenyszeritettene kis, mind Evangelica s mind Romai Catholica religion valok,¹ serkennenk fel s remedialnok² azokat, mert ha ennélis inkább megh nyomattatik szabadsagok, jövendőben az mi gyermekinkis szabadsaghtalan Orszaghnak lesznek lakosi.”

„Az minden szivekkel biro hatalmas Isten biria s vezerellye az kegyelme-tek szivet, s elmejet, s indulattyat, hogy ki ki kegyelmetek között ki vetven sziveből mindek külső respectusokat,³ maga hasznat keresőt segíthesse velünk edgyút az szentseges munkat s. igyekezetet mind vilagh vegigh; eőrülhessen maradekijs kegyelmeteknek, mijs minnyaian, mind lelki s. mind testi szabadsaganak.”

¹ a protestáns és római katolikus valláson valók

² orvosolnánk

³ tekinteteket

II. Rákóczi György csapatai átkelnek a Visztulán, 1657.

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: 10275.

(ffkp: 79. oldal)

II. Rákóczi György 1657-ben svéd szövetségben bekapcsolódott a „kis északi-háború” küzdelmeibe. A török kezdettől ellenezte vállalkozását, de ő a lengyel trón megszerzésének reményével indította el csapatait. Terveit nemcsak a koronát ígérő X. Károly támogatta, hanem a kozákok is. Elfoglalta Krakkót, átkelt a Visztulán, 1657. június 9-én már Varsóban volt, de nem sikerült megsemmisítenie a lengyel hadakat. Távollétében lengyel csapatok törtek be Bereg, Szatmár, Máramaros megyébe. Végül szövetségesei magára hagyják Lengyelországban, megalázó békét kénytelen kötni. Rákóczinak ugyan sikerül visszatérnie Erdélybe, de a Kemény János vezette erdélyi sereg tatár fogságba kerül.

II. Rákóczi György, XVII. század

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ltsz.: 54.118.

(ffkp: 79. oldal)

Mérete: 24,4 x 16,9 cm

Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György 3. gyermekeként született. Testvérei gyermekkorban bekövetkezett halála miatt, legidősebb fiúként nőtt fel. A fejedelmi párnak egy másik fia, Zsigmond érte még meg a felnőtt kort. Györgyből fejedelmi utódot neveltek, de kétségkívül Zsigmond volt a kedvenc. Ez befolyással volt kapcsolatára szüleivel. Az utódlási terveket már az is jelzi, hogy az ifjabb György 1640-ben Várad kapitánya, sőt 1642-ben Erdély megválasztott fejedelme. 1643-ben feleségül veszi Báthory Zsófiát, fiúk Ferenc 1645-ben születik.

Apja halála után 1648 októberében ő lesz a fejedelem (Meyssens Joannes rézmetszete) 1653-ban Moldvában, 1655-ben Havasalföldön avatkozott be eredményesen, megerősítve befolyását a térségben. Nem törődve a török ellenkezésével bekapcsolódott a lengyel trónért folytatott küzdelembe. A bosszúszomjas törökök előbb Rhédey Ferencet, majd Barcsay Ákost tették meg fejedelemnek. Megindult a harc Erdély trónjáért. A betörő és Erdélyt pusztító török csapatokkal is felvette a küzdelmet, a szászfenesi csatában szerzett sebesülésébe 1660. június 7-én belehalt.

Szőlőfeldolgozás ábrázolása

Comenius: Orbis Pictus

(ffkp: 80. oldal)

Comenius nagyszerű, a látható világot bemutató könyvéből vettük ezt az ábrázolást. A Sárospatakon írt művében a híres pedagógus mindent képekkel igyekezett bemutatni. A szőlőfeldolgozás, a bor témája könnyen összekapcsolható Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György személyével. A Tokaj-Hegyalján készülő minőségi bort, az aszúbort (Lásd még *szkp: 30. oldal*) a fejedelemasszonyhoz kapcsolja a köztudat, de nem csak ezért fontos beszélnünk a témáról. A bor fontos bevételi forrás, kereskedelmének ellenőrzése úgyszintén. Nem meglepő tehát, hogy már Rákóczi Zsigmond, majd fia György is milyen szívós küzdelmet folytatott Tokaj-Hegyalja birtoklásáért (Szerencs, Zombor, Tarcál, Mád).

Építkezés a XVII. században

Comenius: Orbis Pictus

(ffkp: 80. oldal)

Zsuzsanna az adományozó és az építkező fejedelemasszony. Adományai sok esetben megsemmisültek az évszázadok alatt. Az épületek – néhány kivételével – ma is láthatók. Királyhelmec, Sátoraljaújhely, Munkács máig őrzik a nagyasszony emlékét, sajnos Pocsaj és a szeretett Örményes elpusztult. A gyöngyszem Patak azonban ma is későreneszánsz építészetünk reprezentánsa. Sárospatak a bizonyíték életművére, itt igaznak érezzük végrendelete sokat emlegetett mondatát: *„És hagyom az egész nemes Magyarországnak.”*

Tartalomjegyzék

Előszó	5
PÉTER KATALIN: LORÁNTFFY ZSUZSANNA.....	7
I. Sárospatak	9
II. A Lorántffyak	15
III. Lorántffy Zsuzsanna férjhez megy	18
IV. A testvérek.....	22
V. A házaspár	29
VI. A gyermekek.....	36
VII. Henrietta és Comenius	45
VIII. A református egyház ügye	52
IX. Az élet utolsó szakasza.....	62
TAMÁS EDIT: RELIKVIÁK	69
KÉPMELLÉKLET.....	143

KÉPMELLÉKLET

Fényképezte:

Váradi László

Képegy Bence

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Gedai Csaba

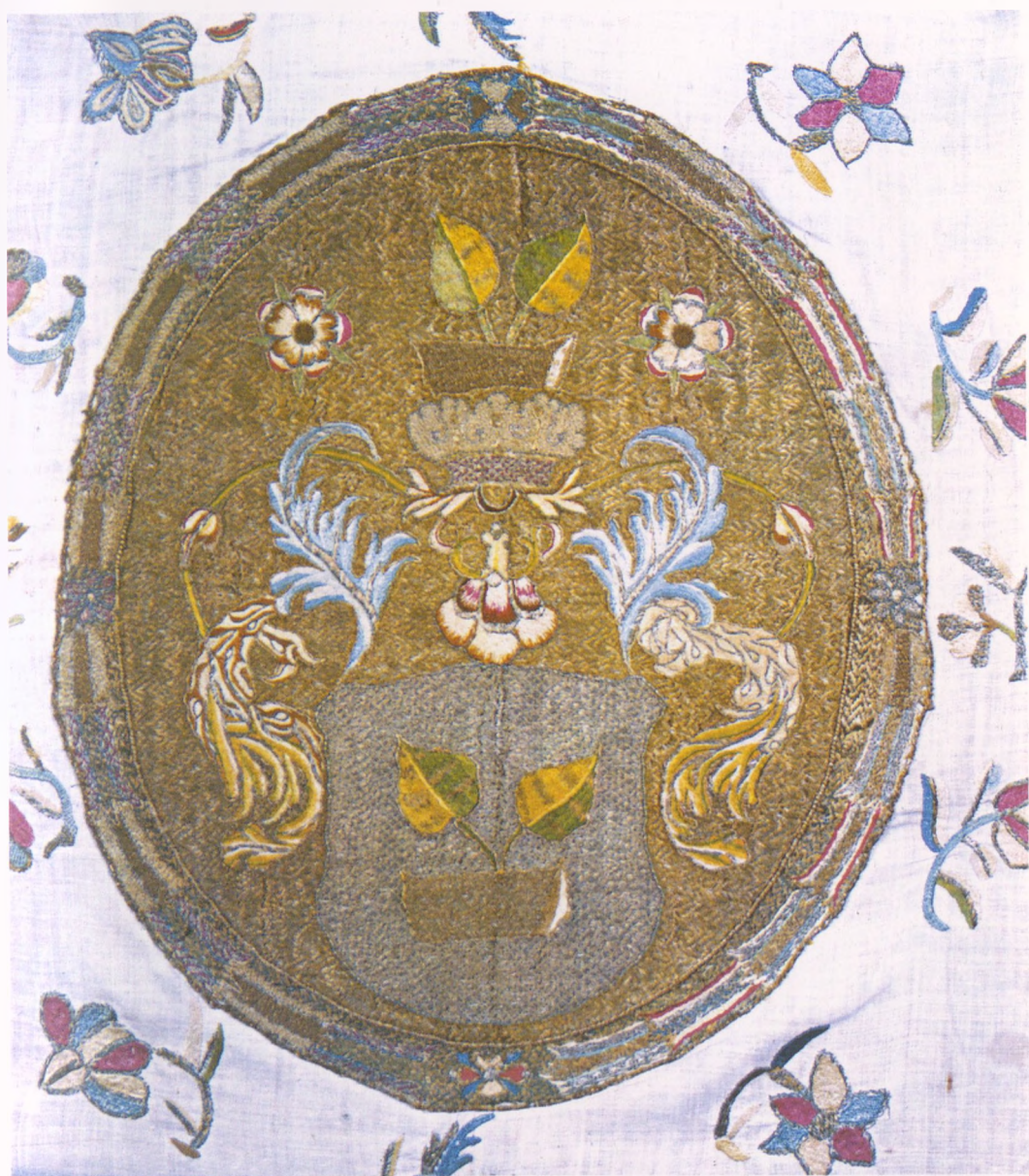
Pénzek

Kolozs Ágnes

Iparművészeti Múzeum

Feld István

Munkács vára

A Lorántffy-címer Putnoki Klára úrasztali terítőjén, 1658
Sárospataki Református Kollégium Múzeuma

I. Rákóczi György
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

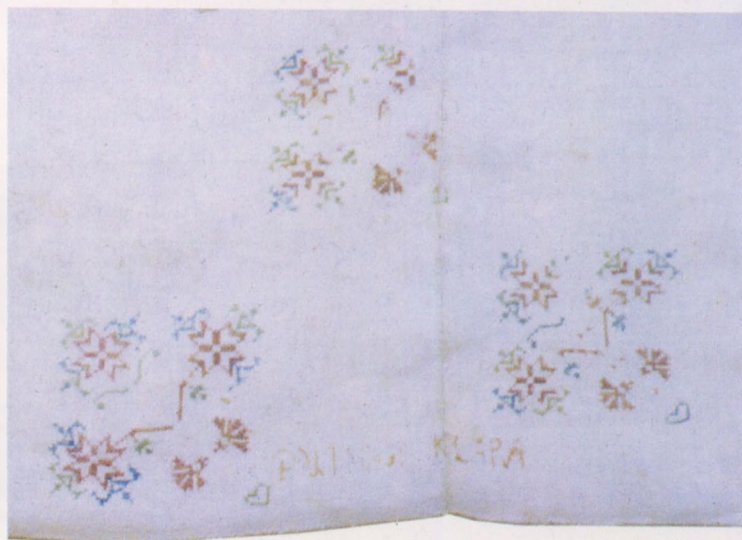
Lorántffy Zsuzsanna
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Lorántffy Zsuzsanna Lorántffy-erdélyi címeres terítője
Sárospataki Református Kollégium Múzeuma

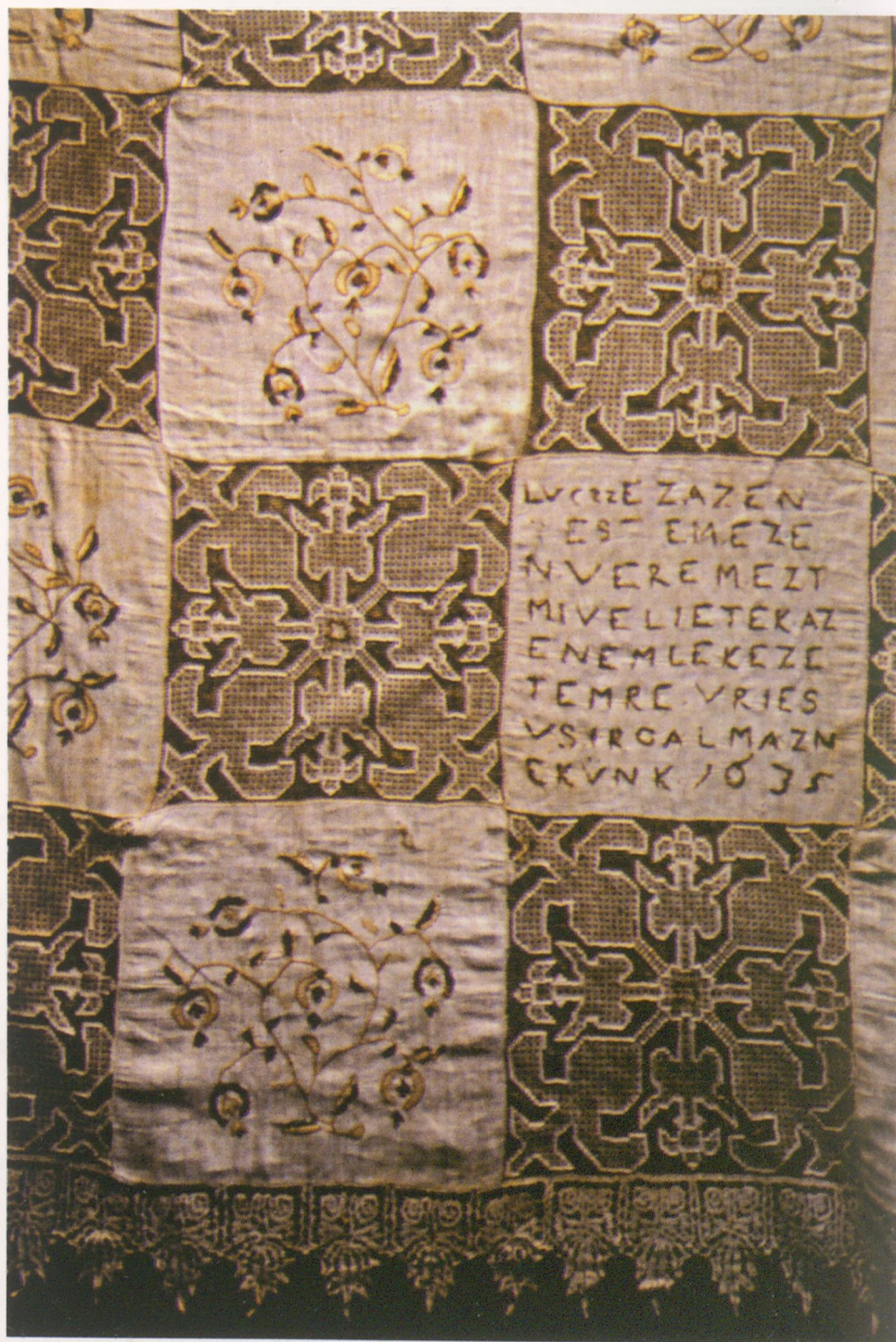
Az Újhelynek adományozott úrasztali terítő a „Lorántffy műhelyből”
Sárospataki Református Kollégium Múzeuma

Úrasztali terítő a sárospataki Lorántffy műhelyből, Putnoki Klára munkája, 1650
Sárospataki Református Kollégium Múzeuma

Lorántffy Zsuzsanna által himzett úrasztali terítő
Sárospataki Református Kollégium Múzeuma

A nagyvárad-olaszi Lorántffy terítő, 1635.
Nagyvárad-olaszi Református Egyház

Terítő a Lorántffyak- és Erdély-címerével
Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Főosztály

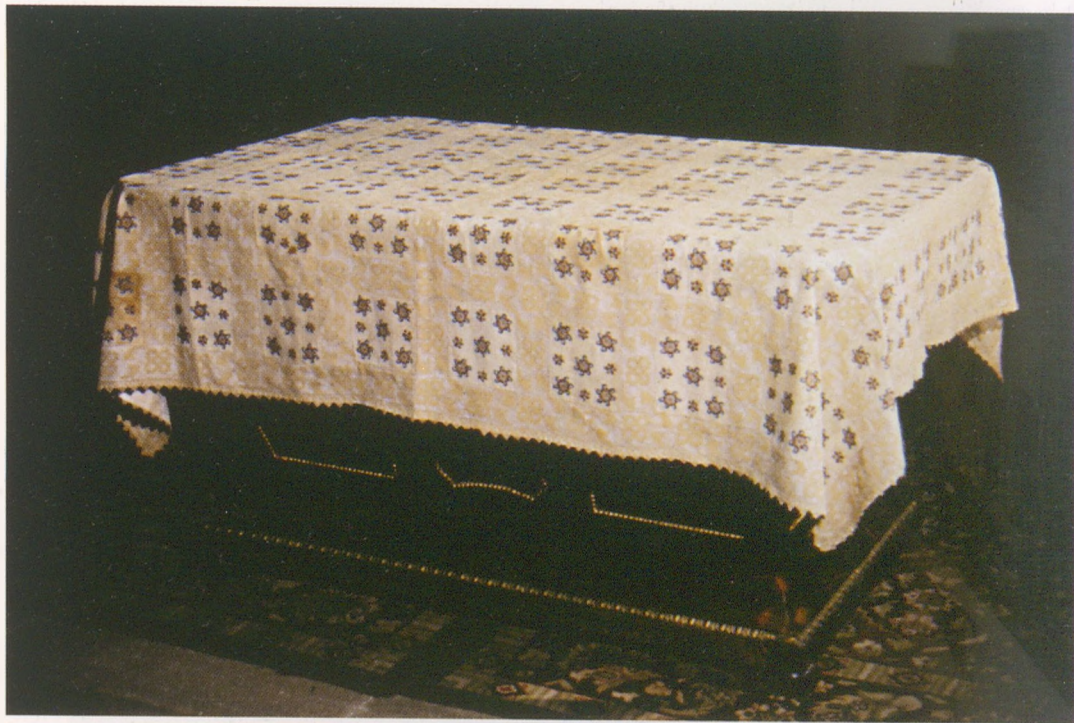

Lorántffy terítő
Iparművészeti Múzeum

Lorántffy terítő részlete
Iparművészeti Múzeum

**Lorántffy-címeres
kehelytakaró**
*Nemzeti Múzeum,
Újkori Főosztály*

A kolozsvári Lorántffy-terítő, 1648.
Kolozsvári Farkas utcai Református Egyház

A kolozsvári Farkas utcai templom

A kolozsvári Farkas utcai Református templom szószéke

Lorántffy Zsuzsanna órája
Sárospataki Református Kollégium Múzeuma

I. Rákóczi György feliratos mozsara
Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztály

Lorántffy Zsuzsanna mozsara
Sárospataki Református Kollégium Múzeuma

**Ezüsttányér Putnoki Klára
és Szemere László címerével, 1664.**
Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztály

**Evőeszközökészlet
a hagyomány Lorántffy Zsuzsannához köti**
Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztály

**Kemény János és Kállai Zsuzsanna
címerével díszített pohár, 1648.**
Iparművészeti Múzeum

**Zománcos talpas pohár,
XVII. század**
Iparművészeti Múzeum

Lorántffy-címeres pohár
Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztály

Fedeles serleg a Rákóczi kincsből, XVII. század
Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztály

Brózer István kolozsvári aranykelyhe, 1640
Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztály

Fedeles Rákóczi-címeres kupa Mádról, XVII. század
Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Főosztály

Fedeles Rákóczi-címeres kupa Tolcsváról, XVII. század
Sárospataki Református Kollégium Múzeuma

Fedeles Rákóczi-címeres kupa Sátoraljaújhelyről, XVII. század
Sátoraljaújhelyi Református Egyház

Marosvásárhelyi Rákóczi-kehely, 1620
Marosvásárhelyi Alsóvárosi Egyház

A Vörös-torony és a Lorántffy-loggia, Sárospatak

A Lorántffy-szárny, Sárospatak

Lorántffy-címeres erkély, Sárospatak, 1646.

A Bokályos-ház, Sárospatak, 1642

Lorántffy-ajtó a sárospataki várból, 1640 k.

MNM Rákóczi Múzeuma

Sub Rosa terem, Sárospatak, 1651

Zöldmázos kályhacsempe
geometrikus és stilizált motívumokkal, 1671
Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Kályhacsempe
geometrikus és stilizált motívumokkal, 1674
Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Kályhacsempe, 1679
Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Habán kályhacsempe
MNM Rákóczi Múzeuma

Habán kerámiák:
 Úti butykos, 1663;
 Korsó ón fedővel, 1650;
 Korsó ón fedővel, 1650
Iparművészeti Múzeum

Víztartó, 1645
Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Gyömbértartó, XVII. század
Iparművészeti Múzeum —

Habán kerámiák:
 Ónfedeles kancsó, 1655;
 Fűszeres edény, 1653;
 Korsó ón fedővel, 1655.
Iparművészeti Múzeum

A sársapátai Rákóczi-pince

A gyulafehérvári egykori fejedelmi palota

**Motívum Rákóczi György
gyulafehérvári sírkövérről**

**Reneszánsz kőfaragvány
a gyulafehérvári palotában**

Fogaras vára

Reneszánsz ajtókeret a fogarasi-várban

Szószéktartó a fogarasi-várban

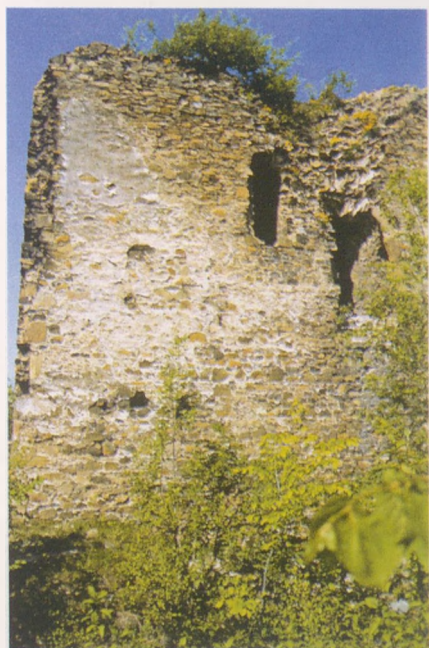
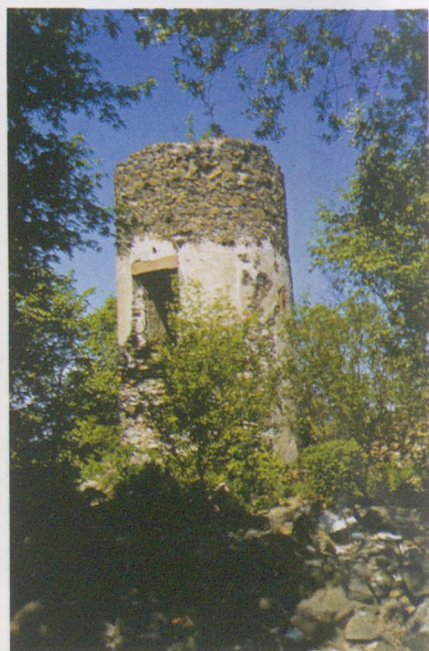

Ónod várának romjai

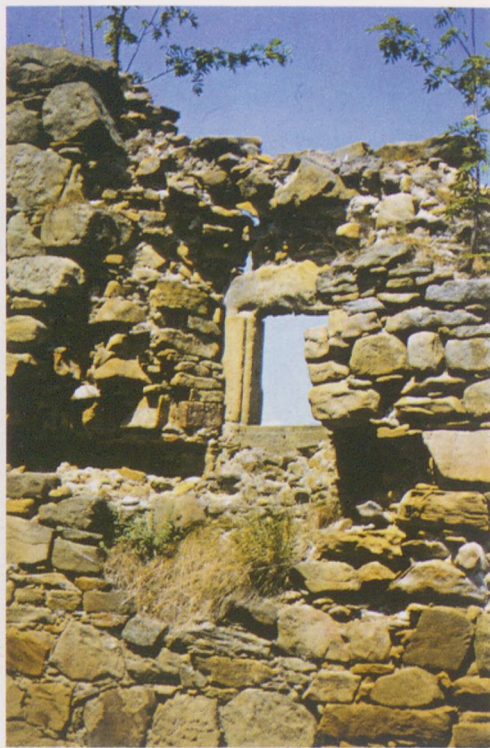

A szerencsi Rákóczi-vár

Nagysáros várának romjai

Makovica várának romjai

Munkácsi-vár

A görgényi-vár romjai

Görgényszentimre kastélya

**Lednic várának
romjai**

Lednicróna

Lorántffy-címer a királyhelmei udvarház bejárata fölött

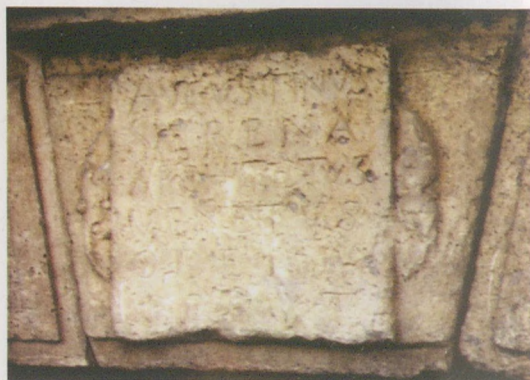
A Rákóczi-kastély Borsiban

Radnóti-kastély

**A Rákóczi- és Lorántffy-címer
a kastély bejárata fölött**

Építési felirat a Radnóti-kastélyban

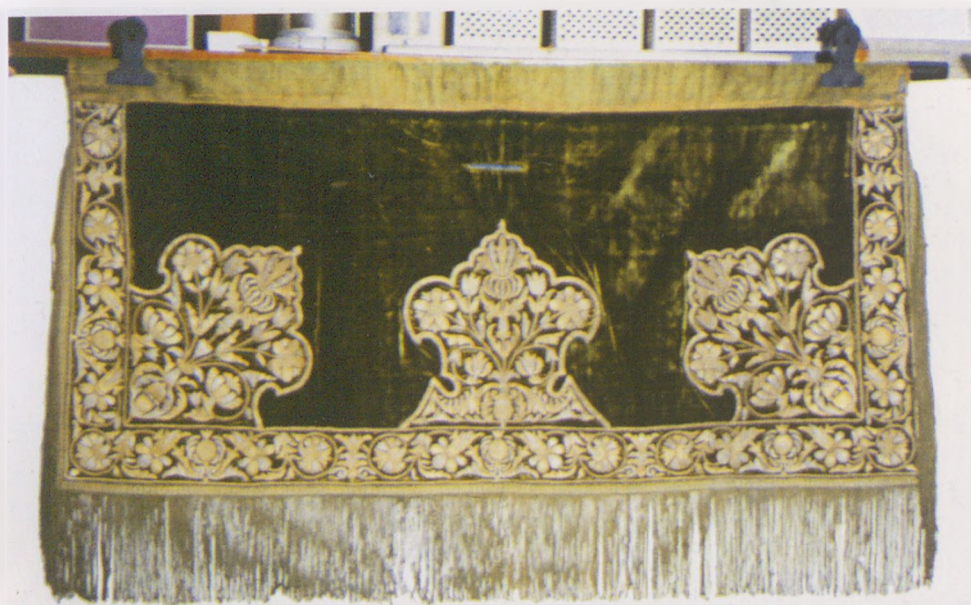
Festett szekrény a zborói-kastélyból, XVII. század eleje
MNM Rákóczi Múzeuma

Eperjesi Rákóczi-ház

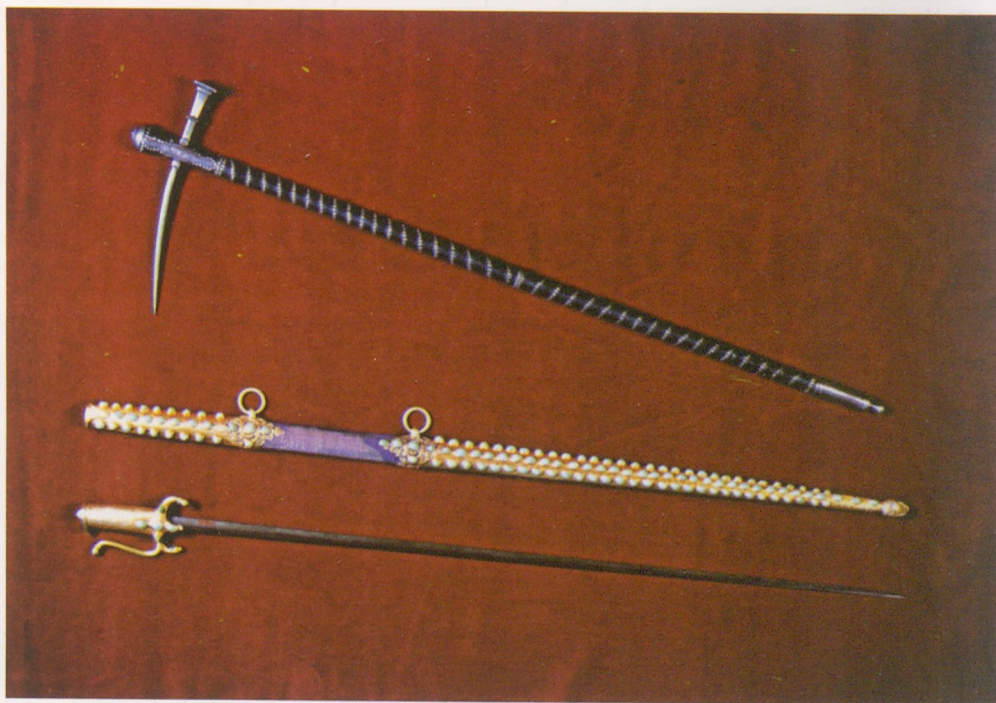
Fejedelmek-háza Tordán

Barcsay Ákos nyeregtakarója, XVII. század
Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

I. Rákóczi György zászlótöredéke, 1647/1703-1711
Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Kemény János díszfokosa és Bethlen Ferenc hegyestőre, XVII. század
Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Főosztály

Erdélyi sodronying, XVII. század
Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Főosztály

Teleki Mihály füredi-típusú nyerge, XVII. század
Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Főosztály

I. Rákóczi György ágyúcsővének töredéke, XVII. század
Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Főosztály

Református prédikátor a XVII. században
Országos Széchényi Könyvtár

Lepedőszél, XVII. század vége
Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum,
Kolozsvár

Lepedőszél, XVII. század vége
Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum,
Kolozsvár

Antependium, XVII. század közepe
Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

Terítő, XVII. század közepe – XVIII. század
Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum, Kolozsvár

**Fedeles ón kanna Gustav Adolf
képmásával, XVII. század**
Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Főosztály

Fedeles ón kanna, 1652.
*Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum,
Kolozsvár*

**Fedeles ón kanna Szent György
ábrázolással, XVII. század II. fele**
*Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum,
Kolozsvár*

Fedeles ón kanna, 1661
*Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum,
Kolozsvár*

13.

Solgalasomat ajuntó legichardant, Iscontó o fene
flegirol lissat legichardant minten sepi fell
junt mego alathy jol ofendings.

Az kijelentek tehát meg azok mel'ben ezeken az é
 gieknek gy'fgyben letet, kin igye öntet, mely hata
 mélt. tükörre gy'fgyben végintet. Eml' hataf' alvot
 Patakot János ö. Tölgyet latorogt, onn' ha modor
 let benne Sárosván st. megiet, kijelentek egyáltalán
 Samulának Vagy let Sárosván, kijelentek benne hgy
 kijelentek gy'fgy: fétet jékem igye. Sárosván meg
 kijelentek, alvot ö. fétet fétet hgy. embe latorogt
 jékem latorogt hgy gy'fgyben. Sárosván in Sárosván
 16 die. Május Anno 1621.

As begun and finished
under the sign of the cross

Joseph Susanna

ibzi. man. ib.

E190-310.W.

24

Lorántffy Zsuzsanna levele férjéhez Sárospatak, 1621. március 21.
Magyar Országos Levéltár

73

Ar ur fien edesem fene Jának érdemeire,
minden fohkal fo egyetemes horru' dicsőltatásom
meg barmeteket

He debrecenben ö Fellege egyen arromunk
kal, fo egyetemes fidevel be ma dicsőlt
meg orator fidevel meg fidevel ö Fellege
s kedden rohadban megien ö Fellege, de ott
ar mint erem ne akar ö Fellege kefti
munkaura megien, azért edesem mind
hamarab lehet fuj ala mindenesfől fog
arromunkkal latogadtkorad meg erem
gatalura vag Erdemre Hihattuk bel
ö Felleget, egyetemes fidevel arromunk
konferet velor vag fidevel, fidevel
ur fien edesem barmeteket fo egyetemes
ben ala s lattkaruk egyetemes fidevel
fo egyetemes fidevel Debrecen 26. he
Aug Anno 1628

Ar te fidevel Vrad

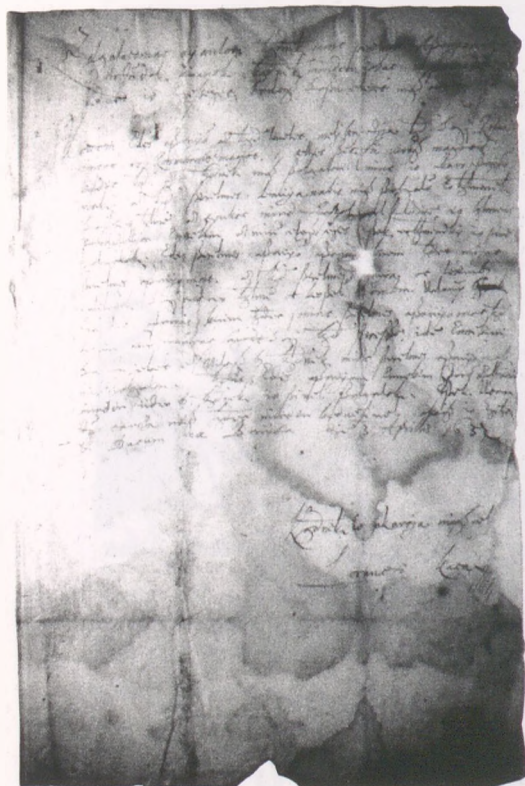
[Handwritten signature] 107

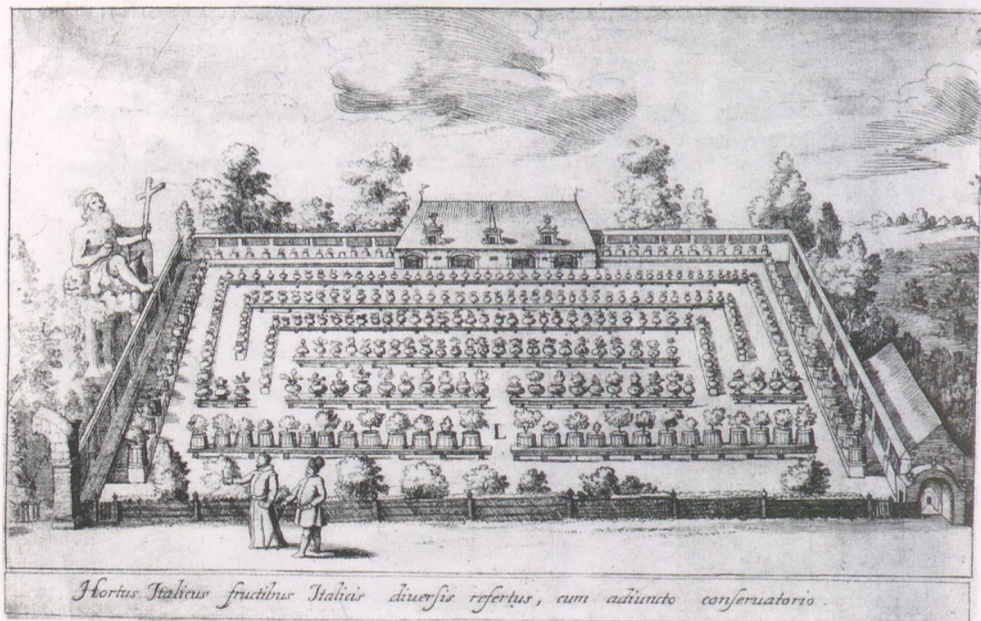
E190
583W.

1628. aug. 26.

I. Rákóczi György levele feleségéhez, 1628. augusztus 26.
Magyar Országos Levéltár

Lorántffy Kata levélben köszöni meg
Köpeczi Annának a virágmagvakat.
 Bonyha, 1632. április 3.
 Maros Megyei Történeti Múzeum

A pozsonyi primás kert
 Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

MOSES ES AZ PROPHETAK,

az az:

AZ IGAZ KERESZTYEN
vallásnak negyven öt ágazatinak
szent írásbéli győzhetetlen bizonyágh-
rétele.

Mellyek nagy részéne

AZ FEJEDELMI MELTÓSAGGAL
tündöklő Erdélyi Fejedeleim Aszszonytul
LORANTFFI SUSANNATUL má-
soknak jó példa adásával, az szent írásnak gyakor-
olvasása között ki szedegettettének, és az urán
megh bővítettén, az idveffégre ohajtozokhoz
való buzgóságbol közönségeslé rétet-

tenek.

Luk. 16. 29.

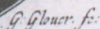
KÖNYVTÁRA

Vagyon Mosefek és Prophetájok, hal-
gassák azokat.

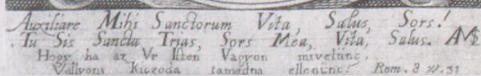
FEJERVARATT 1641. éltienében.

Lorántffy Zsuzsanna könyvének a *Moses es az Prophetak*-nak a címlapja,
Gyulafehérvár, 1641.

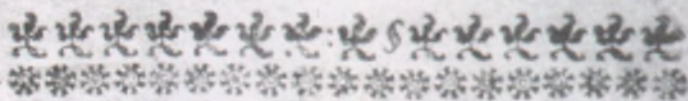
Tiszántúli Református Kollégium Könyvtára

Országos Széchényi Könyvtár

Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

360.3 MAGYAR LOGICATSKA

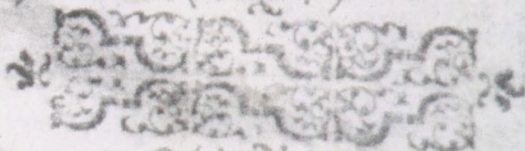
mellyet

a' kitsindedek számára irt .

APÁTZAI JÁNOS,

egy a' tudomány dolgában meg
kivántatot TANATS-ísal
egyetemben.

Sum

Swex Libr. Stephani R. n. ol. j. o.
FÉJERVÁRAT.

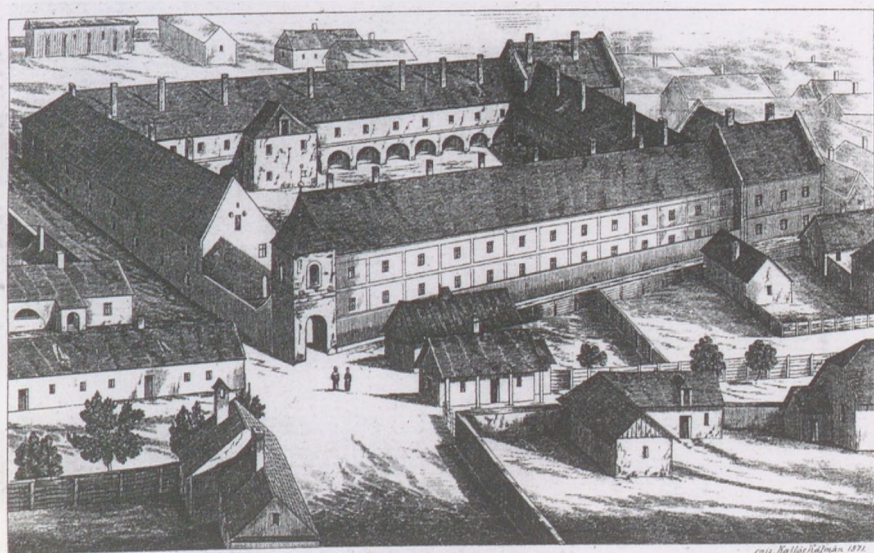
Nyomtatta MAIOR MARTON.

M. DC. LIV.

Anno 1683 Apr. 20 Juny

**Sárospataki Református Kollégium
régi épülete**
*Sárospataki Református Kollégium
Múzeuma*

A Debreceni ref. főiskola ő épülete s környezete az 1802 ki táz előtt
Madár távlathól

Debreceni Református Kollégium ő épülete s környezete 1802 előtt.
Tiszántúli Református Kollégium Múzeuma

Magyarfülpösi református templom fakazettája
Iparművészeti Múzeum

AZ KERESZTYENI

VDVÓZÍTÓ HIT

NEK EGY NYOMBAN JARO

IGAZSAGAHOZ INTEZTETETT EKEZ RHYTH-
MUSU HYMNUSOKKAL, PROPHETAI LELEKTÖL
szerteszert szent Sötkarokkal, örvendéres nótái Profakkal és több
fajta, nemű, szülei nyelvünkre fordított: lelki Dicsőítéssel
és éltető szövegei templombeli kegyes Cseremoniákkal
tökéltelesen meg rögzített öreg

GRADVAL

MELT MIND AZ ELSŐ FORDÍTASBAN VAGT

*az újabb, való szöveg szerkesztésben, s minél peng az egy exemplárból máiban
való irattatásban esett fogvat, az előző szorgalmatossá meg rífo-
gatos, és sok helyen a kevertatott szöveg szerkesztésével meg rögzített.*

KESERVI DAJKA JANOSNAK

^{E S}

GILFJI KATONA ISTVANNAK

ERDELY ORSZAGABAN LEVŐ MAGYAR

Keresztény Reformata Ecclesiának Páspókinak, esaz GYULA-
FEIRVARINAK Lelki Pástronak, tanadtságos munkájok által.

Es előben az boldog emlékeztető Felfügges BETHLEN GA-
BOR Fejedelm Urunknak gondviseléséből, ezitt való FEIRVARI
Ecclesiabertölgilata, kezzel nagy öreg börtökkel le rónott.

S-moan immár Isten kegyelméből, annak székében üdö kegyel-
mes Urunknak, RAKOCI GYÖRGY Fejedelmünknek, keresztye-
ni szorgalmatosságból, az Istennek dicsőítőjére, és az Christu-
nak az Magyar nemzetiségben levő Ecclesiának, közönsé-
ges javakra, még az irónál is sokkal teljesebben es
tisztábban ki nyomtatott.

GYULA FEIRVARATT

AZ IG NEK MEG TESTESLESE UTAN

MDC XXXVI. ÉSZLENDŐBEN.

I. Rákóczi György féle Graduálé
Marosvásárhelyi Kistemplom

AZ TISZTELETES FEJEDELMI MEL-
tósággal tündöklő, és igazgatói felbőszeghez illendő
DITSERETES KÜLSŐ BELSŐ JÓSZAGOKKAL FENYESKEDŐ
RAKOCI GYÖRGYNEK

ISTEN KEGYELMEBŐL ERDELY ORSZA-
GÁNAK FEJEDELMENÉK, MAGYAR-ORSZÁG RESZEINEK
URÁNAK ÉS SZÉKELYEK ISPANNYÁNAK, AZ CHRISTVSNAK
szegény meg altyatodott nemzetünkben lévő tiszondorlott Anyafizentegyházának,
és abban ISTEN könyörületességéből az emberi ujjiráfoktól, és hiúságos
babonáktól, titzán maradtott igaz tiszteletűnek, kegyes Tutorának és
Gyámolának, nekem kegyelmes Uramnak, &c.

*Az Arva Istentől, az Iesus Christus nevében, kegyelmet, békéséget, boldog igazgatót,
jó szerencsét, bő szűz életet, minden keresztény Fejedelemséghez kívántato
székeket, lelki, testi, és elméleti ajándékokat kérvánok.*

AMAZ minden tsupa anyafizőlörteknél bősésséggel fellyeb bővölködő bősés Sa-
lamonhoz illendő bősés mondás, Kegyes Uram, az melyet az ő Példa be-
szedinek 16. részében, az 4. versetekben, írva hagyott. *Az magától levő
lehova Isten, ugymond, mindeneiket magáért tszelekedtet. Magáért, azt, mondja,
az az, a maga dicsőségeért és tiszteletért.* Nem mint ha ő Isteni fellege ma-
gán tszökelleres dicsőségű és tiszteletű nem volna, és mint ha kövől az ő természet és állat sze-
renti való dicsőséges, és tiszteletes voltához még valahonnan, és valakitől, több valami járulhar-
na, az mely nélkül gyalazatos és tiszteletlen volna, hanem hogy az ő magán levő, és senkitől
nem vőtt, dicsősége és tisztelete, az ő tszelekedetnek munkái által nyilvánvaló válóvá tette, és
és az egész világon szűren szerte mindeneknek ki hirdette, az mely értelemben mondatik
az Isten meg igazgatói. *Psal. 51. v. 6.* Nem mint ha hamisból igazza teremnek, távol légyé,
mert az a tszökelleres igazhoz, sőt niero igazsághoz, nem kívántatik, hanem hogy az ő magán
való igazsága mindenek előtt ki nyilatkoztassék, és meg ismértessék. Ez volt az Istennek min-
den, üdvövel vegyen vutendő munkának, öröktől fogva elteretett, és szélül fel teretett,
vegek, hogy az ő neve dicsőségekkel belölők. Ez nélkül szűn semmit, sem az égben, vagy az égen,
sem az földön nem teremtet, hanem örökkön örökké tszűn egyet egyedül lőtt volna. Erre
mint egy tszűn vegekre irányoznak és gyvekeznek az Istenről belejék őltatott természet és indulat
szűren, minden teremtetett állatok, mind égiek, és mind földiek, mind erzekények, és mind ér-
zeketlenek, mind okosak, és mind okatlanok, mind testes láthatók, és mind peng testetlen lá-
thatatlanok, és annal tszökelleres beknek tartatnak, menől chez az ő végekhez leg közelebb jár-
hatnak. Innen vagy on hogy, *Az égnek beszélik az Istennek dicsőségét, és az ő kegyének munkáját
hirdeti az meg erősítetett, és mindenkor egy nyomban járó, tszűnagos és: Az nappal az nappalnak
szűn beszélik, és az éjszaka az éjszaka jelen tudománye, mint az Királyi Propheta késsen ének-
li. Psal. 19. 1. 2.* Az melyre képest am ugyan, mint egy tisztekre emlékeztetvén, nogáttya is

((3))

őket

Erősen kívánt az meggy neves és kecs pásztor
Kardot és Arany gyűrűt keltten vettével el-
gyűlt.

Vajon kic giöngyös parca meli az Ecloniac az As Bittih magyir
Ecloniac badijaba vajon.

Templom edeng kivételével
Le meli kecs fidesüle Öregtök Rákotai
Fegyvermunka gindor brüte Ecloniac
magyir az badijaba való esüst és Arany
munkák.

1. Arany pásztor és Arany Lány meli edgyütt va-
gyon ebben a keltiben Arany m. - - 350 - -
2. Arany gindor esüst kivül belül Arany kanna
vajon benne - - - - - Munk. m. - 8 p. 15 -
3. Más kivétel ugyan azon forma kanna ugyan Munk. - 6 p. 24 -
4. Egy másik azon forma arany esüst kanna
vajon ebben - - - - - Munk. - 10 p. - 3 1/2 -
5. Kivétel: való esüst kanna, i. horra
való kivül belül Arany esüst andorheut
vajon Munk. - 16 p. - 43 -

Védnek ezeken kivül mégis az meggy
szel az ebben Ecloniac voltak

6. Öreg esüst kanna az Abonyi vajon való
vajon benne - - - - - Munk. - 10 p. 35 -
7. Kivétel esüst kanna gindor kivül belül a-
vajon ugyan - - - - - Munk. - 5 p. 26 -

T. L. L.

On Döngékis családoknak.

7

1. Vajza két öz. on Kenna, aist fel egyelével dögje
nyolh, nikk dög anyj.
2. Két utéma vnt on Kenna egyelével nyj-
bék.
3. Két on Kenna egyelével vnt dögje.
4. Mit két két Kenna dögje vnt. s egy on dögje.

Es dögjeken kívül vadnak ez m. a bialkán
vnt Bönzöl, Ababok, Kébkánk & dögje
gárd.

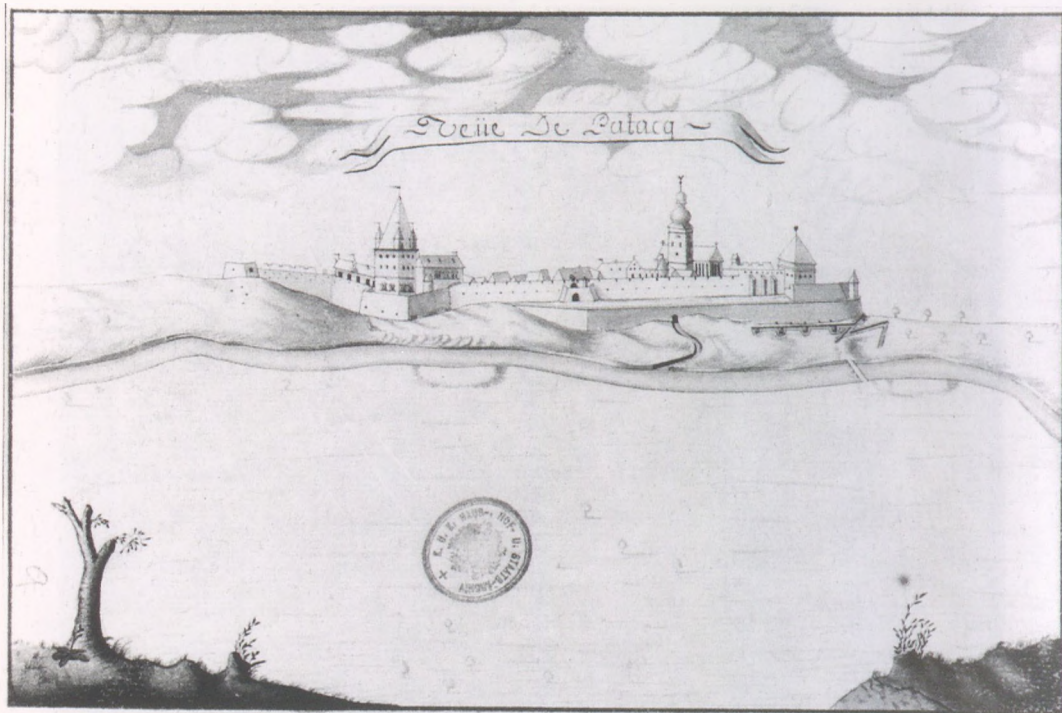
1. D. Vics két dög Bönz, két Selyen vnt könté. X
2. D. ~~vnt~~ vnt nyj dögje. X
3. D. Selyen dögje vnt abro. X
4. D. Selyen dögje vnt könté. X
5. D. Selyen dögje vnt nyj dögje. X
6. D. Selyen dögje vnt könté. X
7. D. Kenna dögje vnt könté. X
8. D. Selyen dögje vnt könté. X
9. D. Selyen dögje vnt könté. X
10. D. Kenna dögje vnt könté. X
11. D. Selyen dögje vnt könté. X
12. D. Selyen dögje vnt könté. X
13. D. Selyen dögje vnt könté. X
14. D. Selyen dögje vnt könté. X
15. D. Kenna dögje vnt könté. X
16. D. Selyen dögje vnt könté. X
17. D. Selyen dögje vnt könté. X
18. D. Kenna dögje vnt könté. X
19. D. Kenna dögje vnt könté. X
20. D. Selyen dögje vnt könté. X

A.) II.) 129.) 6.

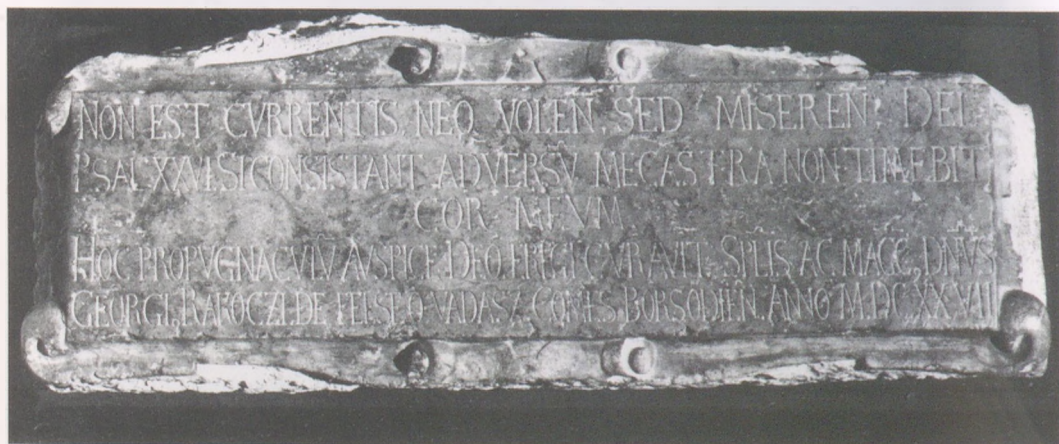
370

In Nomine Patris, Filij et Spiritus Sancti.

Ego Susanna Lorántffy; condāni celsissimi
Principis Georgii Rakoczi Principis. DEI
gratia Regni Hungariae Principis, ac Por-
tū Regni Hungariae Domini, nec non Sacrorum Comitatus
D. Relecta Vidua. Ine intermissione in animo volens
Mundum hunc volubilitatem ac nec humanam brevitatem exultationem
cessum esse jam me etiam ante hac certa scire de dispositione
sed si quidem cogitationes humanae etiam secundum sapientiam
valde incerta sunt, nec transire. Hinc, et non nisi con-
fitemini Domini Raderum perfectum; Deus at incomprehensibili-
ter in dilectio mea. Filium meum charissimum Sigismundum Ra-
koczky quoniam in exigua parte immediatam successorem, etiam
in bonis bonos opteceram; ex hac miseram valle erocando;
Fleat hunc puerum. Infamulum assidue iudicando et nullius fir-
mitatis aut rationis promissum, ultima dispositionem in bonis
Infamulorum, et in pmissis voluntatem ita ordinari
et primo quidem laudes maximas Deo immittenti, et ubi
ubique dominanti habeo, quod me ex in pmissa gratia, na ad ma-
gnum suum exaltat, et meo huiusmodi Partitum e-
talitatem plane a curabuli. Nam ex pmissis ita et anima
ad mare, et hinc ad hunc pulchrum Tenebris huiusmodi
servant in omni occasione pueri, ac in pmissis in pmissis
conferant, et puerum quidem, quod ad puerum huiusmodi
ducent, et ad puerum huiusmodi in pmissis huiusmodi
nam; et electos meos ad puerum huiusmodi, et hinc ad puerum huiusmodi
Salute

Sárospataki vár 1685-ben készült látképe

Építési felirat a pataki várból
MNM Rákóczi Múzeuma

Nagysáros vára
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

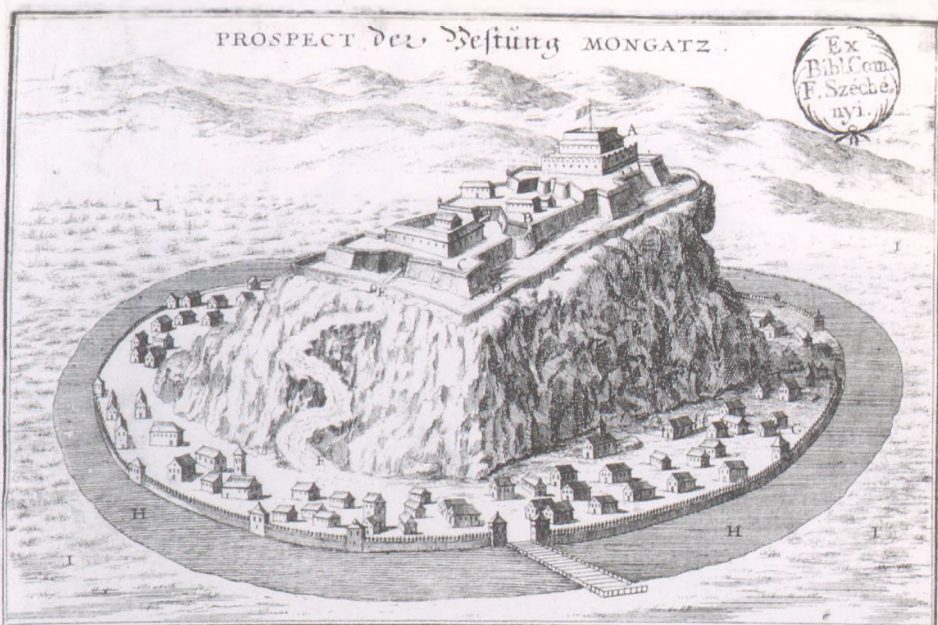
A nagysárosi kastély a XX. század elején
Országos Műemlékvédelmi Hivatal Fotótára

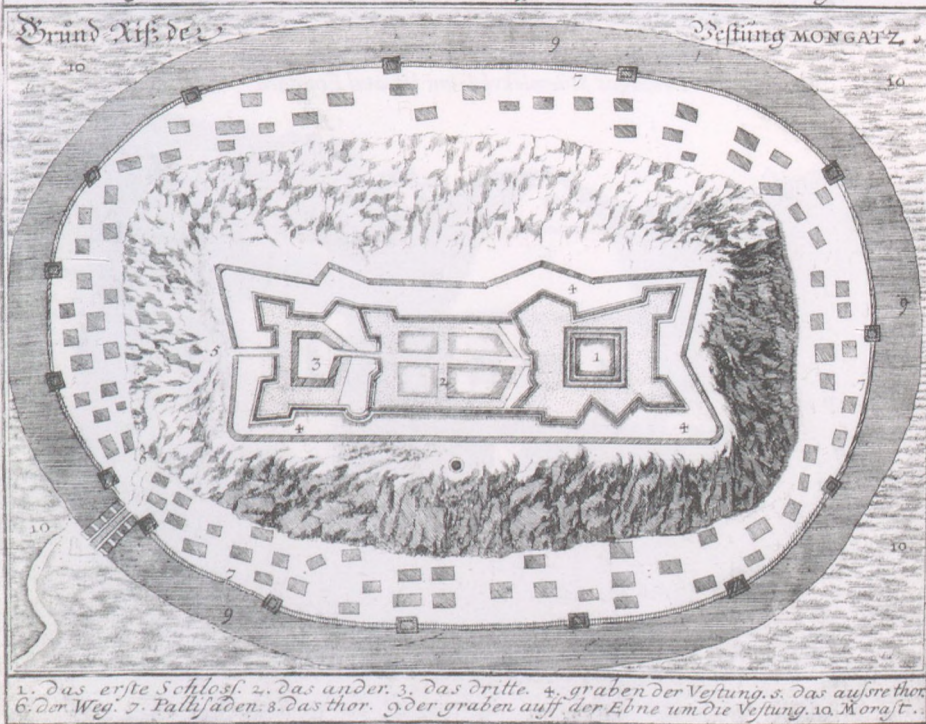
Makovica vára a XX. század elején
Országos Műemlékvédelmi Hivatal Fotótára

**A zborói Rákóczi kastély
 és templom a XX. század elején**
*Országos Műemlékvédelmi Hivatal
 Fotótára*

A. das erste Schloß. B. das ander. C. das dritte. D. der graben. E. das Thor.
F. der Weg. G. die Pallisaden. H. der graben außer den Pallisaden. I. Morast.

Munkács vára a XVII. században
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Ónod várának romjai a XX. század elején
Országos Műemlékvédelmi Hivatal Fotótára

Görgényszentimrei Rákóczi-kastély
Országos Műemlékvédelmi Hivatal Fotótára

A marosvécsi kastély a XIX. században
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Az alvinci-kastély
*Országos Műemlékvédelmi Hivatal
 Fotótára*

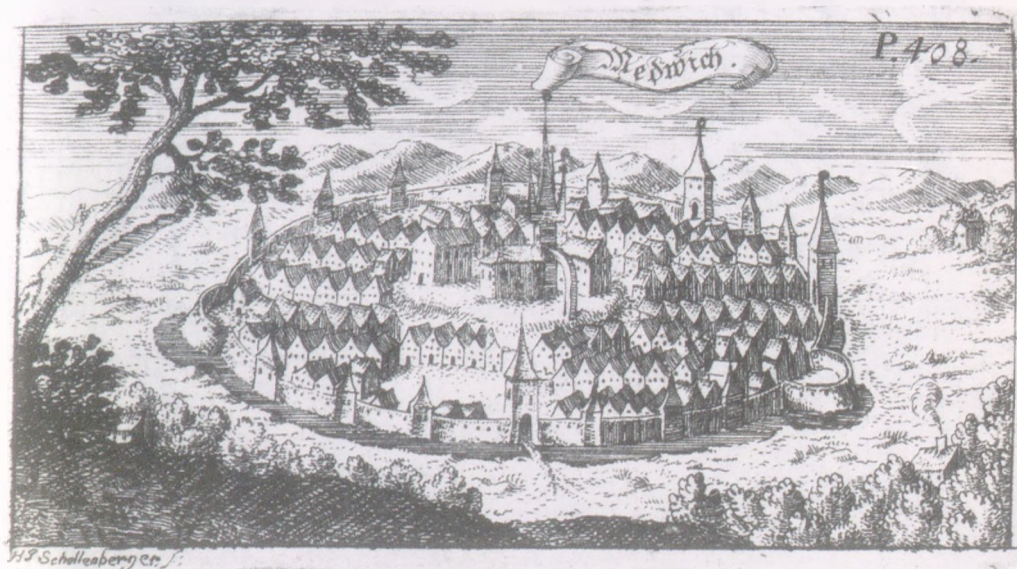
Kolozsvár a XVII. században
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

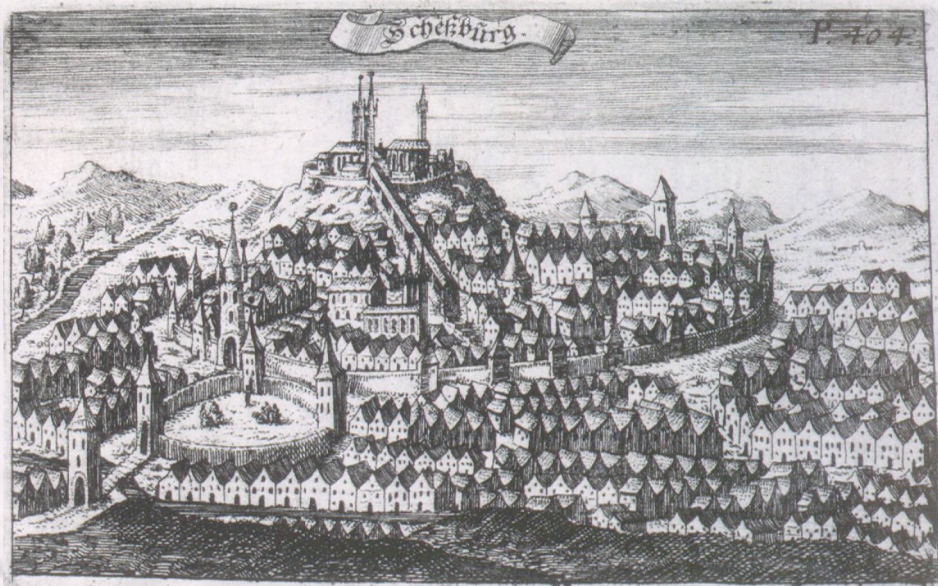
Brassó a XIX. században
Magyar Nemzeti Múzeum
Történelmi Képcsarnok

Nagyszeben a XVII. században
 Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

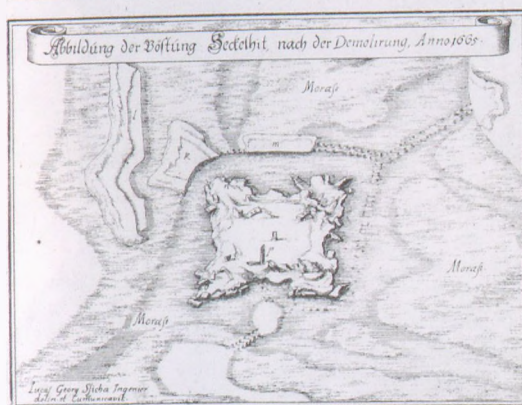
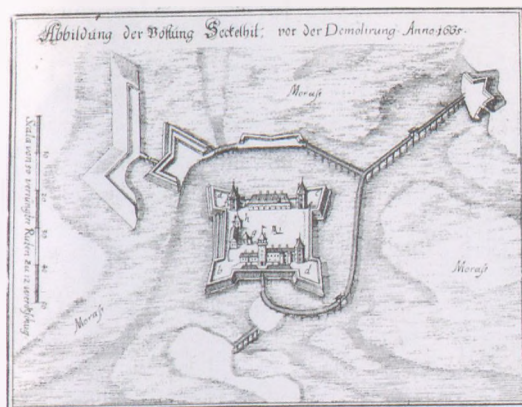
Medgyes a XVII. században
 Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Segesvár a XVII. században
 Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

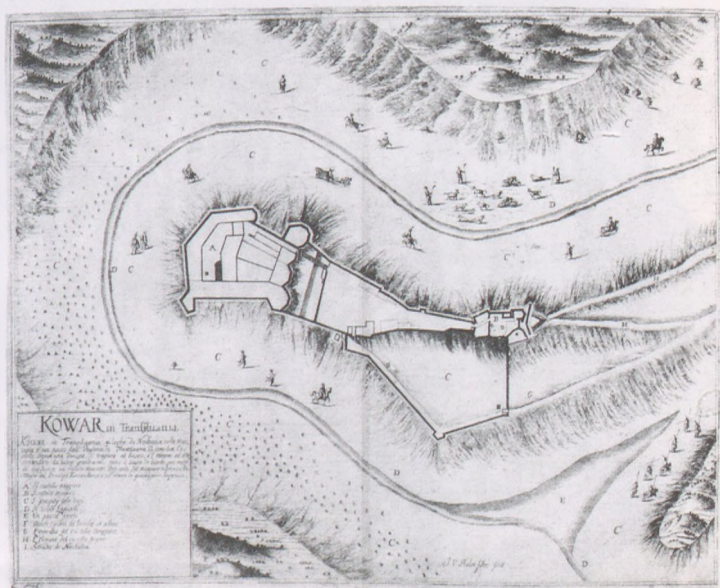

Szatmár vára a XVII. században
 Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Székelyhíd a XVII. században
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Kövár a XVII. században
Magyar Nemzeti Múzeum
Történelmi Képcsarnok

HVNGARVS egelidas suetus superare pruinas
Fungitur hic solito ritē annum finire Decembri

Magyar nemes és nemesasszony a XVII. században
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Pénzek Bethlen Gábor,
I. Rákóczi György
és II. Rákóczi György idejéből
Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár

Emlékérem a Westfáliai-béke tiszteletére
Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár

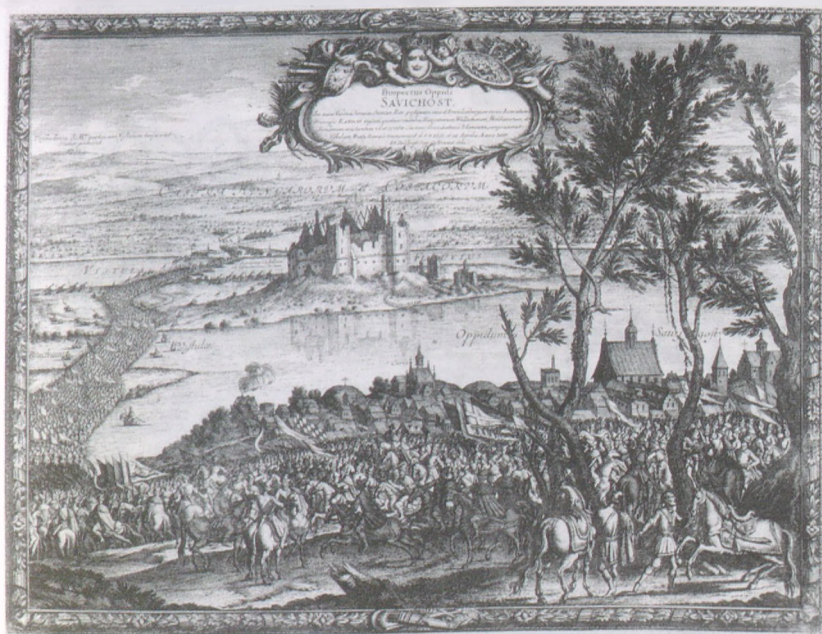
II. Rákóczi György
Magyar Nemzeti Múzeum
Történelmi Képcsarnok

GEORGIUS RAKÓCZI, D. G.
Moldaviae Dux, Comes
Regni Hungariae Dominus, et

Princeps Transylvaniae,
Palatinus Transilvanicae Partium
Siculorum Comes, etc.

II. Rákóczi György csapatai átkelnek a Visztulán
Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok

Szőlőfeldolgozás ábrázolása Comenius Orbis Pictusából
 MNM Rákóczi Múzeuma

Építkezés ábrázolása Comenius Orbis Pictusából
 MNM Rákóczi Múzeuma

